

*L. S.
Undervisnings*

2 FEB. 1957
UPPSALA

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
93

A G A R D H
OCH LÄROVERKSFRÅGAN

AV

ALBIN WARNE

LUND 1955
SKÅNSKA CENTRALTRYCKERIET

STOCKHOLM 1956
EXPEDIERAS FRÅN FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA: DROTNINGGATAN 108, STOCKHOLM
PRIS 8 KRONOR

ÅRSBÖCKER I SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
BOKSERIE GRUNDAD AV B. RUD. HALL OCH UTGIVEN AV
FÖRENINGEN FÖR SVENSK UNDERVISNINGSHISTORIA
ÅRG. XXXVI 1956
VOL. 93 UNDER REDAKTION AV ALBERT WIBERG

AGARDH

och läroverksfrågan

av

Albin Warne

STOCKHOLM 1956

FÖRORD

I Tidskrift för lärare och uppfostrare, första årgången, tryckt 1847, har dåvarande läraren, sedermera rektorn vid Nya elementarskolan i Stockholm P. E. Svedbom i en artikel i korthet redogjort för de utlåtanden, som med anledning av 1843 års skolrevisions betänkande inkommit till regeringen från stiftsstyrelser, skolkollegier och enskilda lärare. Flera av dessa utlåtanden innehöll, framhåller han, viktiga teoretiska undersökningar och yttranden i de principfrågor, som skolrevisionen i sitt betänkande behandlat. Som ett av de viktigaste i detta avseende nämnes ett utförligt yttrande av biskop Agardh.

I och för en specialundersökning i en viss fråga begärdes hos riksarkivet närmare uppgifter om denna aktsamling, som enligt Svedboms uppgift i nämnda tidskriftsartikel skulle omfatta ej mindre än omkring 1100 foliosidor. Egendomligt nog kunde emellertid samlingen ej återfinnas i arkivet trots ivriga efterforskningar vid upprepade tillfällen. Vid en förnyad framställning hos riksarkivet i slutet av år 1952 lämnades det överraskande meddelandet, att den efterfrågade aktsamlingen "nyligen överlämnats till arkivet från skolöverstyrelsen, dit den kommit från ecklesiastikdepartementet".

Som man kunde vänta är dessa utlåtanden från domkapitel, läroverkskollegier och enskilda lärare av mycket stort intresse ej minst från skolhistorisk synpunkt och kommer därför att i olika avseenden göras till föremål för en närmare undersökning. Det av Svedbom omnämnda yttrandet från biskop Agardh har visat sig vara ett viktigt bidrag till belysning av denne mångfrestande biskops inställning till de vid denna tid aktuella principfrågorna rörande de allmänna läroverkens organisation och arbetssätt. Det har då ansetts önskvärt att få detta aktstycke publicerat jämte en översiktlig granskning av Agardhs insatser som pedagogisk reformator. Den

”bok om Agardhs pedagogiska åskådning”, som H. Wijkmark i sin med anledning av Nya elementarskolans 100-årsjubileum utgivna festskrift uppgav ”snart” vara att motse, låter tyvärr ännu vänta på sig.

Agardhs utlåtande med anledning av 1843 års skolrevisions betänkande, varöver yttrande av regeringen hade inforrats, återges i det följande som bilaga II med iakttagande av originalets stavning, interpunktion och bruket av versaler. Endast ifråga om uppenbara skrivfel har ändringar vidtagits. Den till konungen ställda skrivelsen föreligger i en prydlig utskrift, undertecknad av Agardh och kontrasignerad av dåvarande konsistorienotarien L. G. Sjöholm.

Till ytterligare belysning av Agardhs uppfattning i pedagogiska frågor återges i det följande som bilaga I det av honom avgivna yttrande, som i form av reservation bifogades skolrevisionens betänkande.

Örebro i november 1956

Albin Warne.

Den år 1825 tillsatta stora undervisningskommittén hade i början av september påföljande år börjat sina förhandlingar under ordförandeskap av kronprins Oscar. Denne hade i ett hälsningsanförande deklarerat sin anslutning till de reformsträvanden på skolans område, som vid denna tid på olika sätt kommit till uttryck i dagspressen och i tidskriftsartiklar. Bland sina ledamöter räknade kommittén ett flertal framstående representanter för dessa strömningar. Som ledare för den reformvänliga falangen inom kommittén framträdde mycket snart efter arbetets igångsättande dåvarande botanikprofessorn i Lund C. A. Agardh. Redan efter ett par veckor var han färdig med ett omfattande betänkande. ”Jämförelse mellan klassläsning och ämnesläsning”, som han den 19 september föredrog inför kommittén. För Tegnér framstod detta Agardhs anförande som ”det bästa, ljusaste och grundligaste, som hittills blivit sagt i eller för kommittén”. Det innehöll, ansåg han, ”ett helt konsekvent system, en platonsk republik för skolan”.

Om tillkomsten av detta betänkande har Agardh i en liten försvarsskrift ett kvartssekel senare lämnat en intressant redogörelse, vari han visserligen en smula ensidigt men av allt att döma i övrigt fullt korrekt skildrat sin insats i kommitténs överläggningar under dessa första arbetsveckor. [Upplýsningar om skolreformen i Karlstad, Karlstads stifts tidningar. Särtryck 1853]. Kommittén hade, berättar Agardh, under september och oktober 1826 hållit regelbundna sammanträden. Antalet ledamöter utgjorde 24, av vilka dock 2 eller 3 ständigt var frånvarande. Agardh ansåg sig i början ej kunna delta i överläggningarna. Kommitténs uppdrag var ”att granska tillståndet av rikets allmänna uppfostringsverk och att därvid föreslå de förändringar, som kunde anses behövliga”. För honom, ”som icke genomgått något publikt läroverk” utan lärt sig själv ”det lilla” han visste, således ”i ordets sannaste mening auto-

didakt", var organisationen av de allmänna läroverken något "alldeles okänt". Omedelbart efter sitt konstituerande beslöt kommittén "att lägga framför sig 1820 års skolordning och genomgå densamma paragraf för paragraf för att tillse, vad däruti kunde anses böra förändras". Det var under dessa förhandlingar i kommittén som Agardh först "blev bekant med lärosättet i de offentliga skolorna".

Vad Agardh därvid fann fyllde honom, säger han, med den största förundran. Metoden gick ut på, "att lärjungarna, så snart de inkommo i skolan uppställdes i rader efter varandra och i dessa rader marscherade såsom ett exercerat regemente hela skolan igenom". Då han tog i betraktande de mänskliga anlagens olikhet och lärjungarnas olika flit, yppade sig hos honom stora tvivel om riktigheten av ett sådant förfarande. Han uppträdde därför en dag i kommittén med en ödmjuk förfrågan, om det väl vore så riktigt, att man genast undersökte skolordningens specialstadgar och om icke själva undervisningssystemet först till sina grunder borde undersökas. Kommittén fann emellertid detta överflödigt och förklarade det stridande mot kommitténs uppdrag, som endast var att föreslå förbättringar vid läroverken. Det av Agardh ifrågasatta förfaringsättet skulle dessutom föra kommittén in uti teoretiska och pedagogiska undersökningar och tvister, som skulle bli utan praktiskt resultat.

Agardh sökte nu för sig själv uppställa de i början hos honom orediga begreppen om en annan undervisningsmetod vid offentliga läroverk, "där en mängd lärjungar äro sammanhopade". "Jag bör förklara", heter det i den nämnda försvarsskriften, "att jag vid detta arbete varken hade någon bok eller någon medlem av kommittén att rådfråga". Sedan han var färdig med sitt arbete, beslöt han att reservationsvis framlägga det inför kommittén utan att påräkna den ringaste vidare påföljd därav. "Jag ville blott icke utan reservation underskriva mitt namn under förslag, vilkas grund jag ogillade". Knappt hade han emellertid i kommittén läst upp sitt anförande, förrän nästan hälften eller omkring 10 eller 11 av kommitténs närvarande ledamöter förklarade sig instämma i de av honom yttrade åsikterna och "även sedermera under hela kommitténs fortgång vidhöllo desamma".

I detta sitt programanförande, som i form av en reservation sedermera bifogades kommitténs slutbetänkande, vände sig Agardh så-

ledes mot det traditionella undervisningssättet vid de allmänna läroverken. Vid undervisningen utgick man från den felaktiga förut-sättningen, att alla lärjungar var födda med lika förmögenheter och lika lätthet att fatta alla kunskapsämnen. Lärarnas bemödanden gick framför allt ut på, att i lärjungarnas minne inpräglade en mängd kunskapsatser, "på alla i samma ordning". Sedan länge hade man visserligen insett de skadliga följderna av ett sådant tillvägagångs-sätt. Först när "människosinnet börjat vakna till granskning av alla bestående institutioner" och man därvid funnit, att även skolverket icke var som det skulle, hade man kommit till insikt om, att felet var att söka i själva de grundläggande principerna för skolans organisation.

Vid sin kritik av den bestående skolorganisationen utgick Agardh från motsättningen mellan vad han kallar klassläsning och ämnesläsning. Den förra, som han betecknade som den gängse formen för arbetssättet i de offentliga skolorna, ansåg han rakt stridande mot människonaturen. Ingenting var så olika människor emellan som snille och fattningsgåva. Men med klassläsningssystemet förutsatte man likhet i det avseendet. För att läraren skulle kunna "släpa med sig" även de minst begåvade i klassen, måste undervisningen läggas så, att även den håglösaste och enfaldigaste kunde följa med. Endast med ett sådant tillvägagångssätt var det möjligt att bibehålla det jämna fortskridandet, som Agardh betecknade som den bestående skolans "livsprincip". Vid undervisningen tog man heller ingen hänsyn till den enskilde lärjungens förmåga att följa med i olika ämnen. Lärjungen måste i varje kunskapsgren "fortskrida i jämn progression". Utrustad med exempelvis gott minne kunde han ha föga fallenhet för matematik eller sakna lust för detta ämne. En sådan lärjunge inhämtade med lätthet kursen i språk och historia men kunde ej komma någon vart i geometri. Klassläsningsprincipen innebar, att han ej kunde få fortsätta i de förra ämnena, innan han strävat sig fram "till det avmätta pensum" i det senare ämnet.

En följd av klassläsningsmetoden var enligt Agardh, att man dragit upp bestämda gränser för de olika slagen av medborgerlig bildning. "Vad man kallar folket måste ha vissa kunskaper, de som ingå i näringarna vissa, de som vilja bevista akademien åter andra o. s. v." Härigenom hade man fått fram från varandra strängt avgränsade skolor, nämligen folkskolor, apologistskolor, lärdomsskolor och till-

lämpningskolor. Man hade utgått från förutsättningen, "att en medlem av folket ej behövde lära matematik, oaktat svenska bondens ovanliga fallenhet för mekanik, att den som ingår i närings-skolorna ej behöver läsa latin, att den som vill begagna lärdoms-skolan behöver mindre undervisning i levande språk, än den som begagnar apologistkolan etc." Därvid hade man således nödgats bortse från "den oändliga nyanseringen av mänskliga utvecklingen". Inga skarpa gränser borde enligt Agardh "finnas eller kunna givas i de särskilda medborgarklassernas bildning". Icke staten utan föräld-rarna hade att avgöra barnets bestämmelse i samhället. "För att tillfredsställa skolans nu gällande princip" hade staten nödgats taga en rättighet, "som föräldrarna ej bort förlora, och som den ej själv kan förvalta".

Gentemot denna princip med dess många olyckliga följder för skolans verksamhet ställde Agardh principen om ämnesläsning. Härmed avsåg han en sådan organisation av undervisningen, att lärjungarna skulle kunna fortgå i ett visst ämne utan att tillbakahållas av bristande insikter i ett annat. En sådan form av undervisning förutsatte ämneskurser i stället för klasskurser. Varje skolämne betraktades som ett slutet helt med en högre och en lägre kurs. I den högre kursen återkom man till vad som inhämtats i den lägre men med vidgat omfång och framställt "i klarare ljus". Med användande av ämnesläsningsmetoden bortföll den skarpa gränsen mellan olika skolformer, mellan högre och lägre skola. Vid vilken skola som helst skulle lärjungen ha möjlighet att "stiga i kunskap". Varje lärare skulle ha frihet att meddela lärjungarna kunskaper "så långt den enes receptivitet och den andres förmåga tillåter". För lärjungens målsman skulle det finnas full frihet att bestämma, "i vilka ämnen av alla dem, som skolan innefattar, hans son skall erhålla undervisning". Någon annan grund för skolornas indelning skulle ej finnas "än mängden, icke höjden av ämnen, vari undervisning lämnas".

Begreppet allmän bildning, det mål mot vilket civilisationen strävade, innefattade enligt Agardh alla de kunskaper, "som kunna tjäna att göra människorna visa, goda och lyckliga". Omfånget av dessa kunskaper var emellertid allt för stort för att i dess helhet kunna behäskas av en var. Hur mycket av kunskaper den enskilde individen hade att tillägna sig, berodde av en mängd olika faktorer: hans fallenhet för studier, den tid han kunde ägna åt kunskaps-

inhämtande, de materiella tillgångarna, den tillämnade levnadsbanan o s. v. På grund av dessa olikartade förutsättningar "måste det måhända i alla tider förbliva en oändlig variation av bildning, ifrån den fattigaste folkklassen till den rikaste, och ibland dessa ifrån de individer, på vilka naturen slösat sina gåvor, till dem, som han nekat även det nödvändigaste". Denna variation i bildningshänseende kan dock, framhåller Agardh, föreställas "såsom ett stigande hos de särskilda folkklasserna ifrån det lägre till det högre, ifrån inskränkta kunskaper till mera omfattande". "Enligt en sådan skala av de olika folkklassernas bildning kan man väl på ett ungefär bestämma, men ej strängt begränsa det olika omfång av kunskaper, som erfordras för varje särskild klass av medborgare i staten. Och det är detta olika omfång, som i min tanke bör utgöra normen för s. k. lägre och högre skolorna."

Agardh var medveten om, att det starka betonandet av individens rätt till fri utveckling skulle kunna väcka betänkligheter på sina håll med tanke på lärjungarnas moraliska fostran. I sitt anförande inför kommittén tog han därför till behandling upp frågan, huruvida "i själva klasssystemets princip verkligen låg något mera levande frö till sedlighet och dygd" än i den av honom utvecklade principen om ämnesläsning. Han förklarade sig emellertid vara fast övertygad om, att även i detta hänseende det av honom framlagda nya undervisningssystemet skulle komma att visa sig överlägset det gamla. Ämnesläsningsmetoden gick nämligen ut på att inplanta "lust till studier, arbetsamhet, begär att ej vara den sämste", vilket resulterade i en vana "att med lust fullgöra, vad man anser för sin skyldighet, hjälpsamhet mot kamrater och slutligen aktning för förtjänsten". Härigenom grundlades en sinnesriktning hos lärjungarna, "på vilken utan tvivel alla religiösa och borgerliga dygder kunna byggas". En skola, organiserad efter ämnesläsningens princip, framstod för Agardh som "en ung republik, där allt är i verksamhet, där allt strävar uppåt, där fliten och snillet går förbi duglösheten och lättjan och där förtjänsten intager sin naturliga plats". Den traditionella skolan, "vår urgamla skola", däremot föreföll honom likna "Don Francias stat (en just vid denna tid aktuell diktaturstat i Sydamerika), där allt beror av en enda, där alla äro lika höga och lika rika, där tävlan är död och där medborgerliga dygder ej väl kunna trivas".

Grundtankarna i det program för en ny läroverksorganisation, som Agardh i sitt anförande den 19 september 1826 lade fram inför stora undervisningskommittén, har han själv i annat sammanhang [Upplysningar etc.] angivit på följande sätt: "Det system jag upp-gjorde för den offentliga undervisningen är mycket enkel och består blott av fyra huvudpunkter: 1. Skolans nationalitet, gemensamhet för alla folkklasser och alla yrken, för den blivande köpmannen, hantverkaren, åkerbrukaren, förenade med den blivande prästen, professorn och statsmannen. 2. Lärjungarnas valfrihet uti läroämnena. 3. Lärjungarnas fria fortskridande i varje särskilt läroämne, oberoende såväl av deras fortskridande i andra ämnen som av de övriga lärjungarnas fortskridande bredvid dem. 4. Lärjungens självverksamhet. Det var nämligen han själv, som skulle arbeta, icke läraren. Denne skulle stå vid hans sida, väcka hans intresse och leda honom vid hans arbete. — Genom de två första punkterna föll skillnaden mellan lärdomsskolan och apologistkolan bort. Genom den tredje upphävdes lärjungarnas klassindelning, samt skillnad emellan högre och lägre läroverk, och genom den fjärde, förbyttes lärarens roll ifrån undervisare till ledare och uppfostrare. Det nya systemet innehöll således, så enkelt det än var, en fullständig omvälvning av hela det icke blott i Sverige utan i hela Europa antagna offentliga undervisningssystemet."

För arbetet inom undervisningskommittén blev Agardhs anförande om klassläsning och ämnesläsning, som redan blivit nämnt, av avgörande betydelse. Allt mer kom han att betraktas som den främste talesmannen för den reformvänliga falangen inom kommittén. Då arbetet inom densamma i början av år 1828 skulle återupptagas, hade Agardh i brev till Tegnér låtit förstå, att han tills vidare tänkte stanna kvar i Lund och fortsätta med sitt vetenskapliga arbete. För Tegnér kom detta meddelande som en obehaglig överraskning, och i ett svarsbrev uttalade han sin ledsnad över att Agardh tänkte undandraga sig resan till Stockholm. "Jag hoppas likväl", fortsätter han, "att detta ej kan vara ditt fulla allvar. Om de botaniska arbeten, varmed du är sysselsatt, utkomma några månader förr eller senare, kan väl icke vara av synnerlig vikt". Hans närvaro vid kommitténs fortsatta förhandlingar däremot ansåg Tegnér vara absolut nödvändig. Det kom mindre an "på en röst mer eller mindre än på en förnuftig ledning av det hela".

Tydligen hade Agardh blivit övertygad om nödvändigheten att resa, ty han infann sig i kommittén tillsammans med Tegnér, då arbetet på nyåret ånyo sattes igång. Oppositionen mot det av Agardh framförda programmet för en helt ny skolorganisation hade nu blivit skärpt till följd av Hans Järtas inträde i kommittén, i vars arbete denne på grund av sjukdom tidigare ej kunnat deltaga. I slutet av januari hade Järta börjat inför kommittén föredraga ett av honom utarbetat omfattande betänkande om uppfostringsverket. Enligt ett uttalande av biskop Wingård skall denna föredragning ha gjort ett starkt intryck på kommitténs ledamöter och "nästan hänfört även motståndarna". Ett par veckor senare kunde emellertid Agardh framträda inför kommittén med sitt stora principanförande "Bidrag till de särskilda skolsystemens karaktäristik", vari han ånyo energiskt tog till orda för en radikal omgestaltning av den dittillsvarande skolorganisationen.

För Järta hade den gamla latinskolan framstått som den bästa organisationsformen, då det gällde ungdomens undervisning och uppfostran. Det utmärkande för denna skoltyp var, att undervisningen koncentrerades på ett fåtal ämnen, grupperade omkring de klassiska språken. Gentemot förespråkarna för en dylik skolorganisation framhöll Agardh, att det måste anses felaktigt att låta den antika kulturen vara det centrala i skolans undervisning. Man utgick då från den förutsättningen, att denna kultur genom studiet av de klassiska språken ånyo skulle kunna göras levande. Det karaktäristiska för den gamla latinskolan var enligt Agardh, att den antog "såsom begränsat något som i sig självt är obegränsat, nämligen den mänskliga kulturen, den må ligga i idéer, i kunskaper, i konst eller i språk". Den föreställde sig den antika kulturen som "ett slags fullkomlighetstillstånd", varifrån "människosläktet fallit och till vilket det åter skall lyfta sig".

Utgångspunkten för Agardh var övertygelsen om en ständigt fortgående kulturutveckling. Därigenom skulle för mänskligheten nya utsikter öppnas, "vida bortom dem, vilka hittills varit öppnade". "Nya vetenskaper och nya länder upptäcktes ömsevis", och man nödgades erkänna, framhöll han, "att ingen gräns kunde bestämmas för mänskliga forskningen eller för mänskliga krafterna i allmänhet". Den levande kulturens språk kunde ej vara ett dött språk "utan ett levande, ett växande, som kunde i nya grenar och nya blad

uttrycka och forma all den näring, som dagligen inträngde i dess stam”.

Då skolan nu var ett uttryck för kulturen, så måste, framhåller Agardh, den nya skolan ävenledes vara till sitt väsende obegränsad. Däruti låg egentligen dess motsats mot den gamla. Den senare antog ingenting högre än en viss bildning, antog att mänskligheten var bestämd att aldrig komma högre än till denna punkt. Den nya skolan däremot antog *ingenting* för det högsta. ”Den föreställer sig mänskliga forskningens område som himlavalvet, vilket ehuru bestrött med 10 000 stjärnor, dock bortom dessa ännu döljer 10 000”. Begreppet om en obegränsad kulturutveckling måste således enligt Agardhs mening vara bestämmande för den nya skolans utformning såväl ifråga om grundsatser som yttre gestaltning.

Med sitt anförande inför kommittén om de särskilda skolsystemens karaktäristik avsåg Agardh icke att framlägga någon ”fullständig teori” rörande den nya skolans organisation. Han ville blott ”till namnet uppräknat några huvudmoment för en sådan teori, för att därigenom något närmare bestämma den eller åtminstone framställa mitt begrepp därom”.

Med förutsättningen om ”den obegränsade och nästan oändliga kulturen” framstod det för Agardh som otänkbart, att den enskilde individen skulle kunna behärska hela detta ofantliga kunskapsområde. För att lösa sitt problem, att till det uppväxande släktet förmedla det samlade kulturarvet, hade skolan ingen annan utväg än att åt en var av lärjungarna överlämna blott en del därav, ”på det de tillsammans må fatta det hela”. Skolan borde således uppträda i full överensstämmelse med människonaturen, ”vilken fördelat sig i oändliga nyanser av förmögenheter och anlag, vilka skolan erbjuder sig att utveckla”. ”Liktidigt med människosläktet och djupt i dess natur, ej först av Adam Smith, grundlades arbetets fördelning såsom den förnämsta princip för all mänsklig förkovran även uti intellektuellt avseende”. Skolan hade ingen annan regel att följa ”än naturens egen vink”, och den nya skolans första grundsats var således kravet på individualitetens bevarande, ”av vilken valfriheten följer såsom den andra”. För en skola, organiserad efter det nya systemet, fastslog Agardh ytterligare följande grundsatser: läroämnenas psykologiska följd, den fria flyttningen, lärjungarnas självverksamhet, en harmonisk utveckling av de själsliga anlagen, de

homogena kunskapsgrenarnas förening som understödjande varandra (d. v. s. samlad undervisning) samt slutligen ”användandet av gymnastik och utbildningen av människokroppen själv såsom villkoret för de högre förmögenheterna”.

I sin ovan omnämnda försvarsskrift har Agardh redogjort för sammanstötningen i kommittén mellan honom och Järta. Denne hade, heter det där, vid ett av kommitténs sammanträden uppträtt med ett ”såsom vanligt snillrikt men skarpt anförande” emot de åsikter, som Agardh inom kommittén förfäktat. På detta Järtas anförande hade Agardh så svarat med sitt ”Bidrag till de särskilda skolsystemens karaktäristik”. ”Häremot uppträdde åter landshövding Järta uti ett anförande innehållande huvudsakligen ett försvar för de klassiska studierna.” Genom den sålunda uppkomna striden inom kommittén blevo ledamöterna så delade, att det nya systemet hade övervikten med en enda röst och att således, när det hände — och detta hände ofta — att en enda ledamot bland det nya systemets anhängare var frånvarande, hade den motsatta meningen genom sin ordförande (d. v. s. biskop Wingård) pluralitet och deciderade vid omröstningarna — ty man drog där såsom annorstädes lott om sanningen — besluten.”

Kommitténs betänkande, ”såsom grundat på besluten”, blev under sådana förhållanden, framhåller Agardh, ”en förunderlig och överkänslig blandning av mot varandra stridande satser”, som icke gav något bestämt begrepp om den nya metoden. För att förekomma, att man skulle anse betänkandet såsom en framställning av denna metod, såg sig Agardh nödsakad att i ett särskilt ”Slutanförande” ytterligare klargöra sin ståndpunkt.

I detta sitt anförande, vilket liksom de båda tidigare han sedermera bifogade kommitténs betänkande, framhöll han, att han ej hade någon egentlig reservation att anföra mot de av kommittén fattade besluten. En sådan skulle nämligen ha omfattat alla de detaljer uti betänkandet, varuti han haft en avvikande mening. Det var mot själva grundsatserna, varpå dessa detaljer vilade, som han ville vända sig. Vad kommittén enligt Agardhs mening skulle ha satt som sin uppgift att utreda, det var, hur i ett land som Sverige ett undervisningsverk i allmänhet borde vara inrättat. Med utgångspunkt från en sålunda på förhand uppställd idé hade man sedan att granska det bestående skolväsendet. Genom en sådan jämförelse

skulle man kunna få ett begrepp om de befintliga bristerna och sät-
tet att avhjälpa dem. I stället för att gå tillväga på detta sätt hade
kommittén alltför mycket sysslat med skolväsendets detaljer. Själva
huvudfrågan, "skolfrågan som idé", hade däremot icke klart fram-
trätt ur mängden av alla de förslag till förbättringar, som blivit
resultatet av de gemensamma överläggningarna inom kommittén.
Det återstod därför för Agardh ingen annan utväg än att till "ett
fullständigt helt" sammanbinda de frågor, som han inom kommittén
"dels fullständigt sökt utveckla, dels endast i förbigående antytt".
Därmed ville han visa "detta helas möjlighet såsom sådant" och det
sätt, varpå det enligt hans tanke kunde och borde realiseras.

Innehållet i Agardhs omfattande "Slutanförande" skall här en-
dast i korthet beröras. I vad det rör läroverken har det i sin helhet
på nytt publicerats i Årsböcker i svensk undervisningshistoria [serie-
volym 18]. Med särskilt eftertryck har Agardh här betonat värdet
av den offentliga skolans undervisning och fostran. Skolans före-
trädare framför privatundervisning berodde framför allt därpå, att
skolan kunde ge lärjungarna en medborgerlig fostran. "Ynglingen,
som inträder däruti, invecklas genast i en mängd av förhållanden,
liknande i smått medborgarens i det stora. Friktionen mellan för-
män och underhavande, mellan kamrater inbördes, och hela den
kromatiska genomgången av mänskliga passionerna, som av dessa
förhållanden bliva en följd, ger åt ynglingens karaktär en utveck-
ling, som man förgäves bemödar sig att giva den i enskild undervis-
ning." Om skolan skall fylla sitt ändamål som medborgerlig anstalt,
måste den därför vara en bild av medborgarlivet. "En sådan offentlig
skola, varifrån ingen medborgarklass är utesluten, är ej annat än
nationen själv några år förr än den uppträder i handling."

Utförligt genomgår Agardh i sitt slutanförande på nytt de av
honom i de båda tidigare anförandena uppställda "huvudgrundsats-
erna för Sveriges skolverk": valfriheten, ämnesläsningen, den fria
flyttningen och lärjungarnas självverksamhet. Att i den nya skolan
växelundervisningen måste komma att spela en stor roll, finner han
"av sig självt klart". "Den uppfattar så många av de grundsatser,
vilka jag anser som skolans nödvändiga baser, att den i det mesta
sammanfaller med den jag önskade realiserad som nationalskola.
Dessa äro till exempel den fria flyttningen, ämnesläsningen, själv-
studium och hederskänslans begagnande som motiv." Mycket i till-

lämpningen av växelundervisningssystemet ansåg han emellertid
vara i behov av "en filosofisk undersökning, för att kunna antagas
i andra än nödfallsskolor".

I fråga om en omorganisation av skolväsendet i enlighet med de
nya principerna hade man fruktat, att detta skulle innebära "en
fullständig omstöpning av det nu bestående skolverket". Agardh
söker nu visa, att den av honom föreslagna omläggningen av under-
visningssättet ej skulle bliva "i något avseende äventyrlig". Han
tänkte sig nämligen, "att i varje stift blott *en* fullständig skola efter
de nya idéerna borde inrättas, med bibehållande av de övriga efter
gamla grundsatsen". Med en sådan försöksskola i varje stift skulle,
menade Agardh, en övergång till det nya undervisningssättet kunna
genomföras utan några som helst äventyrliga följder. Föräldrarna
skulle nämligen då kunna fritt välja, "vilken av dessa skolor de
ansågo tjänligast". Agardh utgick dock därvid från den förutsätt-
ningen, att stiftscheferna i egenskap av eforer för stiftets samtliga
läroverk skulle komma att ägna lika stor omsorg åt båda slagen av sko-
lor, särskilt i vad det gällde att skaffa åt dem båda lika goda och lika
nitiska lärare, en omständighet, som han betecknade som själva
"huvudsaken".

För Agardh var det således en angelägenhet av synnerlig vikt att
få de av honom föreslagna nya grundprinciperna för skolans verk-
samhet närmare prövade genom praktiska försök. Redan på ett ti-
digt stadium av stora undervisningskommitténs förhandlingar hade
denna fråga förts på tal. Efter Agardhs principanförande i kom-
mittén den 19 september 1826 hade man vid den därpå följande
överläggningen enats om, att de av honom föreslagna undervisnings-
metoderna borde närmare prövas. En delegation på tre personer,
bland dem Tegnér och Agardh, fick i uppdrag att uppgöra ett för-
slag till försöksorganisation på grundval av de agardhska princi-
perna. Som försöksskola tänkte man sig inom delegationen till en
början Maria lärdomsskola, vars rektor, den sedermera som histo-
risk författare bekante Anders Fryxell, framträtt som en varm före-
språkare för de nya pedagogiska reformidéerna. Det befanns emeller-
tid, att denna plan av olika anledningar ej gick att genomföra. I
stället föreslog då delegationen en för detta ändamål speciellt avsedd
helt ny skola. Denna skulle inrättas successivt på det sättet, att under
första året intagning av lärjungar endast skulle ske i nybörjarklas-

sen, varefter skolan skulle utvidgas undan för undan med en ny förstaklass varje år. Med en sådan anordning skulle man vinna den fördelen, att man fick en enhetlig elevuppsättning utan något inslag av lärjungar, som tidigare undervisats enligt klassläsningsmetoden.

Sedan regeringen genom beslut den 20 juni 1828 bifallit undervisningskommitténs förslag om inrättande av en försöksskola i Stockholm, kunde Nya elementarskolan på hösten samma år börja sin verksamhet. Vid organiserandet av den nya försöksskolan följde man i stort sett de av Agardh i hans anföranden i kommittén uppdagna riktlinjerna. Den praktiska utformningen anförtroddes åt dåvarande riddarhuskamreraren August von Hartmansdorff, som inom kommittén framträdde som en inflytelserik talesman för de pedagogiska reformidéerna.

Av ett senare uttalande av Agardh förefaller det, som om han ej varit fullt tillfredsställd med den nya skolans organisation och arbetsätt. Skolan, ”i vars organisation jag icke deltagit”, tillämpade visserligen vid undervisningen ”de fyra satsernas metod”, nämligen gemensam skola för alla levnadsyrken, valfrihet i läroämnena, fri flyttning och lärjungarnas självverksamhet. ”Men däri infördes mycket annat nytt, som aldrig av mig framställdes”, och som Agardh enligt ett annat uttalande ”ogillade”. Tydligt ansåg Agardh, att den nya försöksskolan genom Hartmansdorffs åtgöranden blivit i alltför hög grad bunden av detaljföreskrifter. Det fanns mellan honom och Hartmansdorff en viss motsättning i pedagogiska frågor, vartill kom även en del personliga motsättningar. I ett brev till Tegner i januari 1830 yttrar sig Agardh nästan nedsättande om sin medarbetare från kommittéöverläggningarna. ”Hartmansdorff är”, heter det där, ”förträfflig för allt, som är detalj. Hans minutlösa sätt att behandla alla frågor gör honom till en god förvaltare av ett sådant ämbete, där det kommer an på att iakttaga dagen, timman, att beräkna skillingen och runstycket”. Det är möjligt, att det är Hartmansdorffs åtgärder beträffande utformningen av den nya försöksskolan, som Agardh hade i tankarna, då han gav denna karaktäristik.

Denna kritiska inställning från Agardhs sida gentemot Nya elementarskolan avlöstes emellertid sedermera av en varm uppskattning. I en skrift från 1844 gav han en entusiastisk skildring av ett

fingerat besök i den nya ”experimentalskolan”. Där rådde glädje och rörelse överallt, heter det. ”Man ser hela barnlivet inflyttat i skolan. Man inkommer i en studérkammare, där alla äro sysselsatta med något, som på det livligaste intresserar dem. Läraren är därför icke avlägsen. Såsom en vän, ett stöd, såsom en rådgivare är han överallt till hands för att leda, biträda, råda, upplysa, där svårigheter möta eller där misstag äro möjliga, utan att därför upphäva lärjungarnas eget studium. Lärjungarna äro i den nya skolan delade i läxlag, icke klasser. Det är som vore de delade i särskilda lekar på fältet. Tävlan, lekens och de grekiska spelens princip, icke fruktan är den livgivande drivkraften i den nya skolan.”

Som biskop i Karlstads stift från 1834 fick Agardh stora möjligheter att i stiftets läroverk genomföra en reformering av undervisningen i den nya tidens anda. I Karlstad förenades lärdomsskolan och apologistskolan till ett gemensamt läroverk. År 1839 fick lärjungarna i apologistskolan, ”genom beslut av eforus”, tillstånd att avlägga examen för inträde på gymnasiet. Sådana elever, som ämnade ägna sig åt militäryrket eller sådana borgerliga yrken, som icke förutsatte kännedom om de klassiskt språken, kunde enligt ett av Kungl. Maj:t på framställning av eforus meddelat tillstånd erhålla dispens från undervisningen i dessa ämnen. Ett liknande medgivande lämnades även beträffande den lägre lärdomsskolan i Åmål. På Agardhs initiativ genomfördes också i stiftets läroverk systemet med ämnesläsning och fri flyttning. Det senare medgavs genom ett kungligt brev 1845. Lärjungarna skulle oberoende av varandra kunna fortgå i de särskilda ämnena och kunna flyttas var och en för sig vid vilken tid som helst under läsåret.

Det närmaste årtiondet efter Nya elementarskolans tillkomst kom även i övrigt att kännetecknas av betydande framgångar för de pedagogiska reformsträvanden, som Agardh i stora undervisningskommittén gjort sig till talesman för. År 1837 hade ärkebiskop J. O. Wallin i ett uppmärksammat tal vid invigningen av en ny läroverksbyggnad i Uppsala framlagt en plan för reformering av skolväsendet, som innebar en radikal brytning med det bestående systemet. Följande år och ej utan ett visst samband med den wallinska programförklaringen kom Geijers uppseendeväckande inlägg i debatten, vari han deklarerade sin anslutning till det skolsystem, som utsträckte uppfostrans fördelar till det största antalet medborgare

och som åsyftade "det individuellas utbildning". Genom ett kungligt cirkulär 1839 erhöi de levande språken och naturvetenskaperna plats på gymnasiet schema, och samtidigt skapades genom inrättande av ett antal högre apologistkolor en självständig realgymnasielinje, avsedd att föra fram till en studentexamen med dispens från klassiska språk.

Enligt bestämmelserna i 1820 års skolordning skulle en särskild kommitté, "elementarläroverkens revision", vart tredje år sammanträda för granskning av läroverkens arbetsresultat och för avgivande av förslag till nödiga förbättringar. Efter långt dröjsmål hade en sådan kommitté år 1843 ånyo blivit inkallad och i december samma år avgivit en utförlig berättelse. Beträffande läroverkens organisation gick revisionens förslag i stort sett ut på status quo. På en punkt innehöll dock förslaget ett viktigt medgivande, som innebar en viss framgång för de inom revisionen verksamma framstegsvänliga krafterna. Agardh hade i egenskap av eforus som självskrivnen ledamot deltagit i revisionens överläggningar. Det var med tydlig hänsyftning på den i Karlstads stift genomförda läroverksreformen, som revisionen nu föreslog, att det, under förutsättning av lärarnas samtycke, skulle vara eforus obetaget att ingå till Kungl. Maj:t med framställning om sammanslagning av lärdoms- och apologistkolorna till ett enda läroverk med den valfrihet beträffande läroämnen, "som av en dylik förening möjligen kan bli nödvändig". I fråga om skolans inre arbete innehöll revisionens omfångrika betänkande med därtill fogade utförliga reservationer viktiga bidrag till skolfrågans bedömning, och man kan i revisionens allmänna inställning spåra en viss sympati för "den nya skolan".

Agardh var dock ej helt tillfredsställd med revisionens ståndpunkt i hithörande frågor och fann sig därför föranlåten att i en bifogad reservation ytterligare precisera sin uppfattning. Någon särskild skolform för den medborgerliga bildningen under namn av högre apologistkolor, som revisionen förordade, ville Agardh ej vara med om. Den offentliga skolan borde, menade han, inrättas så, att den omfattade båda bildningslinjerna, nämligen en för dem, som ämnade gå den lärda vägen, och en för dem, som ämnade ingå i näringarna. Allt efter lärjungarnas särskilda fallenhet och avsedda levnadsyrke borde dispens kunna lämnas från vissa läroämnen. Klassundervisningen, d. v. s. "det lika fortskridandet för alla lärjungar"

ansåg han böra avskaffas såsom bidragande till "att förkväva lärjungarnas individualitet och särskilda kallelse för olika levnadsbanor". Den så kallade fria flyttningen var därför "den viktigaste och av närvarande behov mest påkallade förbättringen uti vår allmänna undervisning". I fråga om hemläxorna borde en sådan undervisningsmetod tillämpas, att lärjungarnas studier kunde bedrivas i skolan "under lärarnas ögon och med deras handledning". Skolan var nämligen "det rätta och naturliga rummet" härför. Systemet med hemläxor ledde till en för föräldrarna kostsam privat undervisning och berövade dessutom lärjungarna nödig tid för lekar och förströelser. Den i skolorna vanligen tillämpade undervisningsmetoden, med överläsning hemma av det, som läraren under lektionerna tidigare på dagen meddelat, och följande dag förhör på det överlästa, medförde, att kunskapsinnehållet sönderstyckades i detaljer och därför ej heller av lärjungarna kom att uppfattas som ett sammanhängande helt. Agardh förordade i stället en undervisningsmetod, "genom vilken icke allenast intrycket av kunskapen göres djupt, levande och intressant, utan även densamma uppfattas såsom sammanhängande enhet". En sådan metod var ämnesläsningen, "som fordrar självstudium, och förhör för endast mindre läxlag, ofta för en enda lärjunge i sänder".

I sin reservation ägnade Agardh en särskild punkt åt språkundervisningen. Så som den vid denna tid bedrevs i skolorna ansåg han den behäftad med stora och väsentliga brister. Den till språkundervisning använda tiden motsvarade icke de vunna resultaten. Den krävde av lärjungen "utomordentliga ansträngningar" och tog därför lärjungens själskrafter alltför tidigt och för mycket i anspråk. Den kom därför att verka mera till förslöande av de ungdomliga krafterna än till deras utveckling. Enligt Agardhs mening borde undervisningen i främmande språk visserligen börja på ett jämförelsevis tidigt åldersstadium men den borde i metodiskt avseende förenklas och "bringas närmare naturen". Det främmande språket skulle läras "mera omedelbart och icke, som nu sker, genom en oupphörlig referering till modersmålets ordformer". Det filosofiska och abstrakta i språkstudiet ansåg han böra uppskjutas till ett senare åldersstadium och då utgöra liksom beträffande modersmålet ett särskilt läroämne, till vilket kunskapsstoffet till stor del då kunde sökas i lärjungens eget medvetande och redan inhämtade språk-

förråd. Agardh hänvisade i det sammanhanget till den s. k. hamiltonska språkmetoden, en vid den tiden aktuell språkmetod, som innebar en skarp brytning med den traditionella grammatiska metoden. Den hamiltonska metoden borde enligt Agardhs mening allmänt införas i skolorna ej blott beträffande den första undervisningen i främmande språk utan även "vidare utvecklas och med förändringar tillämpas" beträffande den fortsatta språkundervisningen.

Av speciellt intresse är en punkt i den agardhska reservationen, vari han deklarerar sin uppfattning beträffande lärarutbildningen. Frågan om inrättande av seminarier för utbildning av läroverkslärare hade vid riksdagen 1840—41 varit föremål för ingående överläggningar med anledning av en på riddarhuset väckt motion men ej lett till något resultat. (Närmare härom i en artikel i Pedagogisk tidskrift 1954, sid. 57.) Skolrevisionen hade i sitt betänkande 1843 framlagt ett förslag, som gick ut på, att för blivande läroverkslärare skulle vid universiteten anordnas teoretiskt pedagogisk utbildning, närmast inriktad på klassiska språk och matematik men utsträckt även till moderna språk och naturvetenskap, i den mån lönereglering för lärare i dessa ämnen kunde bli genomförd. Den praktiskt pedagogiska utbildningen skulle enligt förslaget förläggas till katedralskolorna i Uppsala och Lund samt, om så skulle visa sig behövt, även till läroverk i Stockholm och Malmö. Detta revisionsförslag tog nu Agardh i sin reservation bestämt avstånd ifrån. Förslaget om inrättande av särskilda seminarier för utbildning av läroverkslärare hade, menade han, "uppkommit därigenom, att man ej tänkt sig undervisningen såsom lärjungens eget självstudium, endast bevakat och handlett av läraren, utan som ett utslutande meddelande från läraren såsom kunskapens enda eller förnämsta källa". Ett sådant system, med läraren liksom företrädande själva vetenskapen, fordrade hos läraren "en ovanlig och utomordentlig förmåga", och man hade trott sig kunna meddela, "vad som är en sällsynt gåva av naturen, genom inrättning av en ny skola för själva skollärarna". Att behovet av dylika anstalter överhuvud taget gjort sig gällande, ville Agardh tyda som "ett indirekt bevis" på de traditionella skolornas ofullkomlighet. Utom de kostnader de komme att kräva skulle de enligt Agardhs mening verka direkt skadligt "så-

som förhindrande allt fortskridande och förvandlande hela undervisningen till en uniform mekanism".

I detta nya läge var det att vänta, att skolfrågan skulle komma upp till behandling vid den riksdag, som med anledning av tronskiftet sammanträdde på sommaren 1844. Efter utdragna debatter i samtliga stånd uttalade sig de tre lekmannastånden under protest från prästeståndets sida till förmån för det nya skolsystemet. De nya idéernas talan fördes framför allt av Hartmansdorff under överläggningarna på riddarhuset med anledning de i skolfrågan väckta motionerna. I ett stort upplagt anförande den 1 februari 1845, ett anförande som hälsades med bravorop, uppträdde han till försvar för det av utskottet framlagda utlåtandet och gav en ingående redogörelse för de vid försöksskolan tillämpade nya undervisningsprinciperna. "Jag uppträder för att tala till försvar för utskottets betänkande", förklarade han, "och för den skola, efter erfarenhet av vilken utskottet uppgjort sitt förslag. Man tänker måhända, att jag är partisk eller jävig att därutinnan yttra mig, emedan jag är en bland skolans direktörer. Men jag är i det hänseendet icke mera jävig än varje biskop eller skoldirektör, som försvarar det gamla systemet." Han hade i början av sin offentliga bana ställt sig kritisk till det nya skolsystemet men blivit omvänd under arbetet i stora undervisningskommittén. Sedan dess hade han lärt att "ännu mera värdera lärosättet, vilket jag, såvitt i min förmåga står, skall söka göra gagneligt för mitt fädernesland". Hartmansdorff var dock på det klara med, att ett allmänt införande av det nya systemet ej kunde tänkas komma till stånd på annat sätt, än att övertygelsen om de nya metodernas företräde bemäktigade sig "både biskopar och skolornas lärare" och att dessa "gemensamt" införde det nya lärosättet. "Så går det redan, efter vad jag vet, i Karlstad."

Riksdagens beslut innebar en framställning till Kungl. Maj:t, att vid den utlovade omorganisationen av rikets undervisningsanstalter lärdoms- och apologistskolan samt gymnasiet måtte förenas till en enda sammanhängande skola med tvenne bildningslinjer. I den på detta sätt organiserade skolan borde ämnesläsning, i vad den avsåg lärarna, genomföras. Beträffande ämnesläsning för lärjungarna och fri flyttning borde ett sådant tillvägagångssätt komma till användning, under förutsättning att överenskommelse därom träffades mellan eforus och vederbörande lärarepersonal. I det utskottsbetän-

kande, som låg till grund för riksdagsbeslutet, möter man en oförbehållsam anslutning till de synpunkter på undervisningsfrågorna, som Agardh i undervisningskommittén och i skolrevisionen utförligt utvecklat. Man hade vid ärendets behandling inom utskottet kommit till den övertygelsen, heter det, att genom ämnesläsning och fri flyttning betydande fördelar skulle kunna vinnas.

Utgångspunkten för ärendets upptagande till behandling inom allmänna besvärs- och ekonomiutskottet var närmast en motion i prästeståndet av kontraktsprosten J. M. Almqvist, vari denne under hänvisning till de goda erfarenheterna av det nya skolsystemets tillämpning vid Nya elementarskolan förordade en reform av de allmänna läroverken, särskilt med syfte att söka "återföra undervisningsverkens spridda och med varandra i strid varande elementer till ett enda sammanhängande och inom sig fullständigt utbildat elementarläroverk". Då denna motion vid sammanträde den 26 augusti 1844 skulle remitteras till vederbörande utskott, blev det en kortare debatt, vari även Agardh deltog. I sitt anförande, som här i sin helhet återgives som bilaga III, betonade Agardh särskilt önskvärdheten av ett enhetligt läroverk med hänsyn till dess betydelse från yrkesvals- och kostnadssynpunkt men också betydelsen från social synpunkt av gemensam skolgång för barn från olika samhällsklasser. "Endast genom en gemensamhet i skolan kan en försoning förmedlas mellan de olika medborgarklasserna, och vänskapsförbindelser knyts mellan personer, av vilka den ene går till statens högsta värv, den andre till ett anspråkslöst hantverk. Endast genom en sådan gemensamhet blir skolan nationell."

I den långa raden av talare vid ärendets slutbehandling i ståndet saknas egendomligt nog Agardh. Sin uppfattning i de aktuella stridsfrågorna hade han emellertid kort dessförinnan lagt fram i en utförlig skrift, den i det föregående omnämnda år 1844 anonymt utgivna "Försök till rättfärdigande av det nya skolsystemet". Detta vägande inlägg från Agardhs sida har utan tvivel kraftigt påverkat opinionen inom riksdagskretsar till förmån för det nya systemet och därigenom bidragit till den positiva utgången av de utdragna överläggningarna inom de olika stånden.

Närmast var den agardhska skriften dock ej avsedd att vara ett inlägg i riksdagsdebatten utan föranledd av en året förut likaledes anonymt utgiven skrift av dåvarande docenten, sedermera profes-

sorn och statsrådet F. F. Carlson, vari denne med skärpa vänt sig mot flertalet av den nya skolans grundprinciper. Med sitt inlägg gick nu Agardh till energisk motattack. Författaren till stridsskriften hade, menade Agardh, satt frågan om det nya skolsystemet på sin spets genom att karaktärisera det som falskt och fördärligt. Genom denna öppenhet hade han gjort saken en omåttlig tjänst. Den hade gjort slut på "all dagtingan, på allt komplimenterande, på all förbättring". Frågan gällde nu två motsatta principer, en genomgripande förändring eller ingen förändring alls. Enligt Agardhs mening var det nämligen lättare att välja mellan två motsatser än att avgöra frågan, i vilka avseenden en förbättring skulle kunna åstadkommas.

Med utgångspunkt från ett vid denna tid mycket uppmärksammat arbete av den norske skolmannen F. M. Bugge, den år 1839 utgivna reseberättelsen "Det offentlige skolevæsens forfatning i adskillige tyske stater", framhöll Agardh, att det rådande skolsystemet, sådant det hos oss under inflytande från Tyskland utformats i 1820 års skolordning, åstadkommit "i högsta grad bekymrande följder". Han hänvisade till riksdagen, där ledamöterna av adeln och bondeståndet, vilka "i allmänhet" ej genomgått den offentliga skolan, utmärkte sig för "en tillförsikt till sin egen övertygelse, en klarhet i framställningen, en säkerhet i tankegången, en dristighet i sitt strävande till målet, som de måhända icke skulle hava haft, ifall de till sitt 20:de år genomgått vår nuvarande skola". Felet med den i skolorna i allmänhet tillämpade klassläsningsmetoden, var enligt Agardhs mening, att den "nedtrycker självständighet i tanken och genom oupphörligt docerande och examinerande sätter lärjungen ända till 18—20 år i beroende av andra personers uppfattning och förer honom under hela sin utvecklingstid i ledband". I stället hänvisade han till "en motsatt skolmetod", varuti lärjungen bleve vand att själv bana sig väg till vetandet, att själv bilda sina åsikter och att sammanbinda de kunskaper han uti skolan erhåller i enlighet med sin egen individualitet, "d. v. s. just den nya skolmetoden skulle giva honom alla de egenskaper, som utom själva kännedom av ämnet fordras för en offentlig talare".

För att skolan skulle kunna fylla de krav man måste ställa på den, var det nödvändigt, menade Agardh, att lärarna hade vad han kallade "dona informandi", d. v. s. naturlig fallenhet för lärarkallet

men också utbildning för lärarverksamheten. Att undervisa var nämligen "en konst, en svår konst", och få lärare kunde anses fullt behärska den. I alla länder, "där strid uppstått om den nuvarande skolans lämplighet", hade man därför infört eller åtminstone föreslagit "skollärareseminarier", där lärarekonsten skulle kunna inhämtas. Agardh erinrade om, att sådana hade inrättats i vårt land i början av 1800-talet men sedermera blivit motarbetade. Man hade nu ånyo påyrkat sådana anstalters inrättande, "sedan nya tvivel uppstått om vår skolas ändamålsenlighet". Vid lärarutbildningen kom det dock enligt Agardh ej så mycket an på skickligheten i fråga om det metodiska tillvägagångssättet. Uti den nya skolan är huvudsaken lärarens lärdom och säkerhet i sina kunskaper, och den lärdeste är den bästa läraren."

Skolans huvudsyfte måste vara, betonade Agardh, "att utveckla människans individualitet". "Liksom mänskligheten har sin roll att uppfylla i kedjan av släktena, har varje individ en bestämmelse att uppfylla i människokedjan." Genom uppfostran skall människan icke allenast komma i besittning av alla de krafter, som naturen velat tilldela henne, utan hon skall även bli i stånd att klart se målet för sin bana. "Livet får för henne en helt annan klarhet. Hon lever för en för henne oförgänglig idé. Hon går till sitt mål med upplyftande känslor, även om det bär genom törnen, genom nöd och fattigdom, såsom krigaren går glatt till faran och döden."

Men Agardh sätter också in uppfostringsproblemet i ett vidare sammanhang. I samma mån som principen om individualitetens utveckling finge göra sig gällande ej blott i skolundervisningen utan i samhällslivet i stort, skulle detta, menade han, kunna bli av avgörande betydelse "för mänsklighetens tillstånd". Denna utveckling hade ej att göra "med fattigdom och rikedom eller med yttre och inre materiella fördelar". Det var här fråga om "själens inre utveckling, det andliga i människonaturen". "Ty den närvarande jäsningen, den missbelåtenhet, den oro, som nu överallt genomgår medelklassen, människosläktets hjärta, vad innebär den väl annat än en allmän känsla, att man icke är på sin plats". Man sökte en förändring utan att veta vilken, en rörelse åt sidan, en annan plats på samma höjd, "den plats, från vilken uppfostran lett vilse". "Man känner dunkelt, att någon helig rättighet genom samhället gått förlorad; man giver den till och med sitt rätta namn, personlig-

hetens, men man tyckes ännu icke hava insett dess betydelse." Agardh var övertygad om, att även "dagens viktigaste fråga" således sammanhängde med "den närvarande striden om uppfostran". En lycklig utgång av denna strid skulle därför kunna lösa även dessa viktiga samhällsproblem. Genom att införa personlighetsbegreppet i uppfostran skulle man nämligen, menade Agardh, uppnå "en högre upplösning av jäsningsprocessen" i samhällslivet. "Mänskligheten börjar ett alldeles nytt tidevarv, ett nytt stadium av sitt liv, vars område eller gräns vi icke kunna överskåda. Skulle väl Norden, det land, varifrån så många mänsklighetens emancipationer redan förut utgått eller — då vi egentligen se striden härom föras endast i Sverige — skulle väl Sverige vara det land, varifrån denna nya utveckling vore bestämd att utgå över världen?"

Vid ungefär samma tidpunkt, då denna programskrift offentliggjordes, fick Agardh anledning att göra ett nytt inlägg till försvar för det nya skolsystemet i syfte att påverka utvecklingen och få till stånd en lösning av skolfrågan i den av honom påyrkade riktningen. Den av 1843 års skolrevision avgivna berättelsen hade av regeringen genom beslut i januari 1845 remitterats till domkapitlen, som anmodats inkomma med yttrande efter att i ärendet ha hört vederbörande, d. v. s. lärarna vid de olika skolorna inom stiftet. Dessa yttranden, som inkom till ecklesiastikdepartementet under augusti och september samma år, ett fåtal dock något senare, så att handlingarna blev fullständiga först i mitten av december, överlämnades sedermera till en särskild kommitté för bearbetning. Det egentliga arbetet med genomgång och sammanställning av det vidlyftiga aktmaterialet anförtroddes åt dåvarande läraren vid Nya elementarskolan, sedermera rektorn därstädes P. E. Svedbom. Denne har några år senare i ett par uppsatser i den av honom redigerade "Tidskrift för lärare och uppfostrare" lämnat en redogörelse för sitt arbete med denna sammanställning och därvid hänvisat till ett antal mera betydelsefulla utlåtanden med anledning av regeringens remiss. Som det mest omfattande och tillika det utförligaste betecknade Svedbom det av lärarekollegiet vid Västerås lärdoms- och apologistkola avgivna, uppsatt av dess rektor L. Westerlund, en av ledamöterna i den sedermera tillsatta kungliga kommittén. Av de utlåtanden, "som komma detta närmast i utförlighet", nämner han i första rummet ett, som avgivits av biskop Agardh.

I detta först helt nyligen i riksarkivet påträffade betydelsefulla aktstycke, daterat den 26 juli 1845, (Närmare härom i en artikel i Pedagogisk tidskrift 1953, sid. 8) har Agardh ånyo riktat ett skarpt angrepp mot den bestående skolans organisation och arbetssätt och i stället kraftigt påyrkat ett genomförande av den skolreform, för vilken han i sina tidigare inlägg angivit grundprinciperna.

Vid sin kritik av de bestående förhållandena på skolväsendets område utgick Agardh från de då nyligen offentliggjorda resultaten av de vid Uppsala universitet förrättade prövningarna för studentexamen, efter det att denna examen år 1831 erhållit sin nya form. Nära hälften av de från läroverken ankomna lärjungarna hade enligt den avgivna redogörelsen blivit antingen underkända eller med mycket svaga vitsord godkända. Detta bedrövliga resultat av den föregående skolundervisningen måste, framhöll Agardh, ge anledning till allvarliga betänkligheter mot det vid läroverken tillämpade undervisningssättet. De ynglingar i 18—20-årsåldern, som efter att ha nedlagt stora ansträngningar och kostnader på sina studier fann sig ställda i denna situation, måste enligt hans mening anses hava "nästan förfelat deras ungdoms hela bestämmelse". De hade "blivit inledda på den s. k. lärda banan", men måste nu antingen gå tillbaka till yrken, för vilka de icke blivit uppfostrade, eller ock inträda på ämbetsmannabanan med en underbyggnad, som giver ringa förhoppning om dugliga ämbetsmannaegenskaper". Enligt Agardh måste orsaken till detta beklagliga förhållande "huvudsakligen sökas i en oriktig och ofullkomlig skolmetod samt en därmed i sammanhang stående bristfällig organisation av de allmänna läroverken. Det enda medlet att avhjälpa de sålunda påvisade missförhållandena i fråga om ungdomens utbildning var "att antaga den skolmetod, varom fråga först av mig väcktes" inom stora undervisningskommittén "och där erhöill livliga sympatier". Han hänvisade till, att denna metod, trots att den "sedermera utgjort ett tvisteämne inom vår litteratur", dock "slutligen blivit i dess grunddrag vid senaste riksdag (d. v. s. riksdagen 1844—45) av rikets ständer i underdånighet förordad".

Vid överläggningarna i undervisningskommittén hade den väckta frågan om den nya skolmetoden endast teoretiskt kunnat "försvaras och bekämpas". För att avgöra striden hade man ansett sig "böra vädja från grundsatserna till erfarenheten". På kommitténs initiativ

hade därför Nya elementarskolan blivit inrättad, som en "provskola", "för att genom jämförelse av dess resultat med dem som blivit vunna eller kunna vinnas i den vanliga skolan bereda möjligheten att i en framtid fälla utslaget över den nya metoden i jämförelse med den gamla". Studietiden fram till studentexamen hade i provskolan beräknats till högst 8 år, och vid skolrevisionens sammanträde hade skolan varit i verksamhet under 15 år. Man måste då kunna anse, framhåller Agardh, att resultatet av detta försök bort kunna av revisionen bestämmas, och i enlighet med undervisningskommitténs "avsikt och mening den nya metodens värde därav bedömas". Det hade således varit "önskligt och av vikt, att uti revisionens berättelse blivit intagen en uti detalj gående framställning av de resultat, som provskolan efter denna tid syntes hava lämnat". Så hade emellertid icke skett, och Agardh hade därför sett sig nödsakad att i sitt nu föreliggande yttrande "i korthet framställa dessa resultat, sådana de av offentliga handlingar och erkända fakta kunna inhämtas".

I sin vidlyftiga utredning rörande resultatet av försöksverksamheten vid Nya elementarskolan kom Agardh bl. a. också in på lärarfrågan. Med tillämpning av den nya skolmetoden skulle, framhåller han, det totala behovet av lärarkrafter vid de allmänna läroverken kunna väsentligt nedbringas. Detta skulle dock ej innebära någon ökad arbetsbörda för lärarna, utan snarare skulle denna därigenom kunna lättas. Därtill kom, att genom en reducering av lärarantalet staten skulle få möjligheter att bereda lärarna en mera tillfredsställande avlöning. Införande av den nya skolmetoden skulle också innebära, att lärarna fick mera tid att ägna sig åt egna studier. Den tröttande tjänstgöringen enligt den gamla skolmetoden var nämligen av den art, att den enligt Agardhs uppfattning förlamade lärarnas lust och intresse för fortsatt utbildning. I den nya skolan däremot var förhållandena helt annorlunda. Lärarnas tjänstgöringskyldighet där kunde beräknas utgöra "ej mer än i genomsnitt två timmar om dagen". Ej heller var tjänstgöringen "mekanisk och enahanda" utan i stället "ny och förändrad efter de olika läxlagen", vilken indelning grundade sig på lärjungarnas fallenhet och kunskapsgrad. Det fanns således i denna tjänstgöring "varken något tröttande eller trälaktigt, utan tvärtom måste densamma vara snarare behaglig och upplivande samt uppmuntra till egna studier i

de särskilda lärogrenar, varuti varje lärare undervisar". Därför kunde man också, framhåller Agardh, i Nya elementarskolan finna "en stor litterär verksamhet". "Nästan alla där varande lärare hava trätt upp som utmärkta författare. Jag behöver blott anföra namnen Almquist, Dahlström, Olde, Ekman, Lundbergsson, Nordenson, för att bestyrka denna anmärkning."

Efter en ingående jämförelse mellan de betyg, som Nya elementarskolans elever erhållit i studentexamen, och motsvarande för eleverna från de gamla läroverken kom Agardh till det resultatet, att de förra visat en så avgjord överlägsenhet, "att den vida överträffar allt vad den nya skolmetodens försvarare kunde vänta". Man hade gentemot den nya metoden riktat den anmärkningen, "att den gynnade den moderna bildningen på bekostnad av klassiska studier och i själva verket medförde ett undergrävande av desamma". Med en jämförande betygsstatistik påvisade Agardh, att en sådan anmärkning var helt obefogad. Av denna statistik hade i stället framgått, att även i fråga om kunskaper i de klassiska språken Nya elementarskolans alumner visat sig avgjort överlägsna dem som utgått från de gamla läroverken.

Inför dessa mycket tillfredsställande studieresultat kunde det, ansåg Agardh, vara befogat att ställa sig den frågan, huruvida de möjligen ernåtts på bekostnad av större ansträngningar och längre arbetstid för lärjungarna än i den gamla skolan. Han hänvisade i det avseendet till förhållandet, att i Nya elementarskolan enligt principerna för den nya skolmetoden allt egentligt studiearbete utfördes under själva lektionstimmarna i skolan. Fritiden från lektionerna kunde därför användas till kroppsrörelse "och tillfälle att åtnjuta familjelivets stärkande inflytande", och lärjungarna behövde ej betungas med några "hemläxor". Dessa ansågs endast som undantag och ingick ej "såsom något väsentligt villkor för metoden". I den gamla skolan däremot blev föräldrars och målsmäns klagomål över hemläxornas mängd och svårighet allt vanligare. Särskilt i huvudstaden, där föräldrarna bättre än i provinsstäderna kunde följa sina barns förehavanden, eftersom det i regel ej var fråga om inackordering i främmande hem, kunde dessa få talande bevis för, hur mycket ansträngningar barnen måste underkasta sig för att fullgöra sina hemuppgifter. Skolrevisionen hade funnit anledning att varna för överdriven hemläsning och även i skolordningen hade intagits före-

skrifter i det avseendet. Enligt Agardh hade erfarenheten emellertid visat, att med tillämpning av den gamla skolmetoden kunde de givna föreskrifterna härvidlag ej följas, såvida lärjungarna skulle kunna hinna med "att göra de framsteg i studier, som för studentexamen erfordras".

Som "den viktigaste punkten i all skolundervisning" betecknade Agardh "dess inflytande på lärjungarnas uppförande under lärotiden och därav följande inflytande på deras karaktär och moralitet, med ett ord själva disciplinen". Det var ej obekant, framhöll han, att i de gamla läroverken och särskilt i gymnasierna, där kroppssaga ej förekom, det hade visat sig "i yttersta grad" svårt att hålla lärjungarna vid god ordning. I nederskolan var förhållandena visserligen något bättre, beroende på att man där hade tillåtelse att använda kroppslig bestraffning, en bestraffningsform, som man där icke ens ansåg sig "kunna umbära". En ordning, som kunde upprätthållas endast genom fruktan, ansåg Agardh emellertid i moraliskt avseende icke mycket bättre än oordningen. "Om kroppsstraffen, använda emot vuxna män, hava något som strider emot människovärdet, så övergå de, använda emot värnlösa barn, nästan till råhet och barbari." I Nya elementarskolan användes icke heller kroppssaga utom i de fall, då en lärjunge gjort sig skyldig till "flerfaldiga förbrytelser" och till följd därav blivit nedflyttad till en särskild klass. Sådan bestraffning hörde således där till undantagen och blev också allt mer och mer överflödig. "Man räknar där på den kärlek, som lärjungarna genom själva metoden vinna för sina studier. Den som med intresse omfattar ett visst mål, förfaller icke till oordningar, som avlägsna honom därifrån." Lärarna vid Nya elementarskolan hade också vitsordat den goda andan bland skolans elever "såsom härledande sig huvudsakligen ifrån själva metoden".

Med utgångspunkt från en utförlig historisk utredning upptog Agardh till bemötande de invändningar, som under hänvisning till utvecklingen i Tyskland riktats mot den nya skolmetoden. Man hade velat göra gällande, att den strid, som nu pågick i vårt land mellan förespråkarna för den nya metoden och den gamla skolans anhängare, redan var slutförd i vårt södra grannland, och att där den gamla metodens grundsatser längesedan gått segrande ur striden. Om detta kunnat ske "i pedagogikens hemland", så borde, menade man, denna nyhet "efter några misslyckade försök" röna samma

öde även i vårt land. Man gjorde sig då alldeles onödiga bekymmer med införandet av en sak, som överallt annorstädes var längesedan förkastad. Agardh påvisade emellertid, att utvecklingen i Tyskland i själva verket fört fram till en skolform, som han betecknade som allt annat än idealisk. Genom sitt anhopande av vad man kallat materiellt vetande hade de tyska läroanstalterna kommit att utöva ett ödesdigert inflytande på den studerande ungdomen. En undersökning av en tysk läkare, medicinalrådet Lorinser, vilken undersökning Agardh under hänvisning till Bugges ovannämnda reseberättelse utförligt redogör för, hade nämligen givit vid handen, att detta hopande av kunskapsstoff åstadkommit hos lärjungarna "andlig slöhet, slapphet, likgiltighet och oflit". Den offentliga undervisningen hade "genom läroämnenas mångfald, undervisningstimmarnas mängd samt överhopning av hemläxor eller arbeten utom skolan" rent av "verkat fördärvligt på lärjungarnas andliga krafter".

Utvecklingen i Tyskland hade således enligt Agardh ej givit något stöd för den uppfattningen, att i striden mellan gammal och ny skola den förra skulle ha avgått med segern. De missförhållanden, som med rätta påtalats i de tyska skolorna, i första hand mångläsningen och det hopade hemarbetet, var nämligen "alldeles oundvikliga i vår nuvarande skolmetod". Det utmärkande för den nya skolmetoden var just, att detta "undvikes och tillbakavisas". "Uti den gamla skolmetoden skola alla lärjungar ingå i alla kunskapsgrenar, det vill säga: polymati (mångkunnighet) är metodens huvudfordran. I den nya däremot skall varje lärjunge endast sysselsätta sig med det som överensstämmer med hans anlag och blivande levnadsyrke, det vill säga: inskränkning av läroämnen är metodens huvudfordran." "Vill man därför undvika både polymatien och hemläsningen, som båda av den gamla skolans försvarare anses vara skadliga, så givres icke annat medel än att antaga den nya metoden. Det vill säga: den nya metodens nödvändighet är bevisad genom den reform i den gamla skolan, som själva dess försvarare medgiva såsom nödvändig. De kunna ej komma till något annat resultat."

Agardh var således fast övertygad om nödvändigheten av en skolreform i enlighet med de av honom angivna grundprinciperna. Han var på samma gång medveten om, att en övergång till det nya systemet kunde ske först så småningom och att man därvid måste gå till-

våga med en viss varsamhet. Endast i den mån det vid en skola fanns förutsättningar för en framgångsrik verksamhet i enlighet med de nya principerna, kunde det bli fråga om en omläggning av arbets sättet. Han tänkte sig därför en viss övergångstid, under vilken den gamla och den nya skolan skulle få arbeta sida vid sida oberoende av varandra.

I anknytning till sitt i undervisningskommittén framförda förslag om en försöksskola i varje stift utvecklade Agardh nu närmare, hur han tänkte sig undervisningen ordnad under denna försökstid. I varje stift, "eller åtminstone i de största stiftet", skulle inrättas ett efter det nya skolsystemet organiserat fullständigt läroverk med dimissionsrätt till universitetet. De övriga skolorna inom stiftet skulle tills vidare "förbli inrättade efter gamla sättet, intill dess eforus och lärarna bliva om en förändring däruti ense". För de nya skolorna skulle utfärdas en särskild skolordning upptagande "både själva den inre organisationen därav och undervisningssättet samt befordringslagarna (d. v. s. beträffande lärarna) därvid". En på detta sätt genomförd övergång till det nya skolsystemet skulle, menade Agardh, ej kunna anses träda någons övertygelse för nära, icke ens med tanke på "den gamla metodens ivrigaste försvarare".

Huruvida förutsättningar överallt fanns för en successiv övergång till det nya skolsystemet genom att denna gjordes beroende av en överenskommelse mellan eforus och lärarna, ville Agardh lämna därhän. Under alla förhållanden hade man vid övervägande av denna fråga inom skolrevisionen förbisett, att det fanns en tredje part, då det gällde skolans angelägenheter, nämligen föräldrarna. Hos dem fanns en bestämd önskan att få sina barn "uppfostrade för deras blivande levnadsbana och denna åter bestämd i enlighet med deras barns anlag". Det var föräldrarna, som fick vidkännas kostnaderna för de offentliga skolorna, och det var "för deras barns välfärd, som skolorna äro inrättade". "Ingenting synes därför vara billigare, än att de hava en röst i denna sak, utan att därför den rättighet och det företräde, som skolrevisionen icke utan skäl tillagt eforus och skollärarna, trädess för nära."

Agardhs förslag gick ut på, att eforus skulle bibehålla ledningen av skolväsendet inom stiftet, således även beträffande de nya försöksskolorna. I varje stift skulle emellertid dessutom förordnas en skoldirektion, "bestående av 3—5 ledamöter bland i grannskapet

boende medborgare”, som gjort sig kända ”såsom intresserade för den högre bildningens framsteg bland alla medborgarklasser”. Denna direktion skulle ha till uppgift att jämte eforus ”eller med hans goda minne” besluta ifråga om skolans angelägenheter, ”dock så, att för det fall, att eforus skulle i någon viktigare fråga befinna sig i minoriteten”, han då skulle äga att hänskjuta denna till Kungl. Maj:ts avgörande.

Agardh var övertygad om att genom en omorganisation av skolväsendet, på det sätt som han i sitt nu framlagda betänkande föreslagit, skulle ”all strid upphöra och allas rätt samt allas fordringar på det billigaste och enklaste uppfyllas”. Hela det gamla läroverket skulle nämligen komma att kvarstå orubbat i det skick, ”som nu av dess försvarare förordas”. Härigenom skulle också, menade Agardh, en annan fördel kunna vinnas, nämligen att de som han ansåg onödiga och olämpliga fristående apologistskolorna kunde indragas. De skulle ”genast och omedelbarligen” bli ”överflödiga”, ”ty varje fader skulle hellre insätta sin son, som han ämnade för det industriella yrket, i en skola, där han icke bleve skild från dem av hans bröder och kamrater, som ämnades för den lärda banan”. Det var således differentieringsproblemet, som Agardh här var inne på, och han framhöll betydelsen av enda odifferentierad skola framför allt med tanke på föräldraintresset att få barnen undervisade i samma skola oberoende av deras blivande levnadsyrke. Tillvaron av särskilda apologistskolor innebar, att den ene brodern skildes från den andre och den ene grannens son från den andres, endast därför, att de i framtiden ämnade ägna sig åt olika yrken, ”varigenom ännu mera familjebanden lösas och tillintetgöras än genom barnens skilsmässa från sina föräldrar”. I ekonomiskt avseende skulle apologistskolornas indragning innebära, att medel därigenom kunde bli tillgängliga för inrättande av de föreslagna nya försöksskolorna. Beträffande dessa sade sig dock Agardh vara övertygad om, ”att rikets ständer med den yttersta beredvillighet skulle bevilja, vad däruti kunde brista”.

Agardhs förhoppningar om en snar lösning av skolfrågan i den av honom önskade riktningen blev emellertid endast i ringa grad förverkligade. Utvecklingen kom i verkligheten att gestalta sig på helt annat sätt än vad Agardh i sitt ovan berörda betänkande trodde sig kunna räkna med. Efter långvariga utredningar och överväganden

uppgjordes av dåvarande ecklesiastikministern F. O. Silverstolpe ett förslag till skolreform på grundval av skolrevisionens betänkande och de däröver avgivna yttrandena från olika stiftsstyrelser och lärarkollegier samt enskilda lärare. Detta förslag föredrogs inför konungen i statsrådet den 9 november 1847.

I sitt anförande till statsrådsprotokollet erinrade Silverstolpe om beslutet i skolfrågan vid 1844—45 års riksdag, om de avgivna yttrandena över skolrevisionens berättelse samt om vissa inkomna framställningar rörande förbättrade lönevillkor för lärarna. Med anledning härav hade Silverstolpe blivit anbefalld att inkomma med förslag i ämnet och att till biträde vid nämnda förslags utarbetande kalla några erfarna män. Om innebörden av de nu framlagda förslagen heter det i protokollet: ”Då efter förberedande överläggningar för verkställigheten av detta nådiga uppdrag jag nu går att i underdånighet föreslå de huvudsakliga förändringar i elementarläroverkens organisation och undervisningen vid desamma, vilka jag för min del anser vara av behovet påkallade, samt de åtgärder, som därmed stå i sammanhang, anhåller jag underdånigst att korteligen få anföra skälen för desamma och att framdeles, sedan rikets ständer fattat sina beslut i de delar, som av dem bero, och Eders Kungl. Maj:t prövat de förslag, som nu i underdånighet framläggas, få utförligare underställa Eders Kungl. Maj:ts nådiga bedömande de föreskrifter och stadganden, som i anledning därav böra utfärdas.”

I de av Silverstolpe angivna grundprinciperna för en omorganisation av skolväsendet förklarade han, att han ej hyste någon tvekan ”om angelägenheten att söka så inrätta de offentliga läroverken, att de olika anspråken på bildning, för så vitt fråga är om elementarkunskaper, må i möjligaste måtto kunna fyllas i gemensamma läroverk och genom gemensam undervisning”. En viss valfrihet i läroämnena borde medgivas, ”på det att var och en må komma i tillfälle att på sin bana fullända de för honom nödiga studier, så fort som ske kan, utan att hindras av de läroämnena, vilka för hans bildningsmål äro obehövlige”. De båda lägsta klasserna borde visserligen sammanhållas i läxlag med flyttning vart halvår, men i de övriga, ”där ynglingen redan kommit till någon viss vana vid studier och hans fattningsförmåga blivit mera utbildad”, ”torde nya elementarskolans metod huvudsakligen böra antagas”. Även i fråga om disci-

plinära stadganden anslöt sig Silverstolpe till de principer, ”som inom nya elementarskolan med framgång blivit följda”.

Det är sålunda tydligt, att Silverstolpe med sitt förslag åsyftade en omorganisation av de allmänna läroverken i nära anslutning till den nya skolans program. Det gällde nu endast själva grundprinciperna, men han förutsatte, att detta program sedermera skulle närmare utformas genom utfärdande av särskilda ”föreskrifter och stadganden”, d. v. s. en ny läroverksstadga, sedan ständerna fattat beslut ”i de delar, som av dem bero”. Att det av Silverstolpe framlagda förslaget utarbetats i nära anslutning till det agardhska reformprogrammet, framgår också därav, att förslaget upptog det av Agardh framförda kravet på ett vidgat föräldrainsflytande i fråga om skolans ledning.

Vid sin föredragning i konseljen lyckades det dock icke för Silverstolpe att vinna regeringens bifall till det av honom framlagda reformprogrammet i dess helhet. I statsrådsprotokollet heter det, att ”i enlighet med statsrådets övriga ledamöters yttrade mening behagade Kungl. Maj:t i nåder godkänna huvudpunkterna för det nu framställda förslaget, så vitt de avse lärdoms- och apologistkolornas sammansläende och förening med gymnasium, rättigheten till valfrihet i vissa läroämnena, avlöningsstaterna, indigenatsrättens upphörande för lärare vid elementarläroverken och den förhöjda tjänsteårsberäkningens upphörande, då löneförhöjningen träder i verksamhet”. Rörande ”lärometoderna och övriga detaljer” fann däremot Kungl. Maj:t, att beslut för närvarande icke borde meddelas, ”liksom Kungl. Maj:t icke heller nu ville pröva de väckta frågorna om ordnandet av styrelser för nämnda läroverk, om lärares tillsättande, om lärareseminarier och om lärarnas skiljande från de konsistoriella göromålen”.

I statsverkspropositionen till riksdagen 1847—48 kom Silverstolpes organisationsförslag därför ej att föranleda någon annan åtgärd, än att Kungl. Maj:t med hänvisning till statsrådsprotokollet begärde en ökning av anslaget till de allmänna läroverken med 30 000 riksdaler. Detta anslag jämte ”nuvarande tillgångar” samt en föreslagen terminsavgift av eleverna var avsett att användas till avlöning för lärarna vid de elementarläroverk, ”som bliva inrättade efter de nu godkända grunderna”. Ökningen hade kunnat begränsas till den angivna summan, enär ”den förestående förändrade reg-

leringen av läroverken endast kunde ske, i den mån lärare avginge eller befunnas benägna och skickliga till övertagande av nya tjänsteplikter”. De nuvarande lärarna i något visst läroämne kunde nämligen icke, heter det, ”mot sin egen vilja åläggas att i något annat lämna undervisning, eller klasslärare att i något ämne handleda skolans högre avdelningar”.

Utlåtandet från statsutskottet med anledning av propositionen tog emellertid upp läroverksfrågan i sin helhet till ingående behandling. Närmaste anledningen var en motion i borgarståndet av F. Sundler, vari denne hemställt om utvidgning av Borås stads skola. Om detta ej kunde beviljas annat än i samband med en allmän omorganisation, förklarade han sig vilja såsom egen motion upptaga statsrådet Silverstolpes i statsrådsprotokollet intagna förslag till stadga för läroverken ävensom till stat för dessa med anhållan, ”att rikets ständer måtte hos Kungl. Maj:t i underdånighet göra hemställan om en härmed överensstämmande skyndsam reglering av elementarläroverken i riket”.

Denna önskan om en skyndsam reglering av de allmänna läroverken hade, heter det i utskottsutlåtandet, ”vid flera föregående riksdagar blivit hörd och av då församlade ständer biträdd”. Den var också ”av det allmänna tänkesättet fortfarande understödd”. Utskottet hade upptagit ”hela denna angelägna fråga till fullständig utredning” och därvid funnit att omregleringen av läroverken borde genomföras omedelbart och i ett sammanhang. Efter ingående beräkningar hade utskottet funnit, att för detta ändamål det av Kungl. Maj:t i propositionen äskade anslaget behövde ökas med 60 000 riksdaler till 90 000. Den av utskottet uppgjorda övergångsstaten föreslogs träda i kraft senast den 1 januari 1850. Lärare, som ingick på övergångsstaten, skulle därmed vara förpliktad att uppfylla de tjänsteåligganden och ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som kunde bliva en följd av ändringar, ”vilka kunna komma att i skolordningen vidtagas”. Utskottet föreslog vidare, att från och med den dag, då den nya lönestaten för läroverken trädde i verkställighet, skulle ”vid vart särskilt elementarläroverk sådan fullständigare undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen meddelas”, som för detta slags läroverk avsågs i det förslag till skolordning, som bifogats statsrådsprotokollet, ”utan förbindelse för lärjungen att därjämte studera de klassiska språken”.

I utlåtandet upptogs slutligen även det förslag om tillsättande av särskilda stifts- och lokalstyrelser för läroverken, som Silverstolpe haft med i sitt program för omorganisationen men som Kungl. Maj:t vid föredragningen förklarar sig ej beredd att då pröva.

Utskottsutlåtandet innebar således ett klart ställningstagande till förmån för det av Silverstolpe vid konseljen den 9 november 1847 framlagda reformprogrammet. Genom den ovanliga åtgärden att föreslå en avsevärd höjning, nämligen till det tredubbla, av det i statsverkspropositionen upptagna tilläggsanslaget hade man velat skapa de ekonomiska förutsättningarna för ett snabbt genomförande av den önskade läroverksreformen. I själva verket hade utskottet gått ett steg längre än vad Silverstolpe med sitt förslag åsyftat. I ett anförande på riddarhuset framhöll också Silverstolpe, att utskottets förslag om omedelbart införande vid samtliga läroverk av undervisning i "till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen" ej var möjligt att genomföra, "innan en omreglering av läroverket efter annan metod och en annan organisation därav först har kunnat tillvägabringas". Han ansåg visserligen önskvärt, att riksdagen gav sin mening tillkänna i hithörande frågor, men detta borde "framställas i önskningsväg, ej såsom något bestämt villkor" och icke heller "i så bestämda termer". Från oppositionens sida gjordes gällande, att statsutskottet ej hade någon befogenhet att i sådan grad öka ett av Kungl. Maj:t begärt anslag. "Hur kommer det sig", yttrade en talare på riddarhuset, "att utskottet, som så ofta har till hands skälet av bristande tillgångar att åberopa, nu behagar se tillgångarna genom förstoringsglas".

Resultatet av de utdragna överläggningarna i samtliga stånd blev, att utskottets förslag, efter återremiss och nya debatter i stånden, i allt väsentligt godkändes dock med vissa jämkningar i omstridda punkter. Punkten om undervisningen i medborgerliga ämnen fick följande formulering: "Ifrån och med den dag, då den nya avlöningsstaten träder i verkställighet, skall vid vart särskilt elementarläroverk meddelas så fullständig undervisning i de till allmän medborgerlig bildning hörande ämnen, som läroverkets omfång medger." Det utförliga förslaget om stifts- och lokalstyrelser för läroverken ersattes av ett kort allmänt uttalande, "att vid en ny allmän reglering av elementarläroverken en sådan förändring i deras styrelse

mätte i nåder vidtagas, att sakkunniga personer, även utom ecklesiastikståndet, däruti må kunna intagas".

Därmed hade läroverksfrågan, med bestämda uttalanden från riksdagens sida i starkt reformvänlig riktning, hänskjutits till regeringen för slutligt avgörande. För reformvännerna hade, som ovan blivit nämnt, ärendets behandling vid konseljen den 9 november 1847 inneburit en betydande missräkning. Den för Agardh viktigaste punkten i reformprogrammet hade varit själva undervisningsmetoderna, men denna fråga hade vid ärendets behandling i konseljen blivit skjuten åt sidan. Ej heller under den närmast följande tiden synes någon ytterligare behandling av frågan om "lärometoderna och övriga detaljer" ha kommit till stånd.

Tiden gick, och det föreföll, som om hela läroverksfrågan råkat i dödläge. Konung Oscars tidigare deklarerade varma intresse för det nya skolsystemet hade efter allt att döma betydligt svalnat med åren. Den politiska situationen kom också vid denna tid att undergå en betydande förändring. Efter marsoroligheterna 1848 hade i april en ny regering bildats, och i denna inträdde lundaprofessorn Paul Genberg som ecklesiastikminister. Denne ansågs visserligen i allmänpolitiskt avseende tillhöra reformvännerna, men i läroverksfrågan delade han tydligen ej sin företrädares uppfattning, att en genomgripande omgestaltning av de allmänna läroverkens organisation och arbetssätt och även en omläggning av skolväsendets högsta ledning med det snarast borde komma till stånd.

Regeringens överksamhet i läroverksfrågan, trots positiva beslut vid båda de senaste riksdagarna, kunde ej undgå att väcka en viss otålighet inom de reformvänliga kretsarna på olika håll i landet. Detta kom bl. a. till synes vid det första allmänna svenska läraremötet i Stockholm i juni 1849, där ett flertal av de uppträdande talarna deklarerade sin anslutning till det nya skolsystemet. Av en samma år i "Tidskrift för lärare och uppfostrare" publicerad artikel under rubriken "De vilande reformförslagen", författad av den i det föregående omnämnde P. E. Svedbom, framgår, att man på reformvänligt håll räknat med att regeringen omedelbart efter riksdagens ställningstagande i frågan skulle ta itu med läroverksreformen. Svedbom utgick ifrån, att det av Silverstolpe framlagda programmet verkligen avsåg en omgestaltning av det högre skolväsendet, nämligen "läroverkets allmänna författning", anstalter för lä-

rarutbildningen, indigenatsrättens upphörande (d. v. s. lärarnas prästerliga befodringsrätt inom det egna stiftet), löneförbättring för lärarna, nya styrelser för läroverken m. m. Visserligen hade frågan kommit i ett något ovisst läge genom att detta reformprogram hade förelagts ständerna "såsom blott i vissa delar" av Kungl. Maj:t gillat, i andra delar åter ännu icke prövat. Riksdagen hade emellertid i sistnämnda avseende gjort vissa jämkningar och tillägg, och tydligen menade Svedbom, att frågan därmed kunde anses mogen för ett avgörande i enlighet med reformvännernas önskemål.

Detta avgörande kom den 6 juli 1849 i form av ett denna dag utfärdat kungligt cirkulär. Det innehöll bestämmelser om att lärdoms- och apologistskolan skulle förenas och att dessa båda skolformer tillsammans med gymnasiet skulle utgöra ett sammanhängande läroverk, avsett att meddela de för studentexamen erforderliga kunskaperna. De lärjungar, som så önskade, kunde efter medgivande av målsman erhålla befrielse från undervisningen i klassiska språk. Cirkuläret gav emellertid inga närmare föreskrifter om hur undervisningen skulle bedrivas i det på sådant sätt förenade allmänna läroverket, ej heller angavs några detaljer för reformens genomförande. Den närmare utformningen av kurs- och timplaner överlämnades till stiftscheferna och läroverkskollegierna, som hade att därom i samråd bestämma.

Den genomgripande omgestaltning av det högre undervisningsväsendet, som Agardh och övriga reformvänner hoppats på, hade genom det nu fattade regeringsbeslutet sålunda endast resulterat i ett kortfattat och i allmänna ordalag avfattat kungligt cirkulär. Det mål, som den i pedagogiska frågor framstegsvänlige Hartmansdorff energiskt kämpat för, nämligen en skola med två bildningslinjer, hade visserligen genom det nu utfärdade cirkuläret blivit förverkligat, men för Agardh, "den obändige individualisten", måste denna lösning av det allt överskuggande problemet om ett helt nytt skolsystem ha tett sig som allt annat än tilfredsställande.

Oberoende härav hade emellertid Agardh, som ovan blivit nämnt, i sitt eget stift vidtagit en del åtgärder i syfte att få till stånd en omläggning av verksamheten i skolorna i enlighet med de av honom i olika sammanhang förfäktade idéerna. Härvidlag möttes han emellertid av en del svårigheter, som gjorde att han endast i begränsad omfattning kunde fullfölja sina planer. Det visade sig också, att det

bistånd i reformplanernas förverkligande, som han ansett sig kunna räkna med från lärarnas sida, i viktiga avseenden utblev.

Ett protokoll från ett sammanträde den 5 mars 1845 med samtliga lärare på nederstadiet vid skolan i Karlstad, vilket protokoll Agardh bifogat sitt ovan refererade yttrande över skolrevisionens betänkande, ger i detta avseende i god bild av förhållandena vid denna tid. Biskopen hade sammankallat lärarna, heter det i protokollet, för att han, "med anledning av den erfarenhet, som redan vunnits under den tid, då vid härvarande läroverk apologistskolans lärjungar läst gemensamt med lärjungarna av lärdomsskolan samt den ambulatoriska läsningen (d. v. s. beträffande lärarna) tillika därmed varit antagen, före sin instundande avresa till riksdagen" skulle kunna få besked av lärarna, huruvida de ville återgå "till det gamla läsningssättet" eller önskade bibehålla "föreningen mellan de båda skolorna och den ambulatoriska läsningen" samt att därjämte medgiva införandet av en "lärmotod med dispenser och fri flyttning, som finnes antagen vid elementarskolan i Stockholm".

Till stöd för detta senare alternativ framhöll Agardh, att "en betydlig del av de ynglingar, som genomgått läroverket härstädes och därifrån ingått vid akademien, av oförmåga att fortsätta sina studier efter en eller två terminers akademisk bildning återvänt till stiftet för att såsom en påräknad tillflykt ingå i prästämbete". Eftersom det emellertid ej funnits någon tillgång på prästlägenheter inom stiftet, hade domkapitlet med stöd av kyrkolagens föreskrift nödgats avslå deras ansökningar i detta hänseende. "Härigenom äro dessa ynglingar utan utsikt för sin framtid", eftersom det var för sent för dem eller för svårt "att vända sina studier till de praktiska yrkena". "Detta betänkliga missförhållande är genom den nya skolmetoden i det närmaste undanröjt, i det ynglingarna därigenom redan tidigt dela sig i olika riktningar efter olika anlag." Erfarenheterna från Nya elementarskolan visade också, att "inga andra beträtt den rent lärda banan än de, vilka därför haft en utmärkt fallenhet och ovanligare anlag".

På biskopens hemställan till de närvarande att yttra sig i frågan framträdde först skolans rektor Cl. Wahlund. Han hade nyligen blivit utnämnd till kyrkoherde och skulle inom kort lämna sin tjänst vid skolan. Eftersom under sådan förhållanden "andra ämnen krävde hans uppmärksamhet", ville han han ej "ingå i prövning av olika

metoders företråde utan vidblev den åsikt, som han i sin berättelse till 1843 års skolrevision angivit", vilket i själva verket innebar, att han avstyrkte biskopens förslag. "Samtliga övriga skollärare yttrade, att de, oaktat deras övertygelse om den föreslagna metodens företråde ännu ej kunde vara fullkomligt stadgad, likvisst voro beredvilliga att vid omdaning i härvarande skola efter bästa förmåga försöka densamma." För denna sin ståndpunkt hänvisade lärarna till "dels de skäl som i 1843 års skolrevision samt i ekonomiutskottets betänkande under nu varande riksdag blivut utvecklade, dels vad herr doktorn och biskopen anfört". Man hade fäst sig vid, "att den gamla metoden med sina avstängda klasser och till följd av sin ursprungligen lärda eller snart sagt prästbildande riktning lade hinder i vägen för de individuella anlagens tidigare utveckling åt vissa håll, vadan ynglingarna liksom gjutna i ett mått inströmma åt en redan överfylld ämbetsmannabana, oförmögna att genom någon utmärktare egenskap och en genom självverksamhet stegrad arbetsförmåga bryta sig annan väg och på denna förnya egen och samhällets bättnad."

Ett genomförande av biskopens förslag skulle emellertid för lärarna innebära en avsevärd löneminskning. "Den nuvarande metoden" var nämligen "huvudsakligen förbunden med privatundervisning, genom vilken lärarna hade att påräkna inkomst, ofta fullt uppstigande till deras ordinarie löneinkomster". Då den nya metoden dessutom för lärarna innebar längre arbetstid på skolan, "borde, så framåt metoden skulle härstädes införas", ett statsanslag av minst 1000 riksdaler banko anskaffas, "för att efter skedd fördelning lämna lärarna, om ej skadeslösa för den sålunda uppkomna minskningen i deras inkomster, åtminstone möjligheten öppen till ett anständigt uppehälle, vilket med en lön av 200 à 300 riksdaler ej låter sig göra".

Agardh måste efter den förda överläggningen konstatera, "att man ej så allmänt vore förvissad om ofta nämnda metods företråde". Han föreslog därför, att man under en tid av 5 år skulle ytterligare pröva metoden, "vilken tid ungefärligen motsvarade den tid, som förut varit behöflig att genomgå lärdomskolans 3^{ne} högre klasser". Detta biskopens förslag gick lärarna till slut med på, och man anknöt härtill en hemställan, att genom biskopens bemedling "ett anslag måtte beredas för någon av lärarna för en resa till Stockholm

för att därstädes taga detaljerad kännedom av Nya elementarskolan". Så skedde också sedermera, och konrektor J. Nordahl tilldelades ett stipendium på 200 riksdaler för en tids studieuppehåll i huvudstaden. Beträffande gymnasiet restes från lärarnas sida ett så bestämt motstånd, att Agardh måste uppge försöket att få metoden införd även där, detta trots att en konsekvent tillämpning av det nya systemet, låt vara under en försökstid, förutsatte en sammanslagning av skola och gymnasium.

Att Agardhs strävanden att få till stånd en omgestaltning av skolorna i stiftet stötte på vissa svårigheter, varigenom resultatet ej kom att helt motsvara förväntningarna, framgår även av ett anförande på riddarhuset av den konservative politikern Nils Tersmeden, då skolfrågan där debatterades den 6 maj 1848. Han utgick från skolrevisionens förslag om en möjlighet till sammanslagning av lärdoms- och apologistskolorna till ett läroverk med 2 linjer, "där lärare och eforus gemensamt det önskade". Han förklarade emellertid, att enligt hans uppfattning eforerna ej var mycket benägna för denna metod, och även skollärarna betvivlade dess fördelar. "Försök har därför endast i ett stift blivut gjort, och det är verkställt av en eforus, som är mycket livad för denna förändring. Men detta försök har slagit så illa ut, att den nya elementarskolan ej vill erkänna Karlstads nya skola såsom gående i bredd med sig." Skolan i Karlstad hade dock fått åtnjuta en del förmåner, "som beviljades på samma gång man ville övergå till nya metoden". Den fick, upplyste Tersmeden, "till ledning en lärare, som är uppfostrad vid den nya elementarskolan", och denne hade tillbrakt ett år i Karlstad för detta ändamål. Kungl. Maj:t hade därjämte "utom något förökade löner åt de flesta skolkollegerna" beviljat ett anslag åt en av dem att bevista undervisningen i Nya elementarskolan, "och denne uppehöll sig här i flera månader". Slutligen hade skolans rektor ävenledes gjort ett besök på flera veckor i Nya elementarskolan "för att inlära detta nya lärosätt".

Allt detta till trots hade dock försöket i Karlstad ej slagit väl ut, "och lärarna äro i verkligt bryderi". Man hade slagit omkull den gamla metoden, men den nya var långt ifrån införd. Den uppehölls snart sagt blott med, vad erfarenheten av den gamla lärt. Han måste medge, att lärarna "synas vara livade av verkligt nit, efter vad mig syntes vid ett besök i skolan". Men både de själva och lärjungarna,

”som voro där redan före förändringen”, och även ”flera av deras föräldrar” hade måst konstatera, att ”undervisningens resultat” var mindre än förut. Tersmeden hade pekat på dessa förhållanden för att visa, att ”då så stora svårigheter möta att införa denna metod i en skola, där det finnes lärare, som äro med den bekanta och livade för att tillvägbringa en sådan förändring”, man säkerligen ej kunde vänta sig någon framgång, om man försökte att införa den ”i rikets övriga skolor, ”varest den knappast är känd och där den skall utföras, ej såsom i Karlstad av en eforus, livad för saken, men av andra, som kanske ej inse nyttan därav”. ”Skulle ej detta, i stället för en reorganisation, bliva en desorganisation?”

Om förhållandena vid läroverket i Karlstad efter utfärdande av 1849 års kungliga cirkulär har Lars Dalgren i sitt arbete ”Karlstads läroverks historia” lämnat en utförlig redogörelse, från vilken några uppgifter här skall anföras, som kan anses vara av betydelse i nu föreliggande sammanhang.

Belysande för motståndet på gymnasiehåll mot en förening av lärdoms- och apologistskolan med gymnasiet är ett uttalande i årsredogörelsen för läsåret 1849—50 av dåvarande gymnasiektorn J. A. Millén, sedermera Agardhs efterträdare på biskopsstolen i Karlstad. Det heter däri bl. a.: ”Ett fullkomligt förenande av dessa båda bildningsanstalter synes ej rätt väl stå tillsammans med den stora skiljaktighet, som råder dem emellan såväl i avseende på målet, vartill de var för sig syfta, som ock i hänseende till medlen, som skola föra dem därtill.” Då emellertid, tillägger han, frågan tills vidare blivit avgjord genom det kungliga cirkuläret, ”torde det vara mindre lämpligt att ingå i någon undersökning härom eller i något meddelande, vad andra länders pedagogiska erfarenhet i detta fall giver vid handen”.

Hur den i cirkuläret anbefallda sammanslagningen av de olika skolformerna i detalj skulle utformas, hade överlämnats till eforus och lärarkollegierna att träffa närmare överenskommelse om. Beträffande Karlstad visade det sig, att övergången där var förenad med speciella svårigheter, beroende på att man vid den tiden i de båda skolor, som skulle förenas, tillämpade helt olika undervisningsmetoder. Som ovan blivit nämnt hade beträffande den förenade lärdoms- och apologistskolan överenskommelse träffats, att det nya skolsystemet där skulle tillämpas under en provotid på fem år.

Denna femårsperiod hade vid tiden för det kungliga cirkulärets ikraftträdande ännu ej gått till ända, och skolans lärarkollegium ansåg sig ej kunna frångå den träffade överenskommelsen. Inom gymnasiekollegiet fanns det å andra sidan inga som helst utsikter till, att det nya systemet där skulle kunna bli accepterat.

Inför denna situation fann sig Agardh föranlåten att genom rektor Millén kalla de båda kollegierna till ett gemensamt sammanträde. Vid detta, som hölls den 14 maj 1850, framlade han ett ”förslag till organisation av Karlstads förenade läroverk i enlighet med Kungl. cirkulärbrevet av den 6 juli 1849”. Enligt biskopens förslag skulle systemet med fri flyttning införas i hela det sålunda förenade läroverket. I händelse kollegiets majoritet ej ansåg sig kunna godkänna det framlagda förslaget, borde från deras sida ett annat förslag utarbetas och de båda förslagen därefter överlämnas till Kungl. Maj:t för fastställande av ettdera. Vid sammanträdet visade det sig, att endast fyra av lärarna i den förenade lärdoms- och apologistskolan röstade på införande av den fria flyttningen. De andra nio närvarande lärarna från skolan och gymnasiet röstade för avslag.

Rektor Millén fick nu i uppdrag att utarbeta det av biskopen begärda motförslaget. Ett försök att få fram ett kompromissförslag misslyckades. Slutligen antogs vid ett nytt sammanträde den 4 juni ett förslag, som gick ut på att under de närmast följande två läsåren systemet med fri flyttning skulle tillämpas i det förenade läroverket. Beslutet, som ej var enhälligt, ytterlighetsmännen å ömse sidor hade yrkat avslag, stadfästes av eforus, och Kungl. Maj:t, dit ärendet sedermera hänsköts, ”lät det därvid bero”.

Då frågan vårterminen 1852 upptogs till förnyad prövning förordades av kollegiets majoritet en återgång till klassläsningssystemet, åtminstone beträffande den humanistiska linjen. Saken väckte ett visst uppseende bland allmänheten, och Nya Wermlandstidningen lät avtrycka kollegieprotokollen från de sammanträden, där frågan varit före till behandling. I en artikel ansåg tidningen kollegiets beslut om ett återinförande av den gamla metoden förhastat. Kollegiet skulle ha ”handlat mera överensstämmande med ämnets vikt och läroverkets sanna fördel”, om det i stället hade förordat en längre tids prövning av den nya metoden. Det ifrågasattes, huruvida beslutet verkligen förestavats av mogen prövning eller ”av motiver endast grundade i gamla inrotade fördomar och antipatier mot en nyare

tids idéer och fordringar". I en följande artikel upptogs frågan ännu en gång till ingående behandling. Tidningen uppträder nu som en ivrig försvarare av de agardhska idéerna och hänvisar till "den snillrika och intresserade skriften" av Agardh: "Försök till rättfärdigande av det nya skolsystemet".

Någon återgång till det gamla systemet kunde kollegiet dock ej få till stånd. Agardh förklarade, att han som eforus ej kunde stadfästa kollegiets beslut. Frågan hänsköts till Kungl. Maj:t, som den 11 augusti 1852 resolverade, "att då förslag till ny skolordning för närvarande är under utarbetning samt läroverkets eforus intygat, att den nuvarande lärometoden icke varit med några olägenheter förenad, undervisningen vid läroverket i Karlstad må tills vidare fortgå på sätt och i den ordning hittills förfarits". I årsredogörelsen för 1852—53 uttalar rektor den förhoppningen, att den nya skollagen snart måtte komma till stånd, så att läroverken befrias "från den obestämda och osäkra ställning, vari de för närvarande befinna sig".

I ett läroverksprogram året förut hade rektor Millén förklarat, att han ansåg den nya undervisningsmetoden principiellt felaktig. Hans uttalande innehöll, säger Agardh i ett senare yttrande, ett "bestridande av den nya skolmetodens grundsats i allmänhet" men innebar ej något annat än "ungefär detsamma, som säges och upprepas i alla stridsskrifter emot den nya metoden, alltifrån den tid den blev bekant". Allvarligare var, att de lärare, som vid kollegiesammanträdet på våren 1852 röstade för en återgång till det gamla systemet, vände sig till det nämnda år i Stockholm samlade andra allmänna svenska lärarmötet med en skrivelse, vari den nya undervisningsmetoden skarpt kritiserades.

Förhållandena vid läroverket i Karlstad berördes följande år i en artikel i Westmanlands tidning. Denna artikel, troligen författad av den i det föregående omnämnda Västeråsrektorn L. Westerlund och sedermera den 4 maj återgiven i tidningen Aftonbladet, övergick enligt Agardh "i bitterhet allt vad förut i denna riktning blivit skrivet". Egentligen var den riktad mot konseljbeslutet rörande fortsatt tillämpning av den nya lärometoden vid läroverket i Karlstad, men i densamma hade "ett sidohugg" ägnats åt den agardhska skolreformen därstädes.

Agardh såg sig nu nödsakad att uppträda till offentligt försvar

för sina åtgöranden. I några artiklar i "Karlstads stifts tidningar" för år 1853, sedermera utgivna i form av en i det föregående omnämnd broschyr med titel "Upplysninger om skolreformen i Karlstad", riktade han ett skarpt angrepp mot den anonyme artikelförfattaren i Westmanlands tidning och försvarade det av honom utformade nya skolsystemet. I detta fall hade, heter det i Agardhs artikelserie, klandret icke kommit från anhängarna av det gamla systemet "utan från ivrarna för det nya; icke av personer inom det stift, där skolan verkade och således bäst var känd, utan av personer, som aldrig sett skolan i Karlstad". Detta klander hade därtill "som vanligt i vårt land" blivit uttalat "uti en hög och förnäm ton" och under den tysta förutsättningen, att insändaren förstod reformfrågan "vida bättre än jag och någon annan". "Vid alla reformer uppstå fanatiker och profeter, som huvudsakligen fästa sig vid förändringens yttre form, vilken de kunna se och därför begripa, i stället för vid dess anda, som de icke fatta". Nästan alla reformer hade "sina värsta fiender i ivrarna, i radikalerna". Det var hans grundsats att icke inlåta sig i polemik "med anonyma författare, som fäkta i skydd av mörkret", men han hade blivit nödsakad "att denna gång överträda denna grundsats, emedan den angår en av mina viktigaste ämbetsåtgärder, för vilken jag själv står i ansvar inför det stift, jag har den äran att tillhöra."

Den anonyme artikelförfattaren i västeråstidningen hade hänvisat till karlstadslärarnas opinionsyttring till förmån för det gamla klasssystemet och gjort gällande, att detta lärarnas ståndpunktstagande haft sin orsak i "det bakvända sätt", på vilket den agardhska reformen genomfördes. Var och en måste likväl inse, framhåller Agardh, "att reformens utgång och resultat i Karlstads skola äro något helt annat än herrar lärares opinionsyttring om den nya metoden till skolläremötet i Stockholm". "Jag känner visserligen icke innehållet av den ifrågavarande opinionsyttringen, men jag känner herrar lärares rättsinniga karaktär, och jag känner det program av läroverkets rektor (d. v. s. det ovannämnda läroverksprogrammet av rektor Millén), som avgavs vid samma tid som opinionsyttringen. Aldrig hava lärarna i Karlstads skola inför mig beklagat sig över studiernas eller sedernas förfall i denna skola efter reformen." I det nämnda rektorsprogrammet antyddes ej heller något sådant med ett enda ord. Detta program liksom lärarnas opinions-

yttring innehöll, ansåg Agardh, icke något annat än "en protest mot den nya skolmetodens grundsatser ur psykologisk synpunkt". Lärarna hade velat skydda sig mot ansvar för de följder, som möjligen kunde uppstå vid ett allmänt genomförande av den nya metoden, och följaktligen ingalunda föranletts därtill "av något försämrat tillstånd i Karlstads skola".

Långt ifrån att ogilla en sådan protest hade Agardh, framhåller han, "ansett ett sådant steg i en så viktig sak i högsta grad aktningsvärt hos nitiska, samvetsgranna lärare", som uppfattade sitt kall "i hela dess ansvarsfullhet". Denna opinionsyttring från lärarnas sida hade ej heller "ett ögonblick stört det öppna och vänskapsfulla förhållandet mellan eforus och herrar lärare".

Beträffande förhållandena i övrigt vid reformens genomförande hänvisade Agardh till "ett speciellt faktum, som till betydlig del, men ifrån en annan sida upplyser förhållandet med och utgången av reformen i Karlstads skola". Rektor Wahlund, "en av de yppersta lärare, som Karlstads läroverk någonsin haft", hade, framhåller Agardh, under sin tjänstetid varit en öppen motståndare till den nya metoden. "Av aktning för hans övertygelse och säker om skolans goda gång under hans styrelse", hade Agardh ej velat yrka på den nya metodens införande i nederskolan, så länge han där var styresman. Först när han "till min och allas saknad avträdde från sin plats som rektor därstädes och under ledigheten efter honom" hade fråga därom blivit väckt. "Nåväl", fortsätter Agardh, "samme rektor, så motståndare han var, har skickat sina egna söner till Karlstads reformerade skola i stället för att skicka dem till Örebro, som ej ligger mer än 5 mil från hans bostad, eller till den, — åtminstone i västmanlandsartikeln högt berömda — skolan i Västerås, som endast ligger några få mil längre därifrån än Karlstad".

Agardh bestred energiskt påståendet, att den i Karlstad genomförda skolreformen skulle vara stridande mot det nya skolsystemets "anda och natur". Den byggde på de av honom själv i stora undervisningskommittén angivna grundprinciperna för en ny skola, nämligen skolans gemensamhet för olika studieriktningar, valfrihet för lärjungarna beträffande läroämnen, den fria flyttningen och lärjungarnas självverksamhet. Denna "de fyra satsernas metod" hade ingenstädes före honom blivit framställd. Väl hade man "på flera ställen försökt upphäva klassindelningen", vilka försök emellertid

alla hade misslyckats och efter en tid upphört. "Men klassindelningens upphävande utgör blott en fjärdedel av den nya metoden och icke detsamma som det fria fortskridandet. Den nya metoden utgör, i sammanhanget av de fyra satserna, något alldeles nytt. Den innehåller grunddragen av ett nationellt uppfostringssystem i stället för det undervisningssystem för olika yrken, som nu finnes i hela Europa infört". Man hade den uppfattningen, framhöll han vidare, att en del speciella anordningar, som vidtagits i Nya elementarskolan, skulle organiskt höra samman med den nya metoden, så exempelvis monitörsystemet, latinets uppskjutande till ett senare åldersstadium, årsexamens avskaffande, gemensamhetsläsning i ett enda rum, varningsböcker, "strykklass" och annat mera. Enligt Agardhs mening kunde man emellertid bibehålla mycket av den gamla metoden även i den nya skolan, "nämligen allt det som icke strider mot de fyra satserna; och åtskilligt sådant är ock i Karlstads reformerade skola bibehållet".

Huvudsaken ifråga om det nya skolsystemet var dock enligt Agardh, att skolarbetet icke fick vara blott undervisning i den gamla skolans mening "utan en fri, ehuru av läraren väckt och ledd utveckling av lärjungens anlag". I den nya skolan var det nämligen mindre fråga om undervisning än om lärjungarnas utveckling. "Lärarna undervisa mindre än de väcka, uppmana, leda lärjungarna och vårda deras anlag. De omgiva lärjungarna som milda och uppmärksamma fäder. Självverksamheten träder till betydlig del i undervisningens ställe. Skolan är enligt denna metod mer än en undervisnings-; den är en uppfostringsanstalt. Lärjungarna utbildas där till män, som vid sin utgång därifrån känna sina krafter, sin kallelse och den bana de hava att välja för livet." På grundval av dessa principer hade, framhåller Agardh, "i Karlstads nederskola" den nya skolmetoden "genom sin egen kraft och de uti skolan undervisande lärarnas trofasthet gått segrande över alla hinder".

De svårigheter, som mötte Agardh i hans strävanden att få den nya metoden tillämpad även på högstadiet i den efter 1849 till ett enhetligt läroverk sammanslagna läroanstalten, har skildrats i det föregående. Den kungliga resolutionen 1852 innebar, som där blivit nämnt, att den agardhska metoden med däri ingående fri flyttning för lärjungarna alltfort skulle komma till användning vid skolarbetet. Den år 1856 utfärdade nya läroverksstadgan medförde i detta

avseende ej någon förändring i de vid Karlstads läroverk rådande arbetsförhållandena. Den medgav en vidsträckt bortvals rätt av läroämnena för lärjungarna och låg således helt i linje med det i Karlstadsstiftets skolor tillämpade systemet. Den fria flyttningen, kärnan i "de fyra satsernas metod", bibehölls allt fortfarande även efter läroverksstadgans utfärdande i samtliga skolor inom stiftet, således, utom vid läroverket i Karlstad, vid skolorna i Åmål, Filipstad och Kristinehamn. Vid det förenade läroverket i Karlstad vidhöll dock lärarna på högstadiet sitt motstånd mot den fria flyttningen. Förhoppningarna, att de genom den väntade "nya skollagen" skulle bli befriade "från den obestämda och osäkra ställning", vari de genom tillämpning av den agardhska metoden befann sig, skulle också så småningom bli infriade. Genom ett kungligt brev den 23 maj 1857 medgavs, att klassläsningen efter en övergångstid av ett läsår skulle få återinföras vid Karlstads allmänna läroverk.

Då läroverkets lärare samlades till högtidlig avslutning i och med utgången av det läsår, som innebar klassläsningsmetodens åtminstone tillfälliga seger över den individualiserande lärometod, som Agardh i tre decennier oförtrutet kämpat för, stod skolans eforistol emellertid tom. I januari 1859 hade den gamle biskopen slutat sitt verk samma liv.

Bilaga I.

Reservation av biskop C. A. Agardh vid 1843 års skolrevisions underdåniga betänkande.

Såsom reservation och i ändamål att åtfölja Revisionens underdåniga betänkande, får jag avgifva följande korta uppgift och rekapitulation av de viktigaste punkter, hvaruti jag varit från pluralitetens åsigt och beslut af afvikande mening, och ansett förändringar af vårt nuvarande Skolväsen vara af nöden.

1. Uti frågan om *Apologist-Skolornas* bibehållande, har jag vidblifvit min längesedan yttrade mening, att tvenne särskilda Skolserier, en för dem, hvilka ämna gå lärda vägen, samt en för dem, hvilka ämna ingå i näringarna, icke äro behöfliga, då den allmänna Skolan kan så inrättas, att den uppfattar båda så kallade bildningslinjerna, och det numera icke egentligen kan antagas någon särskilt och strängt begränsad allmän lärd bildning. Jag anser tillika ett sådant ordnande af vårt Skolväsen icke allenast föga öfverensstämmande med den tilltagande medborgerliga betydningen af medelklassen, hvilken klass numera icke kan umbära en högre bildning, utan äfven och dessutom allt för kostsamt för vårt land.

2. Uti frågan om *Lärofriheten* har jag ansett dispenser ifrån olika läroämnena böra lemnas olika lärjungar allt efter deras särskilda fallenhet och det olika lefnadsyrke, hvartil de ämna sig; hvarigenom icke allenast större framsteg kunna åstadkommas uti ett inskränktere antal av läroämnena, utan äfven ett större intresse för de studier, hvilka tillhöra den bana, som Lärjungen valt, derigenom väckas.

Särskilt har jag ansett dispens böra lika så väl vid Sveriges Läroverk, som i andra länders, kunna tillåtas ifrån läsningen af Hebreiska språket.

3. I frågan om bibehållandet af *Klassindelningen*, eller som är detsamma, det *lika fortskridandet* för alla lärjungar af de mest olika anlag, anser jag densamma icke allenast bidra att förqväfva Lärjungarnes individualitet och särskilda kallelse för olika lefnadsbanor, utan äfven förhindra lärjungarnes framsteg i allmänhet, samt oppoffra alla högre anlag för de lägre. Såsom vidare följer deraf

tillskrifver jag densamma en tilltagande brist på vetenskapligt intresse, en större ytlighet i kunskaper samt den öfverklagade trängseln på Embetsmannabanan.

Jag anser därför införandet af den så kallade fria flyttningen uti Skolan vara den viktigaste och af närvarande behof mest påkallade förbättringen uti vår allmänna undervisning; den enda, genom hvilken eminenta anlag kunna bringas till mognad och icke förqvävas; den enda, som kan bibehålla sträfvande till en högre bildning inom alla medborgare-klasser; och den enda, som kan återbringa sökningen på Embetsmannabanan till dess naturliga förhållande.

4. I fråga om *hemläsningen* har jag ansett att en sådan undervisningsmethod bör införas, att Lärjungarnes studier ske i Skolan under Lärarnes ögon och med deras handledning; såväl emedan Skolan är det rätta och naturliga rummet därför, som äfven emedan hemläsningen, utom det att den grundlägger en kostsam privatundervisning, tillika genom borttagande af nödig tid för lekar och förströelser, alltför mycket angriper Lärjungarnes krafter både i fysiskt och intellektuellt hänseende. Förmaningar att inskränka hemläsningen leda icke till målet, då de komma i strid med de stegrade fordringarna på Lärjungarnes kunskaper, som icke kunna med nuvarande Skolsystem, utan tillhjälp af hemläsningen, åstadkommas.

5. I sammanhang härmed anser jag att den så ofta påyrkade och lofordade *sjelfverksamheten* hos Lärjungarne icke bör bestå uti ett blott öfverläsande af lexor *utom* skolan, hvilken väl icke förtjenar namn af någon sjelfverksamhet, utan uti ett verkligt *sjelfstudium*, eller deruti att Lärjungen sjelf hämtar sig kunskapen, och icke blott emottager den; således uti ett förfarande, som är motsatt det närvarande undervisnings-systemet, enligt hvilket all kunskap skall emottagas af Läraren genom muntlig undervisning och föreläsning, och sedan såsom lexa blott inläras och öfverläsas. Men ett sådant sjelfstudium kan ej ske hemma, utan måste ske under Lärarens handledning, således i skolan, som derigenom blir hvad den bör vara, och nu icke är, ett studeringsrum.

Att en undervisning grundad på denna princip är verkställbar och lemnar tillfredsställande resultat, är genom nya Elementarskolan tillräckligen ådagalagd.

6. I afseende på det nu anbefallda täta *repetandet* af det i Skolan genomgångna, hvilket naturligtvis är en följd af det täta och oupphörliga *glömandet* deraf, så anser jag detta vara en af de största brister i närvarande undervisnings-method, enär det icke allenast borttager största delen af skoltiden, utan äfven gör kunska-

pen till ett föremål för vedervilja eller likgiltighet, i stället för kärlek och intresse. Men detta kan icke undvikas, så länge närvarande undervisningsmethod bibehålles, uti hvilken kunskapen inhämtas genom öfverläsning af det af Läraren för dagen meddelade, icke genom eget studium, dels densamma, på det att förhörandet må kunna fördelas emellan en talrik klass af Lärjungar, sönderstyckas i specialiteter och ej uppfattas såsom ett sammanhängande helt. Enda sättet att förekomma denna väsendtliga, ehuru icke nog erkända, brist, är i min tanke, att en method införas genom hvilken icke allenast intrycket af kunskapen göres djupt, lefvande och intressant, utan äfven densamma uppfattas såsom sammanhängande enhet, och mera vikt lägges på det *bela* deruti, än på *specialiteterna* deraf. Men en sådan method är ämnesläsningen, som fordrar *sjelfstudium*, och förhör för endast mindre lexlag, ofta för en enda lärjunge i sänder.

7. I afseende på språkundervisningen anser jag densamma, såsom den nu i Skolan drifves, vara behäftad med flera och väsendtliga brister. Den tid, som därför användes, motsvarar icke de resultat, som den lemnar, och de utomordentliga ansträngningar, som den fordrar hos Lärjungen, angriper dess själskrafter för tidigt och för mycket, samt kan derigenom verka mera till förslöande deraf, än till deras utveckling. Denna undervisning bör alltså, enligt min tanka, väl börja tidigt, men förenklas och bringas närmare naturen, så att dels språket läres mera omedelbart, och icke som nu sker, genom en oupphörlig referering till modersmålets ordformer; dels det filosofiska och abstracta i dess studium uppskjutas till en senare ålder, och utgöra liksom för modersmålet ett särskilt läroämne, till hvilket elementerna kunna sökas till stor del i lärjungens eget medvetande och redan inhämtade språkförråd. Att en sådan förändring i språkundervisningen både är verkställbar och kan leda till mera tillfredsställande resultat, synes af den erfarenhet, som Hamiltonska methoden lemnat; en method, hvilken jag icke allenast anser böra allmänt införas i våra skolor för den första undervisningen, utan äfven vidare utvecklas och med förändringar tillämpas för den följande.

8. I anseende på disciplinen inom Skolan, anser jag densamma böra grunda sig på Lärjungarnes kärlek för studerandet. Undervisningen bör därför göras sådan, att de älska skolan, såsom de älska Gymnastiksalen och sina lekplatser. Skolan bör vara stället för själens lekar, såsom den var hos Romarne, av hvilka den kallades *ludus discendi* eller *litterarum*, och der Läraren kallades *ludi magister*.

I afseende på disciplinen utom Skolan, är den uppsigt, som för närvarande är lagd hos Skollärarne, öfver Lärjungarnes uppförande allt för otillräcklig. All uppfostran måste ske inom ett hem, eller uti deremot svarande lefnadsförhållande; och väsendtliga förändringar anser jag derföre i detta afseende vara högst nödiga att införa, så framt den rätta och naturliga grunden för en religiös och moralisk bildning må kunna under Skoltiden läggas.

9. I anseende på den förtidiga utgången ur skolan och den dermed i sammanhang stående preliminarist-inrättningen, anser jag båda vara alldeles oundvikliga följder af närvarande undervisnings-system, hvarigenom icke allenast alla lärjungar förbindas att läsa lika och allt, utan äfven vid mognare år emottaga undervisning af Lärare uti det, som de kunna läsa sjelfve. Ingen Lärjunge skulle afgå för tidigt ifrån Läroverket, och allt preliminarist-väsen, hvilket nu intränger sig i alla universiteter skulle upphöra, om dels Lärjungarne i Skolan erhöilo undervisning i det som göres dem behof, dels fingo studera sjelfva och på egen hand, under Lärarens handledning.

10. Inrättning af Skollärare-Seminarier har jag i underdånighet afstyrkt. Fråga derom har uppkommit derigenom, att man ej tänkt sig undervisningen såsom Lärjungens eget sjelfstudium, endast bevakadt och handledt af Läraren, utan såsom ett uteslutande meddelande ifrån Läraren, såsom kunskapens enda eller förnämsta källa. Och då ett sådant Lärarens företrädande af sjelfva vetenskapen, det subjectiva satt i stället för det objectiva, fordrar hos Läraren en ovanlig och utomordentlig förmåga, har man trott sig kunna meddela hvad som är en sällsynt gåfva af naturen genom inrättning af en ny Skola för sjelfva Skollärarne. Behofvet af desse Skollärare-Seminarier är ett indirekt bevis på Skolornas ofullkomlighet.

Utom den kostnad, som dylika Seminarier skulle fordra, skulle de äfven komma att verka skadligt, såsom förhindrande allt fortskridande och förvandlande hela undervisningen till en uniform mekanism.

11. Uti Gymnasiernas närvarande skick har jag ansett Filosofie Lectionen böra såsom särskild Lection indragas, och de delar af Filosofi, som böra läsas, fördelas på andra lektioner; sålunda t. ex. Elementar-Logiken öfverlemnas till Matheseos Lectorn, och de öfriga mera speculativa delarne till Theologie-Lectorn. Deremot anser jag Naturvetenskaperna fordra en särskild Lection, af skäl som ofta äro framställda och allmänt bekanta.

Bilaga II.

Utlåtande av biskop C. A. Agardb med anledning av 1843 års skolrevisions underdåniga berättelse.

(1847 den 9 Novemb. inför Kongl. Maj:t i Stats Rådet anm.)

Stormäktigste, Allernådigste Konung!

Bland de vederbörande, hvilka äga att afgifva underdåniga Utlåtanden rörande senaste Skol-revisionens underdåniga Berättelse, torde äfven Ephorerne vara. På dem hvilat Styrelsen af Elementar-Läroverken i första handen, och således äfven en betydlig del av ansvaret för deras verkan på Samhället och bildningen. Detta är anledningen hvarföre jag anser mig, i egenskap af Ephorus, böra afgifva ett serskildt underdånigt yttrande.

Det stora antal ynglingar, som i Student-examen blifvit underkända, sedan denna examen erhållit sin nya form, af dem hvilka blifvit dimitterade från Elementar-läroverken utgörande 292 af 1162 således $\frac{1}{4}$ del, samt det ännu större, som erhållit de 3 lägsta betygen, således med knapphet kunnat genomgå densamma, utgörande 373 af 1162 eller nära $\frac{1}{3}$ del, tillsammans utgörande hälften af dem som afgått från Läroverken, är utan tvifvel ett förhållande af största betänklighet. Då man besinnar, att de ynglingar som vid 18 à 20 års ålder stå på denna punkt af bildning, kunna anses hafva nästan förfelat deras ungdoms hela bestämmelse, enär de blifvit inledde på den så kallade lärda banan, och nu, sedan de derföre användt så stora ansträngningar och kostnader, måste antingen gå tillbaka till yrken, för hvilka de icke blifvit uppfostrade, eller ock inträda på Embetsmanna-banan med en underbyggnad, som gifver ringa förhoppning om dugliga Embetsmanna-egenskaper, måste man i sanning intagas af allvarliga betraktelser, och nödvändigt föranledas till frågan om rätta orsaken till detta förhållande. Ligger denna orsak antingen deruti, att endast ett ringa antal ynglingar hafva verklig fallenhet för lärda Studier, eller ligger den uti försumlighet hos Styrelsen, eller uti Lärarnes oskicklighet, eller i sjelfva organisationen af Läroverken och i det lärosätt, som der följes? I något utom

dessa måste orsaken icke kunna ligga. Skol-revisionen synes, för att sluta af hvad pag. 70 af dess Berättelse säger, hafva hufvudsakligen, jemte åtskilliga andra mindre omständigheter, ansett Lärarnes mindre skicklighet kunna gifva en förklaringsgrund till det mindre lyckliga resultat, som vår allmänna undervisning tyckes lemna. För min del kan jag icke fästa mig vid en sådan förklaringsgrund, då den synes mig vara jäfvad af det allmänna förhållande, att Skollärarne äro Philosophiæ Magistrar, och erfarenheten ådagalägger, att en mindre skicklighet endast kan anses såsom undantag, men ingalunda såsom ett sådant factum, att derpå kan byggas förklaringen af en så allmänt befunnen underhållighet, hos de ifrån Skolorna utgångna lärjungarne, i Studentexamen. Jag fritager både lärjungarne, lärarne och Ephorerne för all andel i orsakerna dertill. Jag är öfvertygad, att alla göra sin skyldighet, med de få undantag, som i ett eller annat afseende kunna finnas, men som alltid och lätt blifva synliga, och att orsaken till detta förhållande måste hufvudsakligast sökas i en oriktig och ofullkomlig Skol-method samt en dermed i sammanhang stående bristfällig organisation af de allmänna Läroverken.

Antagandet af den Skol-method, hvarom fråga först af mig väcktes inom 1827 års Stora Läroverks-Comité och der erhöll lifliga Sympathier, samt sedermera utgjort ett tvisteämne inom vår litteratur, och slutligen blifvit i dess grunddrag vid senaste Riksdag af Rikets Ständer i underdånighet förordad, synes mig ännu vara det enda medlet att afhjelpa de brister i våra Läroverk, som genom den nya Student-examen blifvit till en så märkvärdig grad bragta i dagen.

Det är således vid denna fråga, såsom den utan jemnförelse vigtigaste af alla, som jag i detta mitt underdåniga utlåtande hufvudsakligen skall fästa mig. Att uti den gamla skolan visserligen åtskilliga partiella förändringar kunna göras, hvarigenom lärjungarne kunna ännu längre framdrivas än som nu är fallet, är otvifvelaktigt; men alla sådana förändringar likna de yttre stöden för en fallande byggnad, som kunna dölja dess bofällighet och någon tid hindra den från fall, men i längden icke bevara den därför. Jag vill således icke här inlåta mig uti någon granskning eller något bedömande af de flerfaldiga förändringar, som Skol-revisionen till afhjelpande af den närvarande skolundervisningens brister ansett nödvändiga.

1827 års Läroverks-Comité, inom hvilken den väckta frågan om den så kallade nya Skol-methoden endast kunde theoretiskt försvaras och bekämpas, trodde sig, för att afgöra striden böra vädja från

grundsatserna till erfarenheten. I följe deraf och på denna Comités begäran täcktes Eders Kongl. Maj:ts inrätta en profskola i Stockholm för att genom jemnförelse af dess resultat med dem, som blifvit vunna eller kunna vinnas i den vanliga Skolan bereda möjligheten, att i en framtid fälla utslaget öfver den nya Skol-methoden i jemnförelse med den gamla.

Uti den nya profskolan har en fullt genomgången kurs, såsom förberedelse till Student-examen, beräknats till högst 8 år; och då den sattes igång redan år 1828, och således år 1843, då sista Skol-revisionen sammanträdde, en tid af 15 år förflutit, måste man kunna anse, att resultatet af detta försök bordt då kunna bestämmas och, i enlighet med Stora Läroverks-Comiténs afsigt och mening, den nya methodens värde deraf bedömas.

Det hade således varit önskligt och af vigt, att uti Revisionsberättelsen blifvit intagen en uti detalj gående framställning af de resultat, som profskolan efter denna tid syntes hafva lemnat; men då detta icke skett, utbeder jag mig i underdånighet att i korthet framställa dessa resultat, sådana de af offentliga handlingar och erkända facta kunna inhämtas, samt sammanfatta densamma i följande hufvudpunkter.

1° Den nya profskolan bestrider undervisningen af 100 lärj. med endast 7 eller 8 Lärare, uti samma ämnen, hvartill vid de gamla Läroverken fordras 15 eller 16, nemligen uti nederskola och Gymnasium. Genom dessa 7 eller 8 Lärare lemnas undervisning såväl till de lärjungar, som skola ingå uti det industriella lifvet, som till dem, hvilka skola ingå på embetsmannabanan; då deremot uti de gamla Läroverken denna undervisning är fördelad uti 2^{ne} olika Skolor, Apologist- och Lärdomsskolan med Gymnasium, som till en betydlig del lemna undervisning i samma ämnen, men likväl fordra olika lärare, så att det, vid det gamla läroverket, i sjelfva verket för samma sak, t. ex. historien, lefvande språk, matematik, finnas 3^{ne} lärare, och i andra saker, t. ex. båda de gamla språken, 2 lärare, för hvilka i den nya Skolan icke finnes mer än en, hvaraf således uppstår en stor besparing uti Lärare-personalen i den nya Skolan.

2° Jemte det, att i den nya Skolan Lärarnes antal behöfver vara mindre än uti den gamla, så är dock icke förhållandet att Lärarne äro mera sysselsatte och hafva trägnare arbete än Lärarne i den gamla Skolan. Förhållandet är tvärtom. Lärarne, oaktadt sitt mindre antal, använda i den nya Skolan färre undervisningstimmar än i den gamla. Största delen af Lärarne i den gamla Skolan måste nemligen hvarje vecka läsa 32 timmar, och de 4 dagarna i veckan ända till

6 timmar om dagen. I den nya Skolan deremot behöfva lärarne icke använda öfverhuvud mera än 10 à 12 timmar i veckan på undervisningen hvaraf följer att, i fall de skulle åläggas att läsa 32 timmar i veckan, liksom Lärarne i den gamla Skolan, så skulle de kunna undervisa 250 lärjungar i stället för 100.

3° Utom detta mindre arbete i afseende på tiden för Lärarne i den nya Skolan, fordrar sjelfva undervisningen derstädes vida mindre ansträngning hos Lärarne, så att arbetet icke allenast är kortare utan äfven lättare, än förhållandet är uti den gamla Skolan. Man måste i sjelfva verket beklaga den nuvarande Skol-lärarens lott. Han är för det första högst ringa lönt, understundom mindre än den enskilde tjenaren; men det oaktadt utgör hans arbete nära nog ett dagsverke, hvarefter han hvarje dag är lika trött, som dagakarlen. Sådant är ej Lärarens öde i den nya Skolan. Följderna af en sådan olikhet uti såväl undervisningskrafter, som den ansträngning de fordra vid användandet, äro af den aldrahögsta vikt icke allenast för Staten, utan äfven för Lärarståndet sjelf. Med en reglering af Skolorna, afpassad efter den nya Skol-metoden måste Skol-lärarnes antal kunna betydligt förminskas. Staten kan således med de tillgångar, som redan nu finnas, aflöna Skol-lärarne vida bättre än nu sker. Desse erhålla derigenom icke blott en större aflöning, utan äfven med denna, ett mindre träget och mindre tröttande arbete. Klagan öfver den trötthet, som är en följd af det vanliga undervisningssättet är derföre lika så allmän, som den är rättvis. Det är afgjort, att Skol-lärarnes krafter brytas genom hans mekaniska, enahanda och oafbrutna arbete. Redan vid medelåldern längtar han efter en annan tjenste-bana och det anses med rätta såsom alldeles nödvändigt, att han efter några år flyttas från Skolan till någon presterlig tjenst, om ej både Skolan och han sjelf skola lida för mycket. Det är hög tid, att tänka på någon förändring deruti. Denna förändring vinnes, om den nya metoden införes, hvarigenom hans lön förbättras och hans arbete minskas.

En annan verkan af den trägna tjenstgöringen i den gamla Skolan är, att Läraren derigenom icke lemnas någon tid eller ledighet till egna studier. Äfven om han skulle finna tid dertill, så är tjenstgöringen af den art, att den förlamar hans lust dertill och hans intresse derför. Sålunda är det, t. ex., ingalunda ovanligt och förekommer Styrelsen icke heller besynnerligt, att Skol-lärarne i vårt land begära permission ifrån Skol-arbetet för att studera till sin Pastoral-examen, hvartill de hvarken hafva tid eller sinnesledighet under sin tjenstgöring vid Skolan.

Allt detta förhåller sig annorlunda i den nya Skolan. Lärarne hafva först och främst icke mer än ungefär 2 undervisningstimmar om dagen; för det andra är undervisningen ingalunda mekanisk och enahanda, utan tvärtom i hvarje ögonblick ny och förändrad efter de olika lexlagen, grundade på lärjungarnes serskildta fallenhet och kunskapsgrad. Det finnes sålunda i denna undervisning hvarken något tröttande eller trälaktigt, utan tvärtom måste densamma vara snarare behaglig och upplifvande samt uppmuntra till egna studier i de serskildta lärogrenar, hvaruti hvarje lärare undervisar.

Derföre finna vi ock i sjelfva verket en stor litterär verksamhet uti den nya Elementar Skolan. Nästan alla dervarande lärare hafva trädt upp som utmärkta författare. Jag behöfver blott anföra namnen Almquist, Dahlström, Olde, Ekman, Lundbergsson, Nordensson, för att bestyrka denna anmärkning.

4° Sådant är den nya Skol-metodens inflytande på lärarne. De bestrida dervid en befattning, full av intresse, föga tröttande och, genom ett mindre antal, bättre belönad. Jag skall nu uppgifva Skol-metodens inflytande på lärjungarne. De framsteg lärjungarne uti den nya Skolan kunna göra, bliva lättast åskådliga genom de betyg, lärjungarne från den nya ElementarSkolan erhållit uti Student-examen, jemnförelsevis med de betyg som de, vilka avgått från de gamla Läroverken erhållit i samma examen. Enligt af Hr Adj. Ekman utgifne Tabeller gifver jemnförelsen följande märkvärdiga resultat:

Dimitterade sedan den nya Student- examens in- förande:	Antal	Uderkände						Godkände med:				
		6-8	9-11	12-14	15-17	18-20	21 betyg					
Ifrån Gamla Läroverken	1162	292	373	268	162	54	13	0				
Ifrån Nya Elementarskolan	11	0	0	1	1	4	4	1				

Det visar sig här af:

a) att, då fullt $\frac{1}{4}$ del af de ifrån de gamla Läroverken till Student-examen dimitterade, blifvit underkände, har detta icke händt med en enda af dem som blifvit dimitterade ifrån nya Elementar-Skolan.

b) att af de 870 icke underkände ifrån allmänna Skolan, har en betydlig del, nemligen 373 (således närmare hälften än tredjedelen) erhållit de lägsta betygen, då deremot ingen enda af dem, som blifvit dimitterade ifrån Elementar-Skolan erhållit så låga betyg.

c) att af de 870, som icke blifvit underkände från de gamla Läroverken, icke fler än 67 erhållit några högre betyg, såsom 15 betyg och deröfver, d. v. s. 8 procent; då deremot af de 11, som utgått från nya Elementar-Skolan, 9 erhållit 15 betyg och deröfver, d. v. s. 81 procent. Således förhålla sig de förra till de sednare som 1 till 10, d. v. s. att, i fall ovannämnda 870 blifvit undervisade efter nya ElementarSkolans method, *ceteris paribus*, skulle i stället för de 67, som nu erhållit de högre betygen, 670 hafva erhållit dem.

d) att de 870, som utgått från de gamla Läroverken och blifvit godkända, tillsammanslagdt erhållit 8508 betyg, eller per medium $9\frac{7}{10}$ betyg, då deremot de 11, som utgått från nya ElementarSkolan tillsammans erhållit 184, eller per medium $16\frac{7}{10}$ betyg.

Denna överlägsenhet hos nya ElementarSkolans alumner i Student-examen visar sig så afgjord och så utomordentlig, att den vida öfverträffar allt hvad den nya Skolmethodens försvarare kunde vänta.

5° Då likväl det blifvit den nya Skolmethodens förekastadt, att den gynnade den moderna bildningen på bekostnad af classiska studier och i sjelfva verket medförde ett undergräfvande af desamma, torde det vara af vigt, att äfven i detta afseende jemnföra de båda Skolornas resultat och visa, hvilken af dessa metoder mest uppehållit och befordrat de classiska studierna. Uti specialbetygen för Latin och Grekiska visar sig följande förhållande emellan de gamla Läroverken och nya ElementarSkolan:

Latin.

Antal Ej exa- rade	Betygen:				Med be- röm godkänd	Berömlig	
	Otill- räcklig	För- svarlig	God- känd				
Dimitterade:							
Ifrån de Gamla Läroverken	1162	2	11	190	629	320	10
Ifrån Nya ElementarSkolan	11	0	0	0	2	9	0

Grekiska

Antal Ej exa- rade	Betygen:				Med be- röm godkänd	Berömlig	
	Otill- räcklig	För- svarlig	God- känd				
Dimitterade:							
Ifrån de Gamla Läroverken	1162	16	4	182	607	306	47
Ifrån Nya ElementarSkolan	11	1	0	0	1	5	4

Det visar sig af dessa uppgifter att, långt ifrån att de, som afgå ifrån den nya ElementarSkolan skulle vara underlägsne i de classiska språken, är det tvärtom just i dessa, som de visa sin största öfverlägsenhet; ty av dem, som utgått ifrån de gamla Läroverken, hava för Latinska språket: 1° ända till 17 procent erhållit charactererne *otillräcklig* och *försvarlig*, då deremot ingen enda af nya ElementarSkolans alumner erhållit dessa låga betyg; och 2° hafva af de förstnämnde för samma språk icke mera än 28 procent erhållit charactererne *med beröm* och *berömlig*, då deremot af de senare 81 procent erhållit dessa characterer. På samma sätt har uti examen för Grekiskan af de ifrån de gamla Läroverken utgångne 1° ända till 16 procent erhållit charactererne *otillräcklig* och *försvarlig*, då deremot ingen enda ifrån nya ElementarSkolan erhållit dessa characterer, 2° hava av de förstnämnde för samma språk icke mer än 31 procent erhållit charactererne *med beröm* och *berömlig*, då deremot af de senare 90 procent erhållit dessa höga characterer.

Genom denna öfverlägsenhet i de gamla classiska språken som de, hvilka utgått från nya ElementarSkolan, visat sig hafva framför dem, hvilka utgått ifrån de gamla allmänna Läroverken har den anmärkningen, hvilken man i lång tid användt för att discreditera den nya Skolmethodens, att den skulle nemligen undergräfvande de gamla classiska språken, aldeles tystnat; och man finner med tillfredsställelse, att äfven Skol-Revisionen bland sina anmärkningar emot den nya metoden icke anfört denna och icke mer, såsom vanligt förlämnat den nya metoden med den Basedowska och Filantropinernes.

6° Då den nya ElementarSkolan sålunda visat fullt tillfredsställande resultat i afseende på lärjungarnes framsteg i kunskaper, så uppstår frågan, om dessa framsteg kostat lärjungarne större ansträngning och en längre tids användning, än hvad som behöfvades i den gamla Skolan. Äfven denna fråga synes nu mera vara tillräckligen besvarad genom den nya ElementarSkolans organisation. Efter den vanliga Skolmethodens använda lärjungarne utom 32 timmar inom sjelfva skolan på att få lexor och deruti förhöras, nästan alla sina fristunder för att inlära sina lexor. De hafva således ingen eller föga tid till de förströelser, den sinneshvila och den kroppsliga rörelse, hvilka äro så angelägna för det uppväxande barnet och ynglingen; uti den nya Skolan är idéen, att allt egentligt studium skall ske i sjelfva Skolan, och att ynglingen derutom skall hafva frihet till rörelse och tillfälle att åtnjuta familjelifvets stärkande inflytande. Hemlexor anses deruti endast såsom undantag, men ingå icke

såsom något väsentligt villkor för methoden. Föräldrars och målsmäns klagan öfver hemlexornas mängd och svårighet i den gamla Skolan blifver allt mer och mer allmän, i synnerhet i Hufvudstaden, der föräldrarne bättre kunna känna huru mycket barnen måste anstränga sig, för att lära sina lexor, än i Provins-städerna, der de flesta föräldrarna bo aflägsse. Detta har länge varit insedt och Skolrevisionen sjelf har nödsakats allvarligt varna för en öfverdrifven hemläsning. Att denna varning icke kan hafva den ringaste verkan, är klart deraf att, i fall den följes, skulle med den bristfälliga method, som följes i den gamla Skolan, det sedan den nya Student-examen infördes, vara aldeles omöjligt, att meddela lärjungarne inom den vanliga tiden de kunskaper, som uti denna examen erfordras, och således ännu fler blifva underkända i densamma eller erhålla de lägsta betygen, än som nu sker. Kunde saken hjälpas med varningar, så äro dessa redan gifna och hafva erhållit fullkomlig form af lag uti den föreskrift, som lemnas i Skol-Ordningen 4 sect. 1 cap. 5 §. Men erfarenheten har visat, att denna föreskrift icke kan följas, så framåt lärjungarne skola hinna att göra de framsteg i studier, som för Student-examen erfordras.

7° Den viktigaste punkten i all Skol-undervisning är dess inflytande på lärjungarnes uppförande under lärotiden och deraf följande inflytande på deras characterer och moralitet; med ett ord sjelfva disciplinen. Det är ingen ting obekant, att i de gamla Läroverken och synnerligen vid Gymnasium, der ej kroppsaga äger rum, det är i yttersta grad svårt att hålla lärjungarne vid god ordning. I ett af de, från ett af Stiftets Läroverk, afgifna utlåtanden, Rectors ifrån Åmål, är i synnerhet mycken vikt lagd på detta missförhållande, hvilket deruti beskrifves såsom nära uppgående till en fullkomlig anarki och upplösningstillstånd. Om än den teckning, derpå gifves, kan synas nog mörk, måste dock medgifvas, att det finnes få Gymnasier, der ej betänkliga oordningar, hvilka vanligen utbreda sig till hela lärjunge-personalen, tidtals visat sig. Uti nederstkolan äro sådana oordningar visserligen mera sällsynta, men der äger kroppsaga rum, hvilken man anser sig icke der ens kunna umbära. Emedlertid är ordning, uppehållen genom fruktan, i moraliskt afseende icke mycket bättre än oordningen. Om kroppsstraffen, använde emot vuxne män, hafva något som strider emot menniskovärdet; så öfvergå de, använda mot värnlösa barn, nästan till råhet och barbari. I den nya Skolan användes icke kroppsaga, utan emot dem, som, genom flerfaldiga förbrytelser, blifvit nedflyttade till en serskild klass; den hörer således till undantagen samt blir der allt mer

och mer öfverflödig. Man räknar der på den kärlek, som lärjungarne genom sjelfva methoden vinna för sina studier. Den som med intresse omfattar ett visst mål, förfaller icke till oordningar, som aflägsna derifrån. Det har visat sig, att uti den nya ElementarSkolan enligt det vitsord, som af dess Rector blifvit lemnadt och som finns intaget i Skolrevisionens berättelse, uppkommer en helt annan anda. Uti nämnda berättelse pag. 59 prisas ”den goda andan, som der råder, uppenbar genom hörsamhet emot Lärare, samhörighet med kamrater och intresse för bildning och humanitet”, i sanning ett vitsord, som det vore önskligt att kunna gifva hvarje Läroverk i världen.

Sammanfattas nu dessa resultat i korthet, så har det visat sig att nya ElementarSkolan, 1° med 7 à 8 lärare kan i undervisning åstadkomma detsamma som 15 à 16 lärare i Apologist-Skola, Lärdoms-Skola och Gymnasium tillsammans; 2° att Lärarne i den nya ElementarSkolan vid undervisningen behöfva anstränga sig vida mindre än lärarne i den allmänna Skolan; 3° att lärjungarne, som blifvit dimitterade från nya ElementarSkolan visat sig öfverlägsne i Student-examen öfver dem, som utgått ifrån de gamla Läroverken; 4° att denna öfverlägsenhet företrädesvis visat sig uti de classiska språken; 5° att denna öfverlägsenhet kostat äfven lärjungarne i ElementarSkolan vida mindre ansträngning under skoltiden, än lärjungarne ifrån de gamla Läroverken behöfva använda för att uppnå sitt pensum af kunskaper, samt att 6° andan bland lärjungarne uti nya ElementarSkolan är af deras lärare på det fördelaktigaste vitsordad, såsom härledande sig hufvudsakligen ifrån sjelfva methoden.

Man kunde väl anmärka, och har äfven anmärkt, att den jemnförelse här är gjord emellan den gamla och den nya Skolans resultat icke är lämplig, emedan i ofvan anförde jemnförelser antalet af de dimitterade ifrån de allmänna Läroverken utgöra 1100 och de ifrån nya ElementarSkolan icke mer än 11. Men denna anmärkning har endast en skenbar grund; ty om man uppgör jemnförelser med de dimitterade från ett enda Stifts Läroverk, bestående af Gymnasium och NederSkola, i stället för de dimitterade från alla Läroverken tillsammans, som här skett; t. ex. om man jemnför Carlstads, Strengnäs, Westerås eller något annat Stifts läroverk, som hafva omkring 150 och 200 lärjungar hvardera, serskildt med nya Elementar Skolan, som har 100, så uppstår i det hela aldeles samma resultat.

Man har vidare anmärkt, att jemnförelsen icke sträcker sig nog långt; att man borde tillse, huru förhållandet slät ut i de sednare Akademiska examina, och om icke, vid en sådan jemnförelse, de, som genomgått den gamla skolan skulle under fortgången af sina

studier visa sig öfverlägsne dem, som genomgått den nya. Man tror nemligen, att de stora kunskaper, som ådagaläggas i den, af den nya Skolans alumner aflagda, Student-examen, äro blott resultat af lexläsning, då däremot de, som genomgått den gamla Skolan förmodas hafva mera mognad i omdömet och mera sjelfständiga, mera förarbetade kunskaper. Man anförer till och med såsom något genom erfarenheten bekräftadt, att den nya Skolans alumner skulle hafva visat sig klenare i den sedermera undergångna examen stili latini och deruti erhållit sämre betyg. Och man förmodar att, sedan Uppsala academi^s vice Cancellor, H^r Erkebiskopen, förordnat, att latinskt stilprof skall afläggas i Student-examen, skall den stora öfverlägsenheten, som hittills visat sig hos den nya Skolans alumner alldeles försvinna.

Man finner, att denna anmärkning innefattar tvänne; i den ena om arten och sjelfständigheten af de kunskaper, som båda classerne af alumner förvärfvat sig i de serskildta Skolorne; den andra om deras olika färdighet i latinskrifning, hvilka båda frågor noga böra åtskiljas.

Hvad det första angår, så får jag endast besvara detsamma med ett vittnesbörd, som icke kan jäfvas. Professor Fries har nemligen, uti en uppsats i Tidskriften Frey, upptagit samma inkast emot nya ElementarSkolans alumners Student-examen och besvarar det med följande ord: "Den utmärkt lyckade Student-examen, som nya ElementarSkolans elever aflagt, har man velat förklara af en högt uppdrifven lexläsning. Insändaren tror detta bäst vederläggas af hvad han sjelf flera gånger hört, att sällan några andra förmå så bestämdt och fermt svara på hvarje fråga i hvad form, äfven invecklad, som fordrar mycken tankeöfning, den må framställas. Icke beller har den förmodan, att de, såsom för långt drifne, skulle tröttna vid Universitetet inträffat.

Ett annat faktiskt bevis på grundlösheten af denna anmärkning, är den korta tid, som den nya Skolans alumner behöfva använda, för att fullända sina Academiska studier. Bland dem, som blifvit Magistrar vid en föregående Promotion, voro 2^{ne} från nya Elementarskolan, hvilka 3 år efter tagen Student-examen, hade undergått sin Philosophiæ Candidat-examen, 21 och 22 år gamla, och af hvilka den ene lärar varit den yngste vid hela promotionen. Vid sist anställdes promotion var äfven en från nya ElementarSkolan, som blef Magister vid 21 års ålder. Alla dessa 3 voro ibland de utmärktaste Magistrarne vid promotionen. Huru låter detta förklara sig

genom lexläsning, då Magistergraden fordrar studier i vetenskaper, som icke kunna läras genom lexor i skolan.

Slutligen, då hela detta inkast utgör blott en förmodan, torde grundlösheten deraf ådagaläggas genom blotta jemnförelsen af sjelfva lärosättet i de olika Skolorne. I den nya är en af hufvud-principerna, att alumnerna skola lära sig allt sjelfva; i den gamla är principen deremot, att de skola lära allt genom Läraren. Hvar och en finner, hvilket lärosätt mest måste leda till sjelfständighet, till kraft och energi i själen.

Hvad nu den andra anmärkningen angår, nemligen att alumnerne från nya Skolan säges vara släta latinskrifvare, så känner jag för det första icke, på hvad grund af verklighet denna anmärkning hvilat. Mig har tvärtom sagts, att blott en enda af nya Skolans alumner erhållit betyget *admittitur* i examen stili latini. Det är visst möjligt, att flera varit lika klena i latinskrifning. Men innan en sådan anmärkning får det ringaste att betyda, bör han uppställa jemnförelsen emellan antalet af dem, som erhållit betyget *admittitur* för latinskrifning, utgångne ifrån nya ElementarSkolan med antalet af dem, som erhållit detta betyg, utgångne från hvilket af de gamla Stifts-Läroverken som helst. Jag är åtminstone på förhand öfvertygad, att så snart det påbjudes att latinskrifning skall höra till Student-examen, den nya ElementarSkolans alumner, vid en anställd jemnförelse emellan Läroverk och Läroverk, hädanefter skola visa sig icke vara underlägsne den gamla skolans äfven i skrifning af latin, hvilken möjligtvis af nya ElementarSkolans Direction hittills ansetts mindre vigtig att framdrifva än kannedomen af de Romerska auctorerna.

Sedan sålunda det experiment, som af 1827 års Läroverks-Comité i underdånighet föreslogs till utrönande af den nya Skolmethodens värde, enligt oförnekliga facta gifvit ofvannämnde resultater och efter 16 år kunnat vara såsom experiment fulländadt, måste man med stort intresse efterfråga, huru 1843 års Revision uti sin Berättelse derom i underdånighet yttrat sig.

Nämnde Skol-revision har, ehuru den ej ingått i alla de jemnförande detaljer, som jag här i underdånighet framställt, dock i ett allmänt omdöme på det fördelaktigaste vitsordat den nya Skolan. Den förklarar nemligen (pag. 90) att "den icke misskänner det för vederbörande Styrelse och Lärare lika hedrande sätt, hvarpå idéen af en enda Skola blifvit ställd i verket, eller förnekar de vackra frukter som den nya Skolan redan burit". Dess vitsord är, "att uti denna anstalt, om man betraktar Lärarnes skicklighet och nit, råder en lika

berömvärd tävlan och samverkan, som hvad ungdomen beträffar, arbetssamhet, ordning och tukt". Den tillstyrker slutligen i underdånighet såsom resultat, att den nya methodens införande må af Eders Kongl. Maj:ts i nåder tillåtas vid alla de Läroverk, där Lärare och Ephorus derom äro ense.

Det är af vigt att taga vara på detta Skol-Revisionens omdöme. Skol-revisionen har väl icke uttryckligen sagt eller i tydliga ord medgifvit, att den nya Skolmethoden äger företräden framför den gamla; med det omdöme, den derom lemna, och det underdåniga tillstyrkande, den meddelar, att denna method hädanefter må införas i samma mån, som opinionen till deras fördel utbreder sig, är nästan allt, hvad som för nävarande kunde väntas eller begäras, för att äfven ifrån Skol-revisionens ståndpunkt vederlägga de flerfaldiga oblida omdömen, som blifvit framkastade emot densamma.

Med detta Skol-revisionens fördelaktiga omdöme om den nya Skolan står ingalunda i strid hvad densamma på ett annat ställe, pag. 86, i underdånighet förklarar vara sin öfvertygelse "att det ingalunda vore rådligt, att föreskriva den nya methodens allmänne införande vid det offentliga Läroverket". Äfven jag är af denna mening. Då man känner det starka motstånd, som den nya methoden ännu alltjämnt röner, skulle ett allmänt införande deraf sannolikt på många ställen med mistroende, kanske motvilja, emottagas; och då hvarje företag endast kan lyckas i den mån, som de hvilka skola utföra och verkställa detsamma, med kärlek och intresse omfatta det, skulle följderna af ett sådant allmänt införande blifva till en oberäknelig grad skadliga och beklagansvärda; emedan ett derigenom möjligen åstadkommet misslyckande skulle hafva åter för flera decennier tillbakaträngt undervisningssättets reform. Äfvenledes torde, sedan det Högv. Presteståndet med så stor pluralitet vid sistliden Riksdag förklarat sig emot den nya methoden, och då Skolväsendet i vårt land, i detta afseende olik andra protestantiska länder, är innerligt förenadt med Kyrkan, det avseende, som billigtvis bör fästas på detta stånds mening, fordra, att ej ett sådant allmänt införande blir på en gång i Nåder påbudet.

Skol-revisionen har — visserligen, såsom det synes, i strid med ofvannämnde underd. tillstyrkande att den nya Skolmethoden, öfver allt der opinionen visar sig vara för densamma gynnande, må införas — ganska vidlöftigt bemödat sig att vederlägga de grundsatser, hvarpå det nya Skol-systemet är byggt. Men denna motsägelser måste förklaras genom den vanliga erfarenheten, att inom

Comitéer, der stridande meningar kämpa mot hvarandra, deras utlåtanden blifva vacklande emellan dessa meningar. Å ena sidan är ofvannämnde fördelaktiga omdöme och underd. tillstyrkande en följd af de resultat utaf den nya ElementarSkolans undervisning, som framlades för Revisionens ögon och är af ingen af Revisionens ledamöter i reservationerne förnekad eller jäfvad. Å den andra kan man anse det resonnement, hvarur Revisionen bemödar sig att vederlägga den nya Skolmethodens grundsatser, vara en gärd åt den gamla methoden och tjenande såsom en inledning till Revisionens afstyrkande af methodens allmänne införande.

Jag skall icke ingå uti en granskning af detta Revisionens sednare resonnement. Det är, som jag tror, i sig sjelf redan factiskt vederlagdt af Revisionen sjelf; ty icke skulle Revisionen hafva inför Eders Kongl. Maj:ts kunnat tillstyrka införandet af den nya methoden, öfverallt der den kunde vinna opinionen för sig, derest Revisionen sjelf ansett detta sitt resonnement vara af någon serdeles bindande egenskap.

Ett af de inkast, som oftast plägar anföras emot den nya methoden, må det i Nåder tillåtas mig att upptaga och belysa, emedan det i sjelfva verket har mera skenet för sig, än alla de skäl, Revisionen upptager. Det är den redan i stora Läroverks-Comitéen gjorda anmärkningen, att den strid, som nu föres i Sverige rörande den nya Skolmethodens, längesedan är utkämpad i Tyskland, och att den gamla methodens grundsatser der längesedan gått segrande ur striden. Då detta kunnat ske i Pedagogikens hemland, så tyckes det, som borde man antaga, att denna nyhet i vårt land skall, efter några misslyckade försök, slutligen erhålla samma öde, och att man gör sig ett alldeles onödigt bekymmer med införandet af en sak, som öfverallt annorstädes är längesedan förkastad.

För att rätt uppskatta vigten af denna anmärkning, måste man fästa uppmärksamheten på följande förhållanden.

Det nya systemet är egentligen *föräldrarnas system*. Föräldrarna vilja nemligen framför allt, att deras barn skola bildas till de olika lefnadsbanor, hvartill de äro bestämda genom sina anlag och sina förmögenhets-omständigheter. En fader, som har många söner, bestämmer dem för olika lefnadsyrken och vill uppfostra dem, så tidigt som möjligt, för dessa. Men, enligt det gamla Skolsystemet måste han sända dem till olika undervisningsanstalter; deremot emottagas de i samma Läroverk enligt det nya systemet. Detta nya system, ehuru det kan kallas nytt, är således till principen gammalt och har alltid varit antaget i den enskilda undervisningen, antingen

denna blifvit lemnad hemma i familjerne eller i enskildta instituter. Den offentliga Skolan har icke velat böja sig efter denna föräldrarnas fordran, emedan i och med detsamma skulle alla dess öfriga grundsatser öfvergifvas, och den i sjelfva verket consequent nödgas öfvergå till den nya. Den fordrade en bestämd undervisningscyclus, lika för alla. Denna cyclus var under en lång tid den så kallade lärda, eller classiska, bildningen, men sedermera har den tillika upptagit vetenskaper och hela den moderna bildningen, hvilken sammanlagd med den gamla utgör för närvarande ett omätligt fält för undervisningen och bildar ett omfång af läroämnen som fordrar de yttersta ansträngningar hos lärjungarne för att kunna genomgås, och genom hvars införande icke något annat resultat kunde vinnas än att hvad som vanns i extention förlorades i intensitet, och att de flesta lärjungarna blefvo ytliga i allt. Föräldrarna voro således i alla länder, der detta System blifvit infördt och sålunda utveckladt, detsammans motståndare, och många afhölo sina barn från den offentliga Skolan, uppfostrade dem hemma i sina hus eller insatte dem i enskilda instituter. Före år 1812 var detta val i Tyskland fullkomligt fritt. Föräldrarna voro icke förmenade att gifva sina barn en enskild uppfostran, afpassad efter deras blifvande lefnadsyrke, och hade dervid inga andra svårigheter än kostnaden, emedan de lärjungar, som hade utgått från enskild undervisning hade samma rättigheter att fortsätta sina studier vid Universiteterna, som de, hvilka utgått från de offentliga Skolorna. Följden här af var den, att dels otaliga enskildta instituter, i Tyskland såväl som annorstädes, uppstodo, dels ett ännu större antal enskilda informatorer anställdes i familjerne. Detta äger ännu rum i England, der den enskildta undervisningen för förmögnares barn är den allmänaste, i det de inackorderas vanligen hos enskildta Lärare, utan att detta på något sätt gör afbräck i de classiska studierna, hvilka, som hvar och en vet, ingenstädes, icke en gång i Tyskland, stå högre än i England. Emedlertid uppstod af en sådan, och en så allmän, enskild undervisning stora olägenheter. Goda informatorer voro, då en så stor mängd behöfdes, sällsyntare att finna, och då instituterne icke stodo under controller, insmogo sig dervid missbruk, som visade högst skadliga följder. Man har således i flera länder sökt controllera den enskildta undervisningen. I Sverige införde man i början af detta Seklet, för sådant ändamål den så kallade pedagogiska examen för blifvande informatorer, och i Frankrike står den enskildta undervisningen under det så kallade Universitetets kontroll, hvilket just utgjort ett af föremålen för den sednast genomkämpade striden

rörande undervisningsväsendet i detta land. Oaktadt dessa brister uti den enskildta undervisningen, och oansedt att densamma var för föräldrarna högst kostsam, då den offentliga deremot lämnades kostnadsfri och hade i allmänhet bättre lärare, valde föräldrarna dock heldre den förra, emedan den egnade sig för barnens blifvande lefnadsyrke och inskränktes till ett mindre antal läro-ämnen. När väl organiserade instituter uppstodo, var frekvensen derstädes utomordentlig. I *Franckes* ryktbara institut i Halle räknades understundom 1000 lärjungar, i *Heckers* i Berlin 600, under det att de offentliga Skolorne voro jemnförelsevis glest besökta.

Regeringarne, som skulle sörja för den offentliga undervisningen, kunde icke annat än se detta förhållande med bekymmer. Skollärarne, oaktadt i allmänhet utrustade med vida större kunskaper och skicklighet än lärarne i de enskildta instituterne samt de enskildta informatorerne, sågo med förödmjukelse sina Skolor besökta till största delen af lärjungar, hvilkas föräldrar af locala och pecuniära anledningar eller ock af öfvertygelsen om den offentliga undervisningens företräde i allmänhet, valde den förra för sina barn. Förgäfves voro de fördelar, som erbjödos dem, hvilka ingingo i de offentliga Skolorne, såsom kostnadsfri undervisning, communiteter, stipendier och premier; förgäfves framställningen om den offentliga undervisningens företräde, hvilket allmänt medgafs, men dock ej kunde öfvervinna föräldrarnas motvilja för det offentliga läroverket, som gjorde till sin hufvud-regel, att intet afseende skulle fästas hvarken på lärjungarnes anlag och fattnings gäfva eller på deras framtida bestämmelse. Här af förklaras den stora framgång, som flera Skol-systemer någon tid hafva vunnit blott derföre att de bibehålla valfrihet af läroämnen och fri utveckling af anlagen, sådana som: Basedows, Campes, Salzmanns eller de så kallade Filantropinernes, — en framgång, som dessa omöjligen kunnat vinna, derest den offentliga Skolan velat lämpa sig efter föräldrarnes billiga önskan.

På denna punkt af anarki och oreda stod undervisningsverket i Tyskland, när detta lands politiska regeneration efter år 1812 äfven drog uppmärksamheten till undervisningsväsendet, framför allt i Preussen, der denna regeneration kraftigast företogs och verkställdes. Så, som tillståndet var, kunde det icke förblifva. Man trodde sig böra till en viss grad tillfredsställa föräldrarnes allmänna fordran, att den offentliga uppfostran skulle lämpa sig efter lärjungarnes blifvande olika lefnadsyrken; men man gjorde det sålunda att man delade den högre uppfostran i 2^{ne} skarpt afskiljda riktningar,

hvaraf den ena skulle characteriseras af den classiska bildningen, och den andra af den moderna. Man införde således de ryktbara *real-, borgare-* eller, såsom de i Sverige kallas *Apologist-Skolorna*. Till dessa hänvistes de föräldrar, som ansågo sina söner behöfva en högre modern och vetenskaplig bildning.

Det är i högsta grad anmärkningsvärt, att dessa *Real-Skolor*, som nu så mycket försvaras och påyrkas af det gamla systemet, äro egentligen ett förslag af Basedow, (hvarom kan läsas Broocmans Berätt. pag. 81 och följ.). Och det visar sig häraf, att det gamla systemet, i dess nya eller reformerade skick, äfven häruti närmat sig mera det filantropiska systemet, under det att det så kallade nya aflägsnar sig derifrån både genom en högre framdrifning af de classiska studierna och tillbakaskjutandet af särskildta skolor för den moderna bildningen.

Detta steg att införa real-Skolor, för att tillfredsställa hvad man ansåg vara tidens fordran, uppfyllde icke föräldrarnas önskan och bidrog således föga till den enskildta undervisningens undertryckande, emedan de förmögnare egentligen voro de, hvilka afhöllo sina barn från den offentliga Skolan och ingalunda ämnade sina barn för industriella yrken.

Det var alla dessa förhållanden, och det allmänna bruket att icke sända sina barn till den offentliga Skolan, som slutligen förmådde Regeringarne, sedan alla uppmuntringar i godo genom kostnadsfri undervisning, stipendier och premier, befunnos vara förgäfvade, att använda tvångsmedel för att utrota den enskildta undervisningen och skaffa de offentliga Skolorna en större frequence. Det stadgades småningom i alla Tysklands protestantiska stater såsom lag, att examen för rättigheten att begagna Universitetet under namn af abiturient-examen, skulle tagas icke vid Universitetet utan vid någon Skola. Alla de, som åtnjutit enskild undervisning nödsakades således att underkasta sig en sådan pröfning. Detta stadgande vidhålles så strängt att, sedan år 1834, till och med utländingar, som vilja ingå i Preussisk tjänst, efter regeln böra underkasta sig en sådan abiturient-examen vid en Preussisk Skola. Blott detta drag visar, med hvilken consequens Preussiska Regeringen äfven i undervisningsfrågor går till väga; och en sådan consequens måste nödvändigt slutligen segra öfver alla hinder. Likväl synes den enskildta undervisningen eller valfriheten, det vill säga: det nya Systemet, ännu någon tid hafva gjort motstånd. Men detta tillintetgjordes fullkomligt, när slutligen Preussiska Regeringen förordnade, att de, som genomgingo de offentliga Skolorne, skulle vara befriade från den allmänna 3-

åriga Garnisons-tjensten, och i stället blott vara underkastade en friare Ettårig militärtjänst. Efter en sådan författning hade föräldrarna intet val mera; de måste naturligtvis, heldre än att göra sina barn till soldater, skicka dem till de offentliga Skolorne. Hertigen af Broglie berättar också i sin rapport till Paris-kammaren år 1844 rörande *l'instruction secondaire* i Frankrike, att år 1839 icke ett enda enskilt undervisningsinstitut inom Preussiska Monarkien nu mera fanns kvar.

För den, som betraktar en sådan utgång i Tyskland af striden mellan statens princip för skolan och *att alla barn böra lära allt och lika mycket i allt*, och föräldrarnas princip därför, att hvar och en skall lära företrädesvis det, *för hvilket han har mesta anlag och som bar för honom mesta användbarhet i lifvet och i hans blifvande yrke*, kan denna utgång icke tjena till bevis för att Statens princip är den riktigaste, ty den är i sig sjelf icke annat än den starkares rätt, förtryckets rätt.

Man har ofta sagt, eller låtit förstå, att äfven i Sverige är det endast några nyhetsmakare, som förledde af theoretiska resonementer framkommit med och nu försvarar den nya Skolmethoden. Men om man betraktar förhållandet närmare, så visar sig att äfven hos oss, striden föres emellan den nuvarande offentliga Skolan och föräldrarna. Ända till dess den nya Student-examen infördes läto de flesta föräldrar, som dertill hade lägenhet eller icke ämnade sina barn för det så kallade lärda ståndet, [dessa] icke uppfostras i de offentliga Skolorne, utan hemma i familjen genom enskildta lärare. Öfver hela landet fanns en otalig mängd informatorer, hvilka handledde de flesta förmögnares barn ända fram till inträdet vid Universitetet. Efter nya Student-examen har visserligen denna enskildta undervisning i familjen till en betydlig del förminskats, emedan en enda lärare sällan kan undervisa i alla de ämnen, som ingå i Student-examen. Men föräldrarna hafva äfven hos oss ännu icke kunnat förmås, att allmänt insätta sina barn i de offentliga lärda Skolorne. Visserligen har den nya Skolan uti Wenersborg erhållit en oföväntadt stor frequence; men inrättningen af denna Skola närmar sig det nya systemet, i det att all slags valfrihet der eger rum. En mängd enskildta instituter har, jemte nya ElementarSkolan uppstått, t. ex. Barnängsskolan, Ramströms institut, Walfrihetsskolan i Winslöf, de flera Militärskolorne, m. fl. hvilka, oaktadt den offentliga Skolan lemnar undervisningen för intet och i grannskapet af barnens hem, äro öfverfyllda af lärjungar. Hvad bevisar detta annat, än att motståndet emot den gamla Skolan icke är grundadt

blott på en flygtig teori, icke föres blott af en trupp af förslagsmakare utan i sjelfva verket av nationen? Behöfdes derföre något ytterligare bevis, så ligger det i den underdåniga önskan, som Nationens ombud, såväl vid 1823 som 1845 års Riksdag, inför Eders Kongl. Maj: uttryckte, att en reorganisation af vårt nuvarande högre skolväsende, i enlighet med den nya Skolmethodens grundsatser, måtte blifva föremål för Eders Kongl. Maj: höga och nådiga omtanka och med det första företagas.

Jag tror mig i det föregående hafva tillräckligt upplyst, hvad som egentligen bör förstås med det gamla systemets seger i Tyskland, och hvad vig, som torde böra dervid fästas. Dessutom är icke denna seger så afgjord, att icke röster ännu höja sig i Tyskland emot det rådande systemet och det i sjelfva de serskildta Staternas Deputerade Kamrar och Ständer-Församlingar.

Till yttermera utredning af denna viktiga punkt, må det vidare tillåtas mig att framställa följderna af ofvannämnde seger, och att visa hvad genomdrifningen af denna den offentliga undervisningens princip, att alla lärjungarne skola lära allt och lika, mångkunnighetens, polymathiens princip kostade den ädla och af naturen kraftfulla Tyska nationen, hvilken framställning jag för att freda den för förebråelsen af partiskhet skall hufvudsakligen grunda på Rector Bugges uppgifter och omdömen i dess bekanta verk öfver Tysklands undervisningsverk.

År 1836 uppträdde en Läkare i Preussen af stort anseende, MedicinalRådet Lorinser med den offentliga förklaring, *"att den bildning, som för närvarande meddelas i de Tyska Gymnasierne (skolorne), verkar högst förstörande på lärjungarnes såväl andliga som fysiska krafter."* Uti den skrift, som han öfver detta Ämne utgaf, framdrager han facta, hvarigenom efter hans mening, ådagalägges, *"att vår nuvarande generation, både i andlig och fysisk kraft står långt tillbaka i jemnförelse med de föregående. Med förvåning (forbauselse) bemärker man ofta, huru ringa värme och deltagande lifvets högsta angelägenheter förmå ingifva de ynglingar, som dock räknas till de bästa lärjungarne i Skolan, huru utmattad deras ande, huru osjelfständigt, falskt och bristfälligt deras omdöme är äfven öfver föremål, till hvars riktiga uppfattning icke annat än det sunda förståndet är nödigt. Det oafslätliga inpreglandet af kunskaper i hufvuden, som ej kunna blifva mästarer deröfver, förer omsider till en verklig imbecillitet i andan, med hvilken för att göra det onda fullkomligt, i allmänhet en hög grad af fåfänga och en sjuklig riktning till mångvetande plägar förena sig".* "Man måste

således icke förundra sig deröfver, om det tidevarf försvunnit, då dådrrike män uppträdde, hvilka oakadt deras inskränkta ungdomsundervisning antingen som Kepler och Leibniz med en utomordentlig skarpsinnighet eller som Connig och Halen med en vittomfattande lärdom, eller som Göthe och Klopstock med den rikaste fantasi kunde skapa förvånande arbeten; och ett annat tidevarf träd i stället, uti hvilket med få undantag, dess andes-productioner icke kunna frikännas från en viss sjuklig character af öfverspädbet och öfvermåttbet och till och med den grundliga lärdomen påstås dag från dag blifver mera sällsynt".

Äfven i fysiskt afseende verkar Gymnasial(skol)undervisningen ofördelaktigt. *"Lorinser finner i allmänhet skolungdomen eländig och försvagad. Den liknar drifbusens plantor eller de, hvilka uppvexa på ställen, dit intet ljus eller värme tränger. Ett blekt ansigte, ett matt öga, ett trögt väsen, förstämhet och ett visst lillgammalt ansigts-uttryck har hos många förträngt deras naturliga friskhet, eld och öppna väsen."*

Lorinser, som ingalunda är en fiende till de classiska studierna, tvärtom gifver sin hyllning åt de tider, då endast dessa drefvos i Skolan, antager som orsak till dessa sorgliga verkningar af den offentl. undervisningen, *"läroämnenas mångfald, undervisningstimmarnes mängd och den massa af arbeten, hvarmed lärjungarne öfverlastas hemma och utom skolan"*.

Lorinsers skrift gjorde i Tyskland ett utomordentligt uppseende. Den fann genljud i otaliga sinnen, och Regeringarne både i Preussen och Baijern funno sig af det allmänna deltagandet föranlätne, att från Skolstyrelserne infordra öppna och uppriktiga yttranden deröfver.

Resultatet af den strid som, i anledning af ofvannämnde Lorinsers skrift, uppkom i Tyskland kan delas i 2de delar; nemligen först det resultat, som kan anses hafva visat sig uti den allmänna opinionen och, för det andra, den verkan, som den haft på Regeringarnes deraf föranledda författningar.

Hvad det första angår, skall jag endast referera mig till Rector Bugges uppfattning deraf. *"Oakadt meningarne otvifvelaktigt varit delade och olika, är det dock"*, säger nämnde författare, *"tämmligen enstämmigt antaget, att de, efter den nyare principen bildade ynglingarne, i det hela taget, felas den intensitet i anden, och framför allt den productiva duglighet, som man lika så enstämmigt tillerkänner den efter de äldre principer bildade generationen."*

Denna Rector Bugges åsigt om opinionen i Tyskland, hvilken i här anförda ordalag förekommer 2: pag. 55 i hans Werk, upprepas på flera ställen deruti, t. ex. 2: pagg. 37, 51, 142, 245, 246. Man kan således antaga, att det icke är ett tillfälligtvis undfallet, mindre bestämdt omdöme, utan tvärtom att det innefattar den verkliga och allmännaste opinionen i Tyskland rörande realiteten af den slapphet hos det uppvoxande, ur skolan utgående slägtet, hvarpå Lorinser först fästade uppmärksamheten, och att således i detta afseende det allmänna omdömet gifvit Lorinser fullkomligt rätt.

Af Regeringarne var det isynnerhet Ministerium i Baijern och Preussen, som funno sig af Loriners anklagelse emot Skolan föranlätne, att vidtaga några åtgärder. Baijerska Ministerium, som infortrade såväl Skolstyrelsernes, som Medicinska myndigheternes utlåtande, erkände såsom resultat helt och hållet dessa anklagelsers riktighet! Ministerium förklarade i ett Cirkulär af den 10 Febr. 1837, att det ansåg hemläsningen, eller lärjungarnes öfverlastande med arbeten hemma, vara till en betydlig del orsaken till det öfverklagade onda, och befallde i anledning deraf, att denna hemläsning skulle ganska mycket inskränkas. Det förordnade för öfrigt några förändringar, som ansågos leda till mindre ansträngning för lärjungarne. Det ansåg t. ex. historiens studium, såsom det hittills drifvits i Skolan, allt för mycket hafva ingått i detaljer, och förordnade till följe deraf, att icke mera än 24 bestämda viktigare årtal skulle fordras af lärjungarne och förbjöd strängeligen att lära lärjungarne andra årtal än dessa 24. Det anbefalldes slutligen utvidgning af kroppsrörelser, så att icke blott Gymnastiken ej fick i Skolor och Gymnasier försummas utan äfven att Lärarne skulle ofta spatsera med lärjungarne.

Preussiska Ministerium tog saken annorlunda. Det rescript, som utkom den 24 Okt. 1837, i anledning af Lorinerska saken, måste väcka läsarens förundran, emedan det kringgår den viktigaste frågan. Preussiska Ministerium förklarar nemligen väl, att af de från Skolstyrelserne ingångne utlåtanden inhämtas, att det fysiska sundhetstillståndet befunnits vara ganska tillfredsställande i Skolorne. Deremot upptager det icke den andra af Lorinser gjorde anklagelsen, rörande slägtets andeliga degeneration. Det nekar icke densamma, det lemnar denna fråga derhän, men förklarar att, i fall den finns, så är det ingalunda genom erfarenheten bevisadt, att denna degeneration blifvit framkallad eller förökad genom Skolundervisningen. Likväl finner Ministerium sig föranlätet, att afhjelpa åtskilliga lyten och brister (gebrechen und mängel), som vidlåda Skolorne. Sådane

lyten äro t. ex., att Lärarne öfverhoppa lärjungarne med en förströende och nedtryckande massa af materiella kunskaper, hvarigenom det, som är lärarnes fel, kommit att tillskrifvas sjelfva skolförfattningen. Det anbefalles emedlertid, att hemläsningen med yttersta omsorg hädanefter så må regleras, att det riktiga måttet icke öfverskrides, och att fordringarne på abiturienterne (eller i Student-examen) så inskränkas att lärjungarne kunna med lugn gå sin sista skol-examen till mötes”, ”hvilken examen bör, i vissa fall, till en betydlig del förenklas”, och Ministerium slutar med att, ehuru Ministerium icke anser Skolorne hafva någon pligt, att sörja för lärjungarnes kroppsliga utbildning, vill Ministerium dock tillåta, att Gymnastik må få bibehållas eller införas i Skolorne, om lärjungarne eller communal-myndigheterna vilja betala omkostnaderne dertill.

Det är endast i ett afseende, som detta Preussiska Regeringens rescript kan för ett annat land äga något större intresse, nemligen i det, huruvida Lorinerska anklagelserna rörande slägtets andeliga degeneration och dennas härledande från skolundervisningen kunna af Preussiska Ministerium anses hafva i sjelfva verket blifvit förnekade eller medgifna. Såvitt jag kan finna, har det förra icke skett, men snarare det sednare. Uti rescriptet framskymta nemligen förhållanden inom det Preussiska Skolväsendet, som äro af den mest betänkliga art. För att ej anföra något, som ej är bevisadt, må det i nåder tillåtas mig att framdraga i synnerhet ett ställe i rescriptet, der dessa förhållanden afslöjas i rescriptets egna ord.

”Flera sakförståndiga stämmor”, säger rescriptet, ”hafva yttrat, att den förvända method, hvilken för läroämnenas behandling icke sällan användes, utgör egentligen Gymnasiernes (skolornes) egentliga sära ställe. — Emot en del af deras Lärare framställes den anklagelsen, att de, uti en förvänd method af falsk grundlighet, öfverhoppa sina lärjungar med en nedtryckande massa af materiellt vetande. — Icke mindre påstås, att resultatet af deras undervisning är föga tillfredsställande, och i synnerhet i de gamla språken, i modersmålet och i historien icke motsvarar på långt när de stora ansträngningar, hvilka de både sjelfva göra och påtvinga sina lärjungar. Lärarne åter å sin sida söka grunden till den ringa framgången af deras undervisning, icke i deras eget förvända förfarande utan i lärjungarnes andliga slöhet och stelhet, och framdraga oupphörligt klagomål öfver deras slapphet, oflit och brist på liflighet. — Sådane anklagelser hafva uppstått icke mot en eller annan utan *mot de fleste af Skol-lärarne*. Ministerium kan i det hela hvarken vederlägga eller bekräfta dem. Visserligen förminskas deras vigt betydigen ge-

nom enstaka iakttagelser af Ministerium sjelf, äfvensom af Skolcollegierne; men det blifver dock nödvändigt, att framhålla dem för Lärarne i hela deras stränghet och amperhet.”

Det visar sig af detta märkvärdiga ställe i det ministeriella rescriptet att, av undersökningarne öfver verkliga tillståndet i Skolorne, en dubbel anklagelse uppstått, nemligen af allmänheten, som anklagat lärarne, och af lärarne, som anklagat lärjungarne. Denna dubbla anklagelse har bestått deruti att, å ena sidan, lärjungarne skola nedtryckas under massan af hvad man kallat materiellt vetande (ett besynnerligt uttryck, då detta vetande närmare bestämmes utgöras af de gamla språken, modersmålet och historien, och således motsatsen av hvad man vanligen med materiellt vetande förstår) samt att, å andra sidan, detta öfverhopande af kunskaper haft en motsatt följd, då det hos lärjungarne endast ästadkommit andelig slöhet, slapphet, likgiltighet och oflit.

Utan att vidlyftigt utveckla, hvad som af den Lorinerska striden sålunda kan anses vara ådagalagdt, tror jag att det icke finnes delade meningar derom, att såsom Lorinser egentligen påstått, den offentliga skolundervisningen verkar förderfligt på lärjungarnes andeliga krafter genom läroämnenas mångfald, undervisningstimarnas mängd samt öfverhopning af hemlexor, eller arbeten utom skolan.

Det behöfves icke mer än detta factum, som äfven hos oss blifvit antaget (ehuru jag, för min del ser mycket annat i den Lorinerska stridens resultat), för att deraf erhålla den mest afgörande tillämpning på den förevarande frågan om Skol-reform. Ty just denna polymathi, denna utmattande ansträngning genom hemläsning, för lärjungarne, är alldeles oundviklig i vår nuvarande Skolmethod, men är deremot just det, som undvikas och tillbakavises uti den nya Skolmethoden; ty uti den gamla methoden skola alla lärjungarne ingå i alla kunskapsgränar, det vill säga: polymathien är methodens hufvudfordran. I den nya deremot skall hvarje lärjunge endast sysselsätta sig med det som öfverensstämmer med hans anlag och blifvande lefnadsyrke; det vill säga: inskränkning af läro-ämnena är methodens hufvudfordran. Lärjungarne kunna således i den sednare skolan af två skäl hinna längre på samma tid än lärjungarne i den gamla skolan; som skola både läsa flera ämnen, och invita minerva. Uti den gamla skolan är den förstörande hemläsningen oundviklig, och alla förmaningar att inskränka den äro aldeles utan nytta; uti den nya sker studerandet i skolan och är således oberoende af hemläsning. Vill man därför undvika både polymathien

och hemläsningen, som båda af den gamla skolans försvarare anses vara skadliga, så gifves icke annat medel, än att antaga den nya methoden; det vill säga: den nya methodens nödvändighet är bevisad genom den reform i den gamla Skolan, som sjelfve dess försvarare medgifva såsom nödvändig. De kunna ej komma till något annat resultat.

Om polymathien visat så förderfliga verkningar i Tyskland, måste den komma att visa ännu förderfligare i Sverige, emedan vi i våra skolor hafva 3^{ne} språk mera att lära än i de Preussiska, nemligen: Hebreiska, Tyska och Engelska. Lärjungarne måste således ännu mer ansträngas än i de Tyska, såfram icke ytligheten och bredden hos oss skall blifva ännu större än i den Tyska skolungdomens kunskaper. Det är således af icke ringa vigt, att vi taga denna fråga i öfvervägande, emedan icke mindre än hela det uppvoxande släktets andeliga kraftutveckling, det vill säga uppfostrans egentliga ändamål deruppå beror.

I sammanhang med denna fråga om polymathien i den svenska skolundervisningen må det i Nåder tillåtas mig, att fästa uppmärksamhet på ett annat förhållande, som väl först visar sig vid Universitetet, men härleder sig dock ifrån sjelfva skolundervisningen.

Jag har redan nämnt det stora antal ifrån skolan utgångne lärjungar, som blifvit i Student-examen underkände, utgörande fjerdedelen af dem, som genomgått Skolan. Fäster man sig vid dessas ställning i lifvet, måste man anse den i högsta grad beklagansvärd; och tänker man sig hvad nytta samhället kan hafva att vänta af dessa ynglingar, som i våra Läroverk ända till 18—20de året icke kunnat läsa sig till 6 betyg af 21 som andra erhållit, så måste man tänka sig dem såsom nära nog förlorade för samhället. Ty, äfven om de, genom itererade försök slutligen kunna krassla sig igenom Student-examen, — hvad är vunnet för Vår Embetsmannacorp, att se den upptagen af personer med en sådan underbyggnad?

Detta inleder på en annan fråga. Enligt det sednast utkomna Rectors-programmet vid Lunds Academi, utgjorde de studerandes antal derstädes Höst-Terminen 1844 — 683. Deraf voro: emellan

15—20 år	168
20—25	329
25—30	134
30—40	52
	683

Det visar sig häraf, att endast 168 voro under 20 eller 21 år (ty hvilketdera, är icke tydligt uttryckt i denna förteckning) men der-

emot var flertalet öfver 20 eller 21 år, samt icke mindre än 186 öfver 25 år, och af dessa ända till 52 öfver 30 år.

Huru förhållandet är i Uppsala kan jag för tillfället icke anföra, då jag saknar nödiga uppgifter, men att anledning är, att förhållandet der icke kan vara mycket afvikande.

Det visar sig således, att största delen af dem som skola ingå på Embetsmannabanan kvarblifver vid Universitetet långt öfver deras myndighetsålder, och till en del först afgå derifrån såsom mognade män.

Sådant är icke förhållandet i Tyskland. Der ankomma väl de studerande, såsom i Sverige, vid 18—19 års ålder till Universitetet, men de äro icke förbundne att der kvarblifva mera än 1, högst 4 år. De kunna således afgå derifrån vid 21—23 års ålder; och jag har anledning att tro, ehuru jag saknar derom uppgifter, att i Tyskland i allmänhet endast de, jemnförelsevis få, som studerar medicin, kvarblifva vid Universitetet öfver denna ålder; åtminstone tvingas de icke dertill genom några examina.

Man måste otvifvelaktigt anse det icke blott såsom en ofullkomlighet i inrättningen utan äfven såsom en orättvisa emot personligheten att, genom Skolans indelning i Klasser, motsvarande vissa år, den högre förmågan icke tillåtes att fortskrida i sin utveckling till en naturlig och tidigare mognad. Det finns otaliga personer, som redan vid tidig ålder under fri utveckling, skulle kunna uppnå vetenskapens höjder, men som nödvändigt skulle tillbakahållas genom en sådan Skolmethod, samt derigenom antingen först sednare, eller måhända, hvad som är oersättligt, derefter *aldrig* upphinna dem. *Laplace* utgaf redan vid 20 års ålder den skrift, hvaruti han nedlade alla de idéer, som sedermera vidare utfördes i hans odödl. *mechanique celeste*. *Norrmannen Abel* var föga äldre, då han skref en del af de matematiska afhandlingar, som utgångne från en vrå af Norden, fästade de lärdas uppmärksamhet, och han dog vid 27 års ålder uppburen af hela Europas beundran. Uti våra Skolor och Gymnasier hinner ynglingen vid 20 års ålder ungefär 2. graden i Algebra, och det utan att Skolan fäster afseende på, om han har fallenhet för matematiska studier eller icke.

Utom det, att den egentliga undervisningen borde vara slutad när man inträder i myndighetsåldern och emottager vården af sin egendom samt inträder i alla medborgerliga rättigheter, måste man frukta att ett långvarigare vistande vid Universitetet icke verkar fördelaktigt såsom beredelse till manna-åldrens verksamhet. Det

mekaniska och underordnade, som tillhör de första graderna af Embetsmannabanan, hvilket ett yngre sinne med lätthet fördrager och underkastar sig, passar föga för den mognade mannen. Han tröttnar och får afsmak för sin befattning redan i början af sin bana, och sällan återvinnes ett intresse, som en gång gått förloradt.

Men äfven en annan menlig följd uppstår af detta långvariga vistande vid Universitetet. Det förstörer nemligen ynglingarnes affärer. Utom hvad som härom allmänt är känt, kan tilläggas, att uti samma program, som ofvanför är citeradt, omtalas att Rector måst underteckna en stor mängd lagsökningar på studerande. Jag känner enskildt, att då, vid Lunds Universitet och under ofvan citerade läs-år, en person, som der öfvade procenteri, blef för annat brott gripen och hans hus inventeradt, funnos hos honom ett otaligt antal panter tillhöriga studerande.

Hvad verkan denna skuldsättning och dessa dåliga affärer — äfven om de, som råka deruti, dervid kunna rädda sin character — måste hafva på hela deras framtida lycka, behöfver icke utredas.

Det synes således vara af den yttersta vikt, att våra Läroverk i ett sammanhang så *organiseras att, med egen använd flit, de studerande må, i vanliga fall vid myndighetsåldern, eller kort tid derefter, hafva avslutadt sina studier och kunna afgå till Universitetet* samt inträda på Embetsmannabanan. Att detta till en betydlig del beror på organisationen af Elementar-Läroverken kan ingen betvifla, och äfven i detta fall tror jag, att den nya Skolmethoden äger företräde framför den vanliga. Enligt hvad för mig blifvit uppgifvet hafva de, som afgått från nya ElementarSkolan kunnat vid 21 års ålder, med utmärkt heder fullända examina för Magistergraden. Således måste man antaga att de, som afgå ifrån samma Skola, med ännu mer lätthet skola taga de vanliga Embets-examina. Det är endast de högre facultets-examina som synes fordra en öfver myndighetsåldern längre utsträckt studeringstid.

Jag inser ganska väl, hvad man emot en sådan åsigt skall hafva att invända. Men man må säga hvad man vill; ett står dock fast, det: att examina icke är för den fullmyndige mannen. Uti myndighets-ålderns begrepp ligger, om jag icke bedrager mig, just frihet att icke mer blifva ransakad inpå det innersta af sin varelse, och om än i ett sådant land som Preussen, äfven mognade män fortfarande vid sina befordringar examineras, är detta icke ett exempel att efterföljas. I ett land, som Sverige, och bland ett sådant folk, som Svenskarne, må man kvarblifva vid Universitetet såsom mognande man, för att äfven låta sina kunskaper mogna, men må Läroverken

så organiseras, att tiden för examina, denna den mest förödmjukande af alla visitationer, kan upphöra vid myndighetsåldern.

Sedan jag sålunda i underdånighet framställt mina åsikter rörande vigten och nödvändigheten af den nya methodens införande i våra offentliga Skolor, såväl för lärarne och lärjungarne som för föräldrarne och Staten, utbeder jag mig i underdånighet att få tillägga några anmärkningar öfver det sätt, hvarpå jag anser ett sådant införande böra verkställas, utan att träda någons öfvertygelse, icke ens den gamla methodens ifrigaste försvarare för nära.

Skol-revisionen har visserligen i underdånighet tillstyrkt, att ett sådant införande må ske, då Ephorus och Lärarne äro derom ense. Utan att ingå i någon undersökning, huruvida en sådan öfverensstämmelse emellan Lärarne och Ephorus skulle på många ställen kunna åstadkommas; är vid frågans öfverlemnande till ofvannämnde personer andras rätt förbisedd, som dervid synes hafva den naturligaste talan. Föräldrarne önska nemligen, att få sina barn uppfostrade för sina blifvande lefnadsbanor, och denna åter bestämd i enlighet med deras barns anlag. Det är äfven föräldrarne, som betala de offentliga Skolorne, och det är för deras barns välfärd som Skolorne äro inrättade. Ingenting synes därför vara billigare, än att de hafva en röst i denna sak, utan att derföre den rättighet och det företräde, som Skol-revisionen icke utan skäl tillagt Ephorus och Skollärarne trädas för nära. Vid den reorganisation af Skolväsendet som Riksens Ständer 2^{ne} gånger hafva i underdånighet begärt och som de af Eders Kongl. Maj:ts Nådiga omtanke för bildningens utbredande till alla klasser med förtröstan förvänta, kan detta ske, med den gamla Skolans bibehållande i alla sina häfdvunna rättigheter, på det sätt jag redan 1827 uti mitt slut-anförande och, i Stora Läroverks-Comitén pag. 71 upptagna, förslag antydt.

Jag tillstyrker således i underdånighet: 1° att vid den nya reorganisation af Läroverken uti hvarje Stift, eller åtminstone uti de största Stiften, en enda fullständig Skola af 7—8 Lärare med dimissionsrätt till Universitetet bör inrättas, men att alla de öfriga Skolorne må förblifva inrättade efter gamla sättet, intill dess Ephorus och Lärarne blifva om en förändring deruti ense; 2° att en serskild Skol-ordning för dessa nya Skolor i nåder utfärdas, som upptager både sjelfva den inre organisationen deraf och undervisningssättet samt befodringslagarne dervid; 3° att Ephorus bibehåller styrelsen öfver de nya Skolorne, liksom öfver de vanliga, men att tillika en Direction tillsättes, bestående af 3—5 Ledamöter bland i grannskapet boende medborgare, som äro kände såsom intresserade

för den högre bildningens framsteg bland alla medborgare-klasser, hvilken Direction jemte Ephorus, eller med hans minne, beslutar öfver Skolans angelägenheter, dock så att, för det fall att Ephorus skulle i någon viktigare fråga befinna sig i minoriteten han äger att hänskjuta densamma till Eders Kongl. Maj:ts nådiga afgörande.

Genom en sådan organisation af det offentliga högre Skolväsendet skulle, såsom mig synes, all strid upphöra och allas rätt samt allas fordringar på det billigaste och enklaste uppfyllas. Hela det gamla Läroverket fick derigenom qvarstå orubbadt och uti det skick, som nu af dess försvarare förordas, samt utveckla sig i den riktning, Skol-Revisionen i underdånighet föreslagit eller blifvande Revisioner komma att föreslå. Men deremot erhöles tillika föräldrarne rättighet att välja emellan det gamla och nya Skolverket.

Derigenom skulle säkert genast och omedelbarligen den stora fördelen vinnas att alla ApologistSkolor blefvo öfverflödiga. Ty hvarje fader skulle hellre insätta sin son, som han ämnade för det industriella yrket, i en skola, der han icke blefve skiljd från dem af hans bröder och kamrater, som ämnades för den lärda banan, än i den närvarande Apologist Skolan, der den ene brodern skiljes ifrån den andre, och den ene grannens son ifrån den andres, för det de ämna sig till olika yrken, hvarigenom ännu mera familjebanden lösas och tillintetgöras än genom barnens skiljmissa från sina föräldrar. Genom Apologist Skolornes indragning skulle tillgångar erhållas för de nya Skolornes inrättande, och, i fall dessa icke skulle anses tillräckliga derför, är jag förvissad att Riksens Ständer, med den yttersta beredvillighet, skulle bevilja hvad som deruti kunde brista.

En annan omständighet, som äfven om ej ofvannämnde skäl skulle tillräckligen ådagalägga fördelen af de nya Skolornes inrättande, talar på det högsta derför. För närvarande finnes uti det gamla Systemet inga offentliga Skolor, hvaruti de, som ämna blifva civila Embetsmän eller Militärer, kunna inhämta sina kunskaper. Eders Kongl. Maj:ts har i Nåder tillåtet och förordnat, att de förra icke behöfva i Student-examen förhöras i Grekiska och Hebreiska; och de sednare icke heller i Latin; men vilja desse för närvarande ingå i en Skola, så måste de förra uti den lärda Skolan nödvändigt läsa Grekiska och Hebreiska, så att Eders Kongl. Maj:ts tillåtelse för dem, att från examen i dessa språk befrias, i sjelfva verket tillintetgöres; och de sednare uti Apologist Skolan långt ifrån kunna inhämta hvad de för deras Student-examen behöfva. Således finnas egentligen icke för närvarande Skolor för andra än dem, som ämna sig

antingen åt det så kallade lärda ståndet, eller åt industriella yrken; men inga för Civilisten, Militären. Den stora o:ättvisa, som derigenom uppstår mot den talrika klassen, som ämnar sig åt någondera af dessa yrken, skulle genom dessa nya Skolor blifva afhjelpat utan betydlig kostnad för det allmänna.

Till slut utbeder jag mig få tillägga följande underdåniga hemställan:

Det är bekant, att en strid uppstått rörande den i Nåder påbudne Student-examen. Lärarne hafva beklagat sig deröfver, att deras betyg icke ega vitsord vid Universitetet och Universitetet har deremot förklarar sig icke kunna utan pröfning emottaga dem, som skola der inträda. Lärjungarne åter klaga öfver, att de måste examineras på 2^{ne} olika ställen i samma saker, och blottställas att för samma kunskaper erhålla alldeles olika betyg. Att detta är ett missförhållande kan icke nekas. Det framträder i vårt invecklade, allt vetenskapligt intresse nedtryckande examensväsende på flera ställen. Det äger icke rum i Tyskland, der examina i allmänhet icke höra till Universitetet. Emedlertid är borttagande af Student-examen med bibehållande blott af afgangsexamen i Gymnasium för närvarande af bekanta skäl ingalunda att tillråda.

Det enda, som dervid tills vidare skulle kunna göras till vinnande av mera enformighet uti betygen vid de båda examina, synes inskränka sig dertill, att Examinatorerne uti Student-examen skulle åläggas, att till hvarje Elementar-Läroverk efter terminens slut aflemna en uppgift på de betyg, som de ifrån detta Läroverk afgangne lärjungarne i Student-examen erhållit.

Dessutom torde till Eders Kongl. Maj^{ts} Ecclesiastik-Departement från Universiteterna årligen böra afgå en allmän förteckning öfver dem, som genomgått Student-examen samt de betyg de erhållit såväl vid Elementar-Läroverket som vid Universitet; en åtgärd, hvarigenom Eders Kongl. Maj^t blifver i tillfälle att närmare följa Läroverkens inre förändringar, än genom någon annan.

Framhårdar med djupaste vördnad, trohet och nit,

Stormäktigste, Allernådigste Konung!

tropligtigste och underdånigste tjenare och undersåte

C. A. Agardh.

Carlstad den 26 Juli 1845.

/L. G. Sjöholm.

Bilaga III.

Anförande av biskop C. A. Agardh den 26 augusti 1844 i prästeståndet med anledning av motion av kontraktsprosten J. M. Almquist angående reform av elementarläroverken.

Jag anhåller att få till hufvudsaklig del instämma i Prosten Almquists motion. Jag har alltid varit af den mening, och redan såsom Ledamot av 1827 års Läroverks-Committé förklarar mig därför, att en förening af de olika Skolorna till en enda slags Skola, uti hvilken de särskilda medborgare-classerne gemensamt uppfostrades, borde utgöra grunden för regleringen af hela vårt högre Skolväsende.

Olikheten emellan människorna i afseende på anlag och fallenhet utvecklar sig endast småningom, ofta först i en senare period af barndomen. — Sättas barnen nu till en början i olika Skolor, egnade åt olika yrken, och olika bildning, så måste deras individualitet ofta komma att förqväfas och deras bestämelse i lifvet sålunda att tillintetgöras, derigenom att de införas på lefnadsbanor, för hvilka de icke af naturen varit ämnade. Men det finnes ingen svårare förbrytelse mot människan än tillintetgörelsen af hennes bestämelse; och ett undervisnings-system, som föranleder till denna följd, kan icke vara det rätta.

Af ett ganska förlåtligt begär hos föräldrar insättas nu de flesta förmögnares barn i den Lärda Skolan, utan att rådfråga deras anlag. Dessa gå nu alla lika långt, genomgå Skolan både med bättre och trögare fallenhet, hinna genom Lärarnes oafbrutna möda fram till Akademien, taga der en embetsexamen, och begifva sig omedelbart in på den breda embetsmanna-banan. Härigenom uppfyllas Embetsverken med Extraordinarier och uppstår den öfverklagade trängseln bland Embetsmän. En gång inkomne, kunna de icke gå tillbaka. De hinna antingen målet och erhålla en plats, för vilken ofta de icke passa, eller gå de förr eller senare förlorade för Samhället och sig sjelfve. Hur många sådana finnas icke nu på alla Samhällets grader, som genom sin påtvungna uppfostran blifvit införda på en bana, der deras krafter, deras lynne, deras tillgångar svika dem, och der de slutligen uppoffras.

Förenas deremot de olika slagen af Skolor till en enda; införes det

fria fortskridandet allt efter lärjungarnas särskilda anlag, och i samma mån, som dessa utveckla sig, — hvilket är hufvudprincipen i den nya Skol-metoden, — så skilja sig lärjungarne snart på ett naturligt sätt i olika bildningsriktningar; någre fortskrida hastigare i den practiska, andra i den philologiska, andra i den mera contemplativa riktningen, och vid 18 års ålder, då de stå färdiga att inträda antingen i samhällslifvet, eller öfvergå till Akademien, befinna de sig alla på olika punkter, och äro vända åt olika håll. Det faller icke den, som blifvit medvetande af sin fallenhet för Mathematik, in att blifva Prest, icke Philologen att bli Läkare, icke den, som med kärlek omfattat naturvetenskapen, in att blifva Jurist o. s. v. Alla gå åtskiljda vägar, och tränga ej mer hvarandra på en och densamma.

Att detta icke blott är en theorie, utan en verklighet, visar sig uti nya Elementar-Skolan, uti hvilken båda Skol-linierna äro förenade. Endast ett mindre betydligt antal lärjungar hafva fortsatt den lärda vägen, men också hafva desse, af ganska naturliga skäl, i allmänhet visat en stor öfverlägsenhet. Deremot hafva de flesta efter inhemtad bildning egnat sig åt olika practiska yrken, allt efter deras fallenheter.

Det problemet är således härigenom löst, huru man skall förmå äfven förmögnare mäns barn, att egna sig åt näringarne, samt tillika huru trängseln på Embetsmanna-banan må förminskas, samt endast beträdas af personer med öfverlägsna anlag och högre klassisk bildning.

Betraktar man derefter detta Skolsystem ifrån en politisk synpunkt, så visar sig att detsamma är ännu viktigare. Skillnaden emellan två olika Högre Skolor, en för medel-classen, och en för Embetsmanna-classen har icke såsom Stats-reglering blifvit erkänd i sannt constitutionella länder, icke i England, Frankrike, Nederländerne, Belgien, och oaktadt dessa länder tillika äro de mest industriella i Europa, har man inga särskilda Skolor, dit man förvisar de industriella classernas barn. I Sverige vantrifvas, såsom bekant är, Apologist-Skolorne. Deremot är ju Elementar-Skolan i Stockholm så eftersökt, att, oaktadt inträdet är öppet och fritt till de andra Skolorne, en mängd barn äro till intagande i Elementar-Skolan anmälde, som icke af brist på utrymme kunna emottagas. I Norge är, som jag nyligen hört, det allvarligt ifråga, att förena båda Skol-linierna. Deremot finna vi att Skolans delning i tvenne särskilda slag af Skolor har i synnerhet utvecklats sig i Preussen, samt derifrån öfvergått till det öfvriga Tyskland, hvars särskilda Stater först i senare tider erhållit constitutionell författning; äfvensom till Danmark.

Men äfven i Tyskland kunna de icke komma till riktig trefnad. I *Württemberg* har Borgerskapet satt sig emot Regeringens förslag, att till Real-Skolor förvandla en del af Stads Skolorna, uti hvilka invånarnas barn gemensamt uppfostrades till högre bildning; och öfverallt klagas, att Real-Skolorna för tidigt öfvergifvas, och att de öfre classerne deruti äro nästan tomma (Pæd. Rev. 1844 Jun. p. 482.)

Detta märkvärdiga fenomen af Realskolornas vantrefnad förklaras lätt, då man besinnar, att en sådan skillnad emellan Skolorna åsyftar och grundlägger en skillnad i det högsta företrädet af alla, bildningens, emellan tvenne medborgare-classer, Embetsmanna-classen och medel-classen; emedan den utgår ifrån den förutsättningen, att den förra skall hafva en bildning, som man tillika förklarar för den högsta och viktigaste, men medel-classen deremot en annan bildning, som man förklarar såsom lägre och nästan föraktlig. Men detta blir med hvarje dag en mera falsk princip, emedan medel-classen höjer sig allt mer och mer till det mäktigaste element i Staten och känner med sig sjelf att den, för att uppfylla denna sin nya ställning i Samhället, behöfver *inom* sig en lika hög bildning, som Embetsmännens.

Tyvärre har emellan dessa båda medborgare-classer i våra tider uppstått ett slags misstroende, en hemlig strid, hvilken man betecknat såsom en strid emellan Bureaukratien och folket. Skola vi väl grundlägga denna strid redan i Skolorna? Tiden har ett enda stort behof, större åtmistone än alla öfriga: det är *försoning*, Christendomens lösen. Endast genom en gemensamhet i Skolan, kan en försoning förmedlas emellan de olika medborgare-classerna, och vänskapsförbindelser knyts emellan personer, av hvilka den ena går till Statens högsta värf, den andra till ett anspråkslöst handverk. Endast genom en sådan gemensamhet blir Skolan nationell.

Skolans demokrati var alltid erkänd såsom princip i Sverige, mera än i något annat land. Men delningen af Skolorna har de facto upphäft denna demokrati, under det man bibehållit den till namnet. Med Skolans demokrati står förtjensternas, talenternas aristokrati i närmaste förening, äfven ett af tidens mest trängande behof.

En tredje synpunkt, hvarifrån denna fråga kan betraktas, är de olika kostnader, båda Skol-systemerna fordra. Ett af skälen, hvarför Real-skolans införande förkastades i Frankrike, var att ett sådant dubbelt Skol-system vore för kostsamt för landet. Om det var för kostsamt för det rika Frankrike, huru skulle det icke vara det för det fattiga Sverige.

Det är lätt bevisadt, att en Skolreglering, som den Svenska, uti

Lärda Skolor, Gymnasier och Apologist-Skolor, är kostsammare än Skolregleringen finnes vara i något annat land. Om t. ex. pr. medium ett och samma Läroverk består af ett Gymnasium med 30 lärjungar och 8 Lärare, en Trivial-Skola med 140 lärjungar och 5 Lärare, samt en Apologist-Skola med 2 Lärare och 20 lärjungar, så visar det sig att i samma Läroverk på 8 Lärare belöpa sig emellan 3 och 4 lärjungar, på 2 Lärare 10 lärjungar, men på 5 Lärare 28 lärjungar. Om det är möjligt, att en Lärare kan besörja 28 lärjungar, så behövdes, om alla 3 skolorna voro förenade, icke mer än 7 Lärare, i stället för 15.

Enligt den princip, som nu är antagen i N. Elementar-Skolan, hvilken just utgör en sådan förening af alla 3 Skolorna, skötas 100 lärjungar af 6 Lärare, men om nu dessa 100 lärjungar skulle fördelas på 3 Skolor, så fordrades dertill 15 Lärare.

Detta ådagalägger tillräckligt, att en sådan yttre reglering af Skolväsendet, som det närvarande i Sverige, innebär en stor och onödig misshushållning både i avseende på undervisningskraft, materiel, och Lärarnes aflöning.

Personförteckning

Abel, N. H. 76	Laplace, P. S. 76
Almquist, C. J. L. 27, 57	Leibnitz, G. W. 71
Almqvist, J. M. 22, 81	Lorinser, K. J. 29, 70, 71, 72, 74
	Lundbergsson, J. 27, 57
Basedow, J. B. 59, 67, 68	Millén, J. A. 42, 43, 44, 45
Broocman, C. U. 68	Nordahl, J. 40
Broglie, A. C. L. V. de 69	Nordenson, E. J. 27, 57
Bugge, F. M. 23, 30, 70, 71, 72	
Campe, J. H. 67	Olde, E. M. 27, 57
Carlsson, F. F. 22	Oscar I 5, 37
Dalgren, L. 42	
Dahlström, J. A. 27, 57	Ramström, K. O. 69
Francke, A. H. 67	Salzmann, C. G. 67
Fries, Elias 62	Silverstolpe, F. O. 32, 33, 34, 35,
Fryxell, Anders 15	36, 37
	Sjöholm, L. G. 4, 80
Geijer, E. G. 17	Smith, Adam 12
Genberg, Paul 37	Sundler, F. 35
Goethe, J. W. 71	Svedbom, P. E. 3, 25, 37
Hartmansdorff, A. von 16, 21	Tegnér, Esaias 5, 10, 15
Hecker, J. J. 67	Tersmeden, Nils 41
Järta, Hans 11, 13	Wahlund, Cl. 39, 46
	Wallin, J. O. 17
Kepler, J. 71	Westerlund, L. 25, 44
Klopstock, F. G. 71	Wijkmark, H. 4
	Wingård, C. F. av 11, 13

OLAF CARLSEN
IN MEMORIAM

Am 1. April 1956 verschied in Sölyst/Skanderborg der dänische Bildungshistoriker Oberlehrer Dr. phil. Olaf Carlsen in fast vollendetem 56. Lebensjahre. Geboren in Sorö auf Seeland am 16. Juni 1899 als Sohn eines Malermeisters, wuchs der lernbegierige Knabe in einem ehrsamem Handwerkerhause auf. Es sollte von schicksalhafter Bedeutung für ihn werden, dass sein Geburtsort Sorö zugleich die Stätte der traditionsreichsten Gelehrtenschule Dänemarks war, mit der ein Stück dänischer Geistesgeschichte auf das engste verwoben ist, vergleichbar dem berühmten Eton-College in England. Mit 18 Jahren verliess der "Soraner" Olaf Carlsen diese alte Gelehrtenschule, um sich vornehmlich dem Studium der Geschichte an der Universität Kopenhagen zu widmen, bis dann allmählich die Geschichte des Bildungswesens sein eigentliches Arbeitsfeld wurde.

So ist es kein Zufall, dass Sorös geistige Welt, mit der sich Carlsen bis zu seinem Tode innigst verbunden gefühlt hat, für ihn zum Fundament einer reichen, wissenschaftlichen Tätigkeit geworden ist von dem aus er sich dann mit seinen Arbeiten in den europäischen Raum begeben hat. Erinnern wir uns kurz der wesentlichsten geistigen "Lebensspuren" dieses nunmehr erloschenen dänischen Gelehrtenlebens!

Ueber Wissenschafts- und vor allem Unterrichtsgeschichte Sorös aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts berichtet das zweibändige Werk Carlens: "Soranske Studier", Kopenhagen 1928/29. Von den Beziehungen des dänischen Historikers und Sprachgelehrten Christian Molbechs zu Sorö handelt das dreiteilige Werk: "Christian Molbech og Sorö", Kopenhagen 1932—1937, das eine neuartige Auffassung von Molbechs Persönlichkeit gibt. Olaf Carlens Verbundenheit mit dem geistigen Sorö bezeugen auch mehr als 40 Artikel im "Soranare Bladet", einer Monatsschrift, die von der Vereinigung ehemaliger Schüler Sorös herausgegeben wird, deren Kreise hervorragende Gelehrte der Geisteswissenschaften Dänemarks, z. B. der berühmte dänische Humanist Vilh. Andersen, zu dem Carlsen durch

seine Frau in verwandtschaftlichen Beziehungen stand, angehört und noch angehört. Handelte es sich bei den "soranischen" Schriften und Abhandlungen Carlsens um Darbietungen rein *inmerdänischer* Kultur- und Geistesgeschichte, so gaben ihm auch Persönlichkeiten, die nur an der "Sorö Akademie" gewirkt hatten, wie z. B. der deutsche Philanthropist J. B. Basedow und der dänische Humanist P. Hjort, Anlass, sich mit ihnen zu befassen, zumal wenn sich geistige Verbindungsfäden zu Deutschland hierbei aufdecken liessen. Beachtenswert ist es, dass Carlsen die hier zu nennenden beiden Schriften: "Ueber J. B. Basedows Entlassung von der Ritterakademie zu Sorö", Kopenhagen 1937, und "Aus Peder Hjorts Jugend", Kopenhagen 1945, in deutscher Sprache erscheinen liess, die er als Däne höchst anerkennend zu gebrauchen wusste.

Olaf Carlsen war aber zugleich auch ein guter Skandinave, der auf eine geistige Zusammenarbeit mit den übrigen nordischen Ländern hohen Wert legte, vor allem mit Schweden und Norwegen. Als z. B. in Schweden, wo die Professuren der Pädagogik allgemein Lehrstühle der Psychologie sind und ihre Inhaber nur in seltenen Fällen zugleich auch Bildungsgeschichte pflegen, der Begründer der seit 1921 erscheinenden "Årsböcker i svensk undervisningshistoria" B. Rud. Hall — nach seinem Tode werden sie von A. Wiberg/Stockholm redigiert — durch eine Festschrift zu seinem 70. Geburtstage geehrt werden sollte, da war es Olaf Carlsen, der hierin sein Land durch einen bildungsgeschichtlichen Beitrag vertrat, wie er auch im "Lychnos", dem Jahrbuch der schwedischen Gesellschaft für Geschichte der Wissenschaften, deren Mitglied Carlsen gewesen ist, mitgearbeitet hat. Auch hat Carlsen in dem 1952 in Stockholm erschienenen, von C. E. Sjöstedt und W. Sjöstrand herausgegebenen bildungsgeschichtlichen Werke: "Skola och undervisning i Sverige och andra länder", in dem die Themen komparativ mit besonderem Hinblick auf Schweden behandelt werden, das Bildungswesen Dänemarks dargestellt.

Wenn Olaf Carlsen auch mit Fachgenossen innerhalb des nordischen Kulturkreises einen regen Gedankenaustausch führte, mit Kritiken und Buchbesprechungen öfters hervortrat, so war doch letztlich sein Blick auf die europäische Kultur als Ganzes gerichtet, zumal er die europäische Bildungsgeschichte als eigentliche Grundlage der europäischen Kulturgeschichte ansah. In diesem Zusammenhange fesselt ihn in erster Linie die Bildungsgeschichte Deutschlands, von der er sich stark beeinflusst fühlt, deren historische Bedeutung für die bildungsgeschichtliche Entwicklung der europäischen Staaten er

ausdrücklich betont, weiterhin auch die von Frankreich, nicht zum mindesten aber die der Schweiz. Dem entsprechen die drei Hauptwerke, die den Höhepunkt des bildungsgeschichtlichen Schaffens dieses Frühvollendeten darstellen. Sein ursprünglich auf drei Bände berechnetes Werk: "Realistiske Strømninger i den højere Skoles Undervisning", Kopenhagen 1930/31, dessen vorliegende Bände sich grösstenteils mit deutscher Bildungsgeschichte befassen, während Carlsen in dem nicht erschienenen dritten Bande über die realistischen Strömungen in Dänemark handeln wollte, stellen zusammen nach dem Vorwort zum ersten Bande eine "historische Einleitung zu dem Kampf zwischen Realismus und Humanismus" dar, der seinen Anfang in Dänemark etwa um 1830 nimmt. In seiner grossen Monographie: "Rousseau og Danmark", Aarhus 1953, beleuchtet Olaf Carlsen den Einfluss Jean Jacques Rousseaus auf die Pädagogik Dänemarks bis ungefähr um 1900, jenes sehr merkwürdigen Geistes französischer Kultur, der auf vielen Gebieten europäischer Entwicklung ausserordentlich stark gewirkt hat. Was J. H. Pestalozzi anbelangt, so hatte Carlsen bereits im Jahre 1947, in dem gleichen Jahre, in dem er seinen Aufsatz über das Pestalozzi-Fest in Aarhus (1846) in der alten und angesehenen Zeitschrift "Vor Ungdom" veröffentlichte, den Entschluss gefasst, nach der Vollendung seines Rousseau-Manuskriptes ein grosses Werk über "Pestalozzi und Dänemark" in Angriff zu nehmen. Kurz vor der Vollendung dieses bedeutsamen Werkes hat ihm nun der Tod den Griffel aus der Hand genommen. Zwar hatte Olaf Carlsen die grosse Freude gehabt, im Jahre 1955 das Erscheinen des ersten Bandes seines "Pestalozzi og Danmark" im Universitätsverlage zu Aarhus zu erleben. Auch war es ihm gelungen, das Manuskript des zweiten Bandes noch zu Lebzeiten abzuschliessen, der vor kurzem ebenfalls erschienen ist. Als aber Carlsen am Morgen des ersten Ostertages — letztlich infolge Herzschlages — die Augen für immer schloss, da hinterliess er das nicht völlig vollendete Manuskript zum dritten Bande, dessen Vervollständigung und Drucklegung geplant ist, so dass das dreibändige Pestalozziwerk Olaf Carlsens als ein "monumentum aere perennius" in der dänischen Bildungsgeschichte weiterleben wird.

Für Olaf Carlsen, den eigentlichen Bahnbrecher einer Bildungsgeschichte in Dänemark, der über eine aussergewöhnliche Kenntnis in- und ausländischer Fachliteratur verfügte, der in Bibliotheken und Archiven Skandinaviens wie des Auslandes, zuletzt in der Schweiz, tiefgründige Forschungen angestellt hatte, war seine wissenschaftliche Arbeit — was für ein Verstehen dieser energischen

und überaus fleissigen Persönlichkeit von wesentlicher Bedeutung ist — nur eine "Arbeit der freien Zeit" gewesen, da er seinen und seiner Familie Lebensunterhalt durch praktische Schularbeit als Oberlehrer verdienen musste. Einer seiner ehemaligen Schüler, der Pastor Johannes Johansen, der seinem verstorbenen Lehrer in der alten Klosterkirche zu Sorö die Trauerrede hielt, rühmte sein grosses pädagogisches Geschick, seine Gründlichkeit als Sprachlehrer, vor allem die glückliche Begabung, seine Schüler für die Geschichte ihres dänischen Vaterlandes — fern von jedem Chauvinismus — zu begeistern. So war es für Carlsen eine besondere Genugtuung, dem Auslande etwas typisch Dänisches im Bereiche der Pädagogik bieten zu können: Die Grundtvigsche Volkshochschule und die aus derselben geistigen Bewegung hervorgegangenen sog. "Freischulen"; denn wie auf dem Gebiete der Kindererziehung Männer wie Rousseau, Pestalozzi, Fröbel führend gewesen sind, so auf dem Gebiete der Erwachsenenbildung vor allem der Däne N. Fr. S. Grundtvig. So schrieb Carlsen für die "Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft" eine Abhandlung über "Die Jahrhundertfeier der dänischen Volkshochschule" (Jg. VI. 1950. H. 1 u. 2), lieferte für die "Mitteilungen der Pädagogischen Arbeitsstelle. Educational Service Center. Stuttgart" (1950) einen Aufsatz über "Die Jugend und Erwachsenenbildung in Dänemark", um dann in knapper und klarer Form sich über das gesamte dänische Bildungswesen in dem vom Deutschen Institut für wissenschaftliche Pädagogik/Münster und dem Institut für Vergleichende Erziehungswissenschaft/Salzburg herausgegebenen neuen "Lexikon der Pädagogik" zu äussern (Artikel: Dänemark. Bd. I, Freiburg 1952 Sp. 669 ff.). Andererseits war Carlsen bemüht, die dänischen wissenschaftlichen Kreise über Neuerscheinungen bedeutsamer pädagogischer Schriften des Auslandes, vornehmlich der deutschen Kulturwelt, z. B. von E. Spranger oder Fr. Schneider u. a. zu unterrichten; und zwar geschah dies in den von P. Müller/Kopenhagen redigierten Mitteilungen der "Statens pædagogiske Studiesamling", der Staatlichen pädagogischen Spezialbibliothek, die in der bereits erwähnten Zeitschrift "Vor Ungdom" veröffentlicht werden. Mit der in der gleichen Zeitschrift erschienenen Abhandlung: "Paul Natorp og Herbartianismen" (1940) sucht Carlsen den dänischen Leser in eine wichtige Streitfrage der deutschen Pädagogik: "Für oder gegen Herbart" einzuführen, nachdem er ein Jahr zuvor dem Herbartforscher Theodor Fritsch, zu dem er sich schon wegen seiner Arbeiten über den Philanthropismus hingezogen fühlte, durch eine besondere Schrift über ihn gedankt

hatte (Theodor Fritsch. Et pædagogikhistorisk Forfatterskab, Kopenhagen 1939).

Zeigte sich zwischen den verschiedenartigen, scheinbar für sich bestehenden, wissenschaftlichen Veröffentlichungen Olaf Carlens schon ein aus seinem persönlichen Werdegang erklärbarer innerer Zusammenhang, so dürfte die einheitliche Tendenz seiner wissenschaftlichen Arbeit noch stärker hervortreten, wenn wir an die letzten Ideen kurz erinnern, die diesen hervorragenden Bildungshistoriker. Dänemarks beseelten. In dem Vorwort zu dem ersten Bande seines Pestalozziwerkes bezeichnet es Carlsen als Ziel seiner gesamten wissenschaftlichen Tätigkeit, die Stellung der Pädagogik als Wissenschaft zu festigen, insbesondere aber der *Bildungsgeschichte* eine selbständige Stellung im Rahmen der wissenschaftlichen Pädagogik, die nicht mit der pädagogischen Psychologie identifiziert werden dürfe, in Dänemark zu erringen. Carlsen ist von der grundlegenden Bedeutung der Bildungsgeschichte für die Bildungs- und Kulturarbeit überhaupt tief durchdrungen, bedeutsam in erster Linie für den Lehrer und Erzieher, dann aber auch für den Staats- und Kommunalpolitiker. Vor allem erkannte er klar die neuzeitliche, einzigartige Bedeutung der Bildungsgeschichte in ihrer *vergleichenden* Form für die Völker Europas bzw. der ganzen Welt. Diese führt nicht nur durch Aufdeckung der geistigen Verbindungen der Völker untereinander, ihrer gegenseitigen Beeinflussungen und Wechselwirkungen über ihre Grenzen hinaus zu neuen theoretischen, bildungsgeschichtlichen Erkenntnissen, die dem historischen Verstehen fremder Völker und ihrer Kulturen zugute kommen, sondern kann zugleich praktisch dem *inneren* Näherkommen und damit der gegenseitigen Verständigung einzelner Völker, die — ihrer volkhaften Eigenart entsprechend — verschieden geformt und erzogen sind, dienen — Anliegen, die Carlsen mit der ihm eigenen Beweglichkeit und Aufgeschlossenheit für hohe, zeitgemässe Ideen zu fördern suchte. Eine solche, von bestimmten Fragestellungen ausgehende "Vergleichende Bildungsgeschichte" — mag sie nun territorial zwischen einzelnen Völkern, kontinental oder gar global ausgerichtet sein — ist in dem nunmehr beginnenden Atomzeitalter als ein nicht unwesentlicher Beitrag zu dem Versuch einer allgemeinen Völkerversöhnung auf übernationaler Ebene zu werten und stellt in der realistisch-idealistischen Lebensauffassung Olaf Carlens einen Dienst an der Humanitätsidee schlechthin dar.

Auf der Höhe seines noch Vieles versprechenden Lebens ist dieser weitblickende, um die Erhaltung der europäisch-abendländischen

Kultur ringende nordische Wissenschaftler, dem echte Internationalität nicht gleichbedeutend mit Auslöschung nationaler und kultureller Eigenart war, im besten Mannesalter dahingesunken. Bei seinem Tode ist Olaf Carlsen in Dänemark, wo die historische Seite der wissenschaftlichen Pädagogik noch stark vernachlässigt worden war und auf der Universitätsebene noch keine Vertretung gefunden hatte, als ein "Pionier" der Bildungsgeschichte gewürdigt worden. Gewiss hat Carlsen in den letzten Jahren seines Lebens ehrende Anerkennung für seine wissenschaftliche Arbeit erhalten, wie es die reichen Unterstützungen aus dem grössten wissenschaftlichen Fonds Dänemarks, dem "Carlsbergfond", bezeugen; aber sein heisser Wunsch, der historischen Pädagogik im akademischen Leben Dänemarks eine selbständige wissenschaftliche Pflegestätte zu verschaffen, ist ihm trotz Arbeit und Auszeichnung versagt geblieben.

Beim Rückblick auf dieses allzufrüh vollendete Leben lässt sich der Gedanke nicht abweisen, dass das jahrzehntelange, tägliche Ringen um Zeit und Kraft für seine wissenschaftliche Tätigkeit, die für Carlsen immer mehr zum Mittelpunkt seiner Lebensarbeit wurde, seine physische Konstitution zu stark belastet hat, zumal bei der Intensität seiner geistigen Arbeitsweise, verbunden mit einem schonungslosen Einsatz seiner Person. So darf man wohl in einem höheren Sinne von ihm sagen: Olaf Carlsen ist nicht gestorben, er ist gefallen auf dem Felde bildungsgeschichtlicher Arbeit, in einem bewundernswerten Eifer um sein Werk sich selbst verzehrend. Und dieses letzte Werk war sein "Pestalozzi".

Die wissenschaftliche Pädagogik Dänemarks hat durch den Tod Olaf Carlsens einen schweren Verlust erlitten. Aber auch ausserhalb der Grenzen Dänemarks wird jeder, der von dem hohen Werte bildungsgeschichtlicher Arbeit überzeugt ist, diesem Bannerträger bildungsgeschichtlicher Forschung in einer für bildungsgeschichtliche Probleme nur wenig interessierten Zeit ein ehrendes und dankbares Gedächtnis bewahren.¹

Dr. Gunnar Thiele/Berlin.

¹ Minnesartikeln införd också i "Bildung und Erziehung" Heft 12, Dezember 1956.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	sid.
Förord	3
Agardh och läroverksfrågan	5
<i>Bilaga I</i>	
Reservation av biskop Agardh vid 1843 års skolrevisions underdåniga betänkande	49
<i>Bilaga II</i>	
Utlåtande av biskop C. A. Agardh med anledning av 1843 års skolrevisions underdåniga berättelse	53
<i>Bilaga III</i>	
Anförande av biskop C. A. Agardh den 26 augusti 1944 i prästeståndet med anledning av motion av kontraktsprosten J. M. Almqvist angående reform av elementarläroverken	81
Personförteckning	85
Olaf Carlsen in memoriam	87